

3

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

I. H. S.

1-2-12.

Flavius Vegetius, Frontinus et. De re militari.

Basilio. 1515.

Axiachus Platonis. Urbium Colon. 1599.

Año

(Archievo de Loyola).

40

18

33

20

10

40

3

7

22

9

Para quinta del mes de Junio de 1717.
 97! en 21 de Julio 1717.
 may 18 de Julio 1717.
 may en 25 de Julio 1717.

Recibido por el Sr. D. Juan de
 Ferris de septiembre de 1717.

Capitan de Don J. Ferris

5 1717

Clauius Vegetius Vir illustris
 de re militari. quibus consilio d.
Sextus Iulius Frontinus Vir
 consularis de re militari.
Aelianus de instruendis aciebus.
Modesti Libellus de vocabulis
 rei militaris. Jo. Ferris

Remundantur Parrisis a Johane parur
 in vico sancti Jacobi sub Lilio aureo

CIoannes Longueual Mondideriensis prestantissimo vi-
ro Antonio du prat. Francie cællario meritiſſimo ſalutē.
Vper id forte mihi accidit vir preſtantiffime ſimul &
eruditiffime: quō nihil profecto euenire potuiſſet opta-
tius. Etenim cū deſiderio ferme quotidiano vnum illud
exoptarem vt ſtudiorū meorū tibi mun⁹ aliquod offer-
re aliquando liceret. Prompta eius rei occaſionē dexteritas forta-
ne obtulit. Quam equidē vt paucis aperiam/ita habeto. Flauū
illum Vegetium/ cuius diſciplina militaris ad id vſq; temporis
manca/ mutila. Et ita prorfus diſcerpta fuerat vt mendis ſimilior
q̄ diſcipline videretur in manus meas incidiſſe. In quo tunc bla-
ſte litterarum deniq; ipi characteres adeo venerandā oſtenderūt
antiquitatem/ vt nihil aliud mihi ſquallida illa ac vetuſta facies
preſe ferret quā operis emendatiſſimi ſyncerā ac omni ſabe purga-
tam imaginem. Quod vbi ita eſſe mihi cōpertum eſt. Id curandū
magnopere putauimus vt ille iam diu non a mediocris modo do-
ctrine viris ſed etiam eruditiffimis optatus: in ora hoim candid⁹
ac plane excultus prodiret. Sed cū de more oīm quicquid in eo la-
boris exhausti dedicare alicui cupido inceſſiſſet: quē tibi preferre
poſſem aut ſaltem p̄ferre neminē me hercule habebam. Tū enī
me mirā in modum incitabat prudentia. Innata ac genuina gra-
uitas: quam admiratus etiā gallorum Rex ille Franciſcus te ad-
eam in qua nūc eſ dignitatē ſelegit. Atq; ita omīno euexit/ vt cū
ab eo diſceſſerimus neminē certe in hoc regno habeamus hono-
ris gradu te ipſo ſuperiorem. Et profecto cum iam locū tua virtus
adepta eſt. Et (vt veri⁹ dicam) merita vt galliarū ſis cōmune cō-
ſilium/ vnus belli paciſq; moderatoꝝ. Et (quod ſi p̄tex miſerim pa-
lam tū eſt) regni ipſius cuſtos & vigilantiſſimus obſeruatoꝝ. Sed
vt ampliora tuarū virtutum iudicia pretereā nūc maxime cogit
epiſtolaris breuitas & dicendorū immēſus cumulus: que oīa & ſi
me vehementer incitarūt/ multo tū vehementi⁹ illud q̄ ſtudio-
rum amantiſſimus. nec ion etiam doctorū hoim mecenas alter
exiſtas. Ex qua re quantus tibi honor accedat: quanta beniuolen-
tie fama vix dicere queam. Nam ſi olim ſophoclis teſtimonio
σοφοι τυραννοι habebantur τῶν σοφῶν συνοσια. Certe tuā
lignitatem ex eorū conſuetudine nō parum auctā eſſe contende-
rim. Verum vt ad id qd̄ initio propoſui redeam hunc rogo vir di-
uiſſime Flauium Vegetiū quem vetuſtis exemplaribus coll-
in hanc q̄tā vides ſynceritatem reſtitui ſerena fronte & hila-
as. Cum eo autē & Iuliu Frontinum quē a bibliopolis a

moniti ſubiunximus: vt pote qui poſt vegetiane ſectionis inſtitu-
tiones & precepta exemplorū copiam ad plenū lecturo ſuppedi-
tet. hac vna tibi epiſtola dedicamus: atq; ita/ vt ſi ſtadium in his
libris meum approbaueris nec contēnes/ ego quid pretereā effla-
gitem nihil habebō. Nam mihi & id vnum maximū quidem pre-
ſtiteris quo letatur Hector neuianus vt a te viro vbiq; lauda-
to mei labores approbētur. Et exacto tuo iudicio tutiſſime fruare
& iucundiſſime. **VALE.**

CGuillermi Britonis Pariſienſis.
Hendecasyllabum carmen.

Ergo vulneribus quater trecentis.
Confossus caput & misella membra.
Sic Renate capis iacere semper?
I nunc. I stygio lacu decoram.
Cervicem exere: dormiſſe tempus.
Tam longum ſatis eſt. Iouem quid oras
Excelsum amplius? en habes medellam.
Duprum iuuenum. admodum potentem.
Iam non hippolitus lacer/ nec ille es.
Tetris. Flauius obuolutus vmbriſ:
Sed ſanum caput/ integella membra.
Et vires tibi ſunt bene approbate.
Quare floſcule militaris artis
Exi: ſat medicas manus tu liſti.
Etiam virbius es ſatis Renatus.

τελος

A ii

Flauij Vegetij Renati viri illustris comitis ad Valentinianum Augustū epithoma institutorum rei militaris.

¶ Libri quattuor incipiunt.

¶ Primus liber electionem edocet iuniorum: ex quib⁹ locis vel quales milites pbandi sunt: aut qbus armorū exercitiis imbuēdi.

¶ Secundus liber veteris militie continet morem ad quam pedestris institui possit exercitus.

¶ Tertius liber omnia artium genera que terrestri prelio necessaria videntur exponit.

¶ Quartus vniuersas machinas quibus vel oppugnantur ciuitates/vel defendunt enumerat: naualis quoq; belli pcepta subnectit.

¶ Capitula primi libri.

- i Romanos oēs gentes sola armorum exercitatione vicisse.
- ii Ex quibus regionibus tyrones eligendi sunt.
- iii Vtrum ex agris an ex vrbibus vtiliores sint tyrones.
- iiii Cuius etatis tyrones probandi sint.
- v Qua statura tyrones probandi sint.
- vi Ex vultu & positione corporis agnosci in eligendo q meliores possint esse tyrones.
- vii Cuius artis tyrones eligendi sunt vel respuēdi.
- viii Quando tyrones signandi sunt.
- ix Ad gradum militare & cursum & saltum exercendos tyrones.
- x Ad vsum natandi exercendos tyrones.
- xi Quemadmoduz ad scuta viminea/& ad palos antiqui exercebāt tyrones.
- xii Non cesim sed punctim ferire docendos tyrones.
- xiii Armaturam docendos tyrones.
- xiiii Tyrones exercendos ad missilia iacienda.
- xv Sagittis tyrones diligenter imbuendos.
- xvi Ad iactandos lapides fundis vel manu exercendos tyrones.
- xvii De exercitio plumbatarum.
- xviii Quemadmodum ad ascendendos equos tyrones exerceudi sunt.
- xix Ad portandum pondus exercendos tyrones.
- xx Quo armorum genere vsi sunt antiqui.
- xxi De munitione castrorum.
- xxii. In quibus locis constituenda sunt castra.
- xxiii. Quib⁹ specie castra delinianda.

Tabula Vegetij.

- Quo genere munienda sunt castra. xxxiii
- Quemadmodum munienda sunt castra cū hostis immineat. xxv
- Quemadmodum exercentur tyrones vt in acie ordines & inter ualla custodiant. xxvi
- Quantum spacium ire vel redire debeant vel quotiēs in mēse exerceant cum educantur milites ambulatum. xxvii
- De adhortatione rei militaris romaneq; virtutis. xxviii
- ¶** Finis capitulorum primi libri.

¶ Incipiunt capitula secundi libri.

- In quot genera diuidatur res militaris. i
- Quid inter legiones & auxilia interfit. ii
- Que causa exhauriri fecerit legiones. iii
- Quotenas legiones antiqui ad bellum duxerunt. iiii
- Quemadmodum legio constituatur. v
- Quot cohortes in vna sint legione. vi
- Nomina & gradus principiorum legionum. vii
- Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant. viii
- De officio prefecti legionis. ix
- De officio prefecti castrorum. x
- De officio prefecti fabrorum. xi
- De officio tribuni militum. xii
- De centuriis atq; vexillis peditum. xiii
- De turmis equitum legionariorum. xiiii
- Quemadmodum legionum acies instruantur. xv
- Quemadmodum triarii vel centuriones armantur. xvi
- Comissa pugna grauem armaturam stare pro muro. xvii
- Nomina & gradus militū in saltis eorum aduersis scribenda. xviii
- Preter corporis robur notarum vel computandi artem in tyronibus eligendam. xix
- Donatiui partem dimidiam debēt apud signa milites sequestrare seruandam ipsis. xx
- In legione ita fieri promotiones: vt per omnes cohortes transeāt qui promouentur. xxi
- Quid inter tubicines/cornicines/& classicum interfit. xxii
- De exercitatione militum. xxiii
- Exempla adhortationū exercitii militaris de aliis artib⁹ tracta. xxiiii
- Enumeratio feramentorum vel machinarum legionis. xxv

¶ Finis capitulorum secundi libri.

Tabula Vegetij.

Incipiunt Capitula libri tertii.

- i Qui modus esse debeat exercitus.
ii Quemadmodum sanitas gubernetur exercitus.
iii Quanta cura prouidenda sunt atq; seruāda pabula vel frumenta.
iiii Quemadmodum oporteat prouidere ne seditionē milites faciāt
v Signorum militarium quot sunt genera.
vi Quanta sit cautela seruāda cū vicinis hostibus mouentē castra.
vii Quemadmodum flumina que maiora sunt transeantur.
viii Quemadmodum castra debeant ordinari.
ix Que & quanta consideranda sint vt intelligatur an superuentibus & insidiis an publico Marte debeat configi.
x Quid oporteat fieri si qs desuetū a pugna hēat exercitū vltironē
xi Que ipso die procuranda sunt cū publica cōmittitur pugna.
xii Inuestigādū quid sentiant milites pugnaturi.
xiii Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam.
xiiii Quēadmodū acies debeat ordinari vt in p̄sictu reddat inuicta.
xv Ratio podisimi quantū spacium in acie inter singulos hoies in locum vel inter singulos ordines in latum debeat custodiri.
xvi De equitibus ordinandis.
xvii De subsidiis que post aciem collocantur.
xviii In quo loco primus dux stare debeat: in quo secundus: in q̄ tertius.
xix Quibus remediis virtuti vel dolis hostiū resistatur in acie.
xx Quot generibus pugna publica cōmittatur & quō etiam qui inferior numero & viribus est valeat victoriam obtinere.
xxi Quo genere in itineribus sepe configitur.
xxii Viam abscedendi hostibus dandā vt deleanē facilius fugientes.
xxiii Quēadmodum ab hostibus recedatur si cōsiliū pugne displiceat.
xxiiii Quod tempus est quo opportune collocantur insidie.
xxv De camelis & cataphractis equitibus.
xxvi Quomodo quadrigis falcas vel elephantis in acie possit obfisti.
xxvii Quid fieri debeat si vel pars fugit aut totus exercitus.
xxviii Regule bellorum generales.

Finis capitulorū tertii libri.

Incipiunt libri quarti capitula.

- i Ciuitatem aut natura: aut opere: aut vtroq; debere muniri.
ii Non directos sed angulosos muros faciendos.
iii Quemadmodum muris e terra iungatur aggestus.
iiii De cataractis & portis ne noceantur ab ignibus.
v De fossis faciendis.
vi Ne sagittis hostium homines ledantur in muro.

Tabula Vegetij.

- Quibus modis prouidendum sit ne famē patiantur obsessi. vii
Que species preparande sint pro defensione murorum. viii
Quid faciendum sit si neruorum defuerit copia. ix
Quid faciendum ne aque inopiam patiantur obsessi. x
Si sal defuerit quid faciendum. xi
Quid faciendum cum primo impetu venitur ad muros. xii
Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur. xiii
De ariete falce & testudine. xiiii
De vineis/pluteis/& aggere. xv
De musculis. xvi
De turribus ambulatoriis. xvii
Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi. xviii
Quemadmodum altitudo muris addatur. xix
Quo pacto suffodiatur terra vt machina nihil nocere possit. xx
De scalis/sambuca/exostra/& tolenone. xxi
De balistis/onagris/scorpionibus/arcubalistis/fustibalis/fundis xxii
per que tormenta defenditur murus.
Aduersum arietē profunt culcitre/laquei/lurpi/coline grauiores. xxiii
De cuniculis per quos aut murus effodit aut ciuitas penetratur. xxiiii
Quid facere debeant oppidani si hostes irruerint ciuitatem. xxv
Que sit adhibenda cautela ne hostes furtim occupent murum. xxvi
Quando oppidanis inferantur insidie. xxvii
Quid faciant obsidentes ne ab oppidanis patiantur insidias. xxviii
Quo genere tormentorum ciuitas defendatur. xxix
Quēadmodū mēsurā colligatur ad scalas vel machinas faciēdas. xxx
Precepta belli naualis. xxxi
Nomina iudicum qui preerant classi. xxxii
Vnde appellantur liburne. xxxiii
Qua diligentia fabricentur liburne. xxxiiii
Qua obseruatione sit cedenda materies. xxxv
Quo mense sint cedende trabes. xxxvi
De modo liburnarum. xxxvii
Nomina ventorum & munitis. xxxviii
Quibus mensibus tutius nauigetur. xxxix
Quemadmodum tempestatum obseruanda sunt signa. xl
De prognosticis. li
De estuariis hoc est de rheumate.
De locorum noticia siue remigibus.
De telis tormentisq; muralibus.
Quemadmodum nauali bello collocentur insidie.
Quid fiat cum aperto Marte bellum nauale cōmittitur.

Tabula Vegetij.

Rerum & verborū
que in Vegetio an-
notantur per seriē
litterarū brevis in-
dex.

A

Acies. cap. xiiii. lib. iii.
Accensi. cap. xix. li. ii. & ca. xiiii.
lib. iii.
Ale equitum. ca. i. lib. ii.
Annibal rei militaris peritus in
proemio lib. iii.
Anser aureus. cap. xxvi. li. iii.
Aphricani iaculatores. cap. xv.
lib. i.
Aquila. cap. xiii. lib. ii.
Aquiliferi. cap. vii. lib. ii.
Armature. ibidem.
Asser. ca. xlvi. li. iii.
Augustales. cap. vii. lib. ii.
Auxiliares. cap. iii. lib. ii.

B

Baleanus fimde primo reper-
te. ca. xvi. lib. i.
Barrithus. ca. xviii. lib. iii.
Bebre. ca. xx. lib. i.
Beneficarii. cap. vii. lib. ii.
Bipennis. cap. xlvi. li. iii.
Buccina. ca. v. lib. iii.
Buccinatores. ca. vii. lib. ii.
Burgus. cap. x. lib. iii.

C

Calones. ca. vi. lib. iii.
Nepus martius. ca. x. lib. i.
iii Oupigeni. cap. vii. lib. ii.
iii andidati. cap. vii. lib. ii.
v De reus. cap. xxi. lib. iii.
vi Nesagitherni. cap. viii. li. ii.
nū. cap. xix. lib. iii.

Castella. cap. viii. lib. iii.
Caterire. cap. ii. lib. ii.
Cato rei militaris scriptor. cap.
iii. lib. ii.
Catonis sentētia. cap. xiii. lib. i.
Centenarii. ca. viii. li. ii.
Centurio primipili. ibidem.
Circitores. cap. viii. lib. iii.
Classium duo genera. cap. i. lib.
secundo.
Claudii iaculatores. cap. xv. li. i.
Colligere campum. cap. xxvii.
lib. iii.
Colores lune. cap. xl. lib. iii.
Cornu. cap. v. lib. iii.
Cornicines. cap. vii. lib. ii.
Cuneus. cap. xix. lib. iii.

D

Decumana porta. cap. xxiii. lib.
primo.
Decani. cap. viii. lib. ii. & ca. xiii.
lib. ii.
Deario. cap. xiiii. lib. ii.
Digmata. cap. xviii. lib. ii.
Dracones. cap. xiii. lib. ii.
Drumi. cap. xvi. lib. ii.
Ducenarius. cap. viii. lib. ii.

E

Equites legionarii. cap. i. lib. ii.
Exercitus. cap. i. lib. ii. & cap. i. li-
bro tertio.

F

Falarica. cap. xviii. lib. iii.
Falx. cap. xlvi. lib. iii.
Ferentarii. cap. xx. lib. i. & cap.
xiii. lib. iii.
Flauiales. cap. vii. lib. ii.
Forfex. cap. xix. lib. iii.
Frons. cap. xiiii. lib. iii.
Fundibulatores. ibidem.

Fuditores. ca. xv. li. ii. & ca. xiiii.
lib. iii.

Fustibalus. cap. xiiii. lib. iii.

G

Galearii. cap. x. lib. i.
Globus. cap. xix. lib. iii.

H

Hastatus. ca. viii. li. ii. & ca. xiiii.
lib. iii.
Harpagones. ca. xxv. lib. ii.

I

Imaginarii. cap. vii. lib. ii.

L

Lacedemoniorum circa belluz
cura in proemio. lib. iii.
Legio. ca. i. & ii. lib. ii.
Leus armatura. ca. xiiii. lib. iii.
Librarii. ca. vii. lib. ii.
Loricula. ca. xxviii. lib. iii.

M

Malleoli. ca. xviii. lib. iii.
Manipulus. ca. xiii. lib. ii.
Mari diligentia. cap. v. lib. i. &
cap. x. lib. iii.
Martiobarbuli. cap. xvii. li. i.
Menfores. ca. vii. lib. ii.
Metatores. ibidem.
Metelli diligentia. ca. x. lib. iii.
Militie sacramentuz. ca. v. li. ii.
Minotauri signum. ca. vi. li. iii.
Mulieri ro. crines. cap. ix. li. iii.
Munifices. ca. vii. li. ii. & ca. xix.
lib. ii.
Murus pedestris exercitus. ca.
xx. lib. i.

N

Nauarchi. cap. xxxii. lib. iii.

O

Ordinarii. ca. vii. lib. ii.
Optiones. cap. vii. lib. ii.

P

Peditum duo genera. ca. i. li. ii.
Persarum mox. ca. x. lib. iii.
Phalanges. cap. ii. lib. ii.
Pherentarii. cap. xv. lib. ii.
Pila. ca. xx. lib. i.
Pilum. ca. xv. lib. ii.
Pompeii exercitium. ca. ix. li. i.
Pretoria porta. ca. xxiii. lib. i.
Principes. ca. xxiiii. lib. iii. & ca.
xv. lib. ii.
Princeps prime cohortis. ca. viii.
lib. ii.
Principia. cap. vii. lib. ii.
Primus hastatus. cap. viii. li. ii.
Promuscis. cap. xxvi. lib. iii.
Pyrrhus elephantos primus in
italiam duxit. ibidem.

Q

Quibus dux moueat exercitus
ad pugnam. ca. xii. lib. iii.
Quintius cincinnatus. ca. iii. li. i.

R

Remedium in formidine mili-
tum. ca. xii. li. iii.
Rhodionuz astutia. ca. xx. li. iii.

S

Sarisse. cap. xxvi. lib. iii.
Scipionis aphricani in exercen-
do milite cura. ca. x. lib. iii.
Scipionis sentētia. ca. xxii. li. iii.
Scriptores rei militaris. ca. viii.
lib. i.
Scutatica. xv. lib. ii.
Serra. cap. xix. lib. ii.
Signa vocalia. cap. v. li. iii.
Signa semiuocalia. ibidem.
Signa muta. ibidem.
Signiferi. ca. vii. li. ii.
Spatha. cap. xv. lib. ii.

Tabula Frontini.

T	Talae. ca. viii. lib. iiii.	T	Tydeus. cap. v. li. i.
	Tessera quid & tesserarii. ca. vii. lib. ii.	V	Valli quid. cap. viii. lib. iiii.
	Torquati. ibidem.		Velites expediti. ca. xvi. lib. iiii. & ca. xxvi. lib. iiii.
	Tragularii. cap. xv. li. ii.		Verriculum. cap. xv. lib. ii.
	Tribulus. cap. xxvi. lib. iiii.		Veterum consuetudo. cap. xiii. lib. i.
	Tribunus. cap. vii. lib. ii.		Vexillationes. ca. i. lib. ii.
	Triarii. ca. xx. li. i. & c. xiiii. li. iiii.	X	
	Triarius prior. cap. viii. li. ii.		Xantippus rei militaris perit in proemio. lib. iiii.
	Tubicines. cap. vii. lib. ii.		¶ Finis tabule.
	Turma. cap. xiiii. lib. ii.		
	Turmales. ibidem.		

Sexti Iulij Frontini viri confularis Tabula.

	¶ Incipiunt capitula primi libri.
i	De occultandis consiliis.
ii	De explorandis consiliis hostium.
iii	De constituendo statu belli.
iiii	De transducendo exercitum per loca hosti infesta.
v	De eundem ex locis difficillimis.
vi	De insidiis in itinere factis.
vii	Quemadmodum ea quibus deficiamus videantur non deesse ut usus eorum expleantur.
viii	De distinguendis hostibus.
ix	De seditione militum compescenda.
x	Quemadmodum intempestiva postulatio pugne inhibeat.
xi	Quemadmodum incitandus sit ad prelium exercitus.
xii	De dissoluendo metu quem milites ex aduersis conceperint omnibus.
	¶ Incipiunt capitula secundi libri.
i	De tempore ad pugnam eligendo.
ii	De loco ad pugnam eligendo.
iii	De acie ordinanda.
iiii	De acie hostium turbanda.
v	De insidiis.
vi	De emittendo hoste ne clausus prelium ex desperatione reintegret.
vii	De dissimulandis aduersis.
viii	De vitanda per constantiam acie.
ix	Nefas.

Tabula Frontini.

Que post prelium agenda sunt si res prospere cesserint / & de confirmandis reliquis belli.	ix
Si res durius cesserit de aduersis emendandis.	x
De dubiorum animis in fide retinendis.	xi
Que facienda sunt pro castris / si satis fiducia in presentibus copiis non habeamus.	xii
De effugiendo.	xiii
¶ Incipiunt capitula tertii libri.	
De repentino impetu.	i
De fallendis iis qui obsidebuntur.	ii
De eliciendis ad prodicionem.	iii
Per que hostes ad inopiam redigantur.	iiii
Quemadmodum persuadeatur obsidionem per mansuram.	v
De destructione presidiorum hostium.	vi
De fluminum deriuatione & vitatione aquarum.	vii
De iniiciendo obsessis pauore.	viii
De irruptione ex diuersa parte qua expectamus.	ix
De insidiis per quas eliciantur obsessi.	x
De simulatione regressus.	xi
De excitanda cura suorum.	xii
De emittendo & recipiendo nuncio.	xiii
De introducendis auxiliis & comitatibus.	xiiii
Quemadmodum efficiatur ut habundare videantur que deerunt.	xv
Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur.	xvi
De eruptionibus.	xvii
De constantia obsessorum.	xviii
¶ Incipiunt capitula quarti libri.	
De disciplina.	i
De effectu discipline.	ii
De continentia.	iii
De iusticia.	iiii
De constantia.	v
De effectu & moderatione.	vi
De variis consiliis.	vii

Finis.

iii
iiii
v
vi
vii
viii
ix
x
xi
xii
xiii
xiv
xv
xvi
xvii
xviii
xix
xx
xxi
xxii
xxiii
xxiiii
xxv
xxvi
xxvii
xxviii
xxix
xxx

FLAVII VEGETII VIRI ILLUSTRIS-
simi Ad Valentinianum Augustum Epitoma
institutorū rei militaris. Ex Cōmentariis Cato-
nis: Celsi: Traiani: Hadriani: & Frontini. Libri
primi Prologus.

Antiquis temporibus mos fuit bonarum artium studia
mandare litteris atq; in libros redacta offerre principi-
bus. Quia neq; recte aliquid inchoatur nisi post deum
favent imperator. Neq; quēq; magis decet vel meliora
scire/vel plura q̄ principem: cuius doctrina oibus potest prodesse
subiectis. Quod Octaviū Augustum /ac bonos dehinc principes
libenter habuisse frequentibus declaratur exemplis. Sic regnan-
tium testimoniis crebuit eloquentia: dum non culpatur audacia.
Hac ego imitatione copullus dum considero clementiam vestrā
ausibus litterarum magis ignoscere posse q̄ ceteros: tanto inferio-
rem me antiquis scriptoribus esse vix sensi: licet in hoc opuscu-
lo/nec verborum cōcinnitas sit necessaria/nec acūm ingenii: sed
labor diligēs ac fidelis: vt que apud diuersos hystoricos vel armo-
rum disciplinam docentes dispersa & inuoluta celantur/pro uti-
litate romana proferant in medium. De delectu igitur atq; exer-
citatione tyronū per quosdam gradus & titulos antiquā consuetu-
dinem conamur ostendere. Non quo tibi imperator inuicte ista
videant incognita/ sed vt que spōte pro reip. salute disponis agno-
scas olim custodisse romani imperii conditores: & in hoc paruo li-
bello quicquid de maximis rebus semperq; necessariis requirent-
dum credis inuenias.

Romanos omnes gentes sola armorū exercitatio-
ne vicisse. Caput primum.

Per omni autem pzelio nō tam
multitudo & virtus indocta q̄ ars & exercitiū
solent prestare victoriam. Nulla eni alia re vi-
demus populū romanū sibi orbē subegisse ter-
rarum nisi armorū exercitio: disciplina castro-
rum: vsuq; milicie. Quid eni aduersus gallorū
multitudinē paucitas romana valuisset? Quid
aduersus germanorum proceritatem/breuitas potuisset audere?
Hispanos quidem non tm̄ numero sed etiā virib⁹ corporum

stris prestitisse manifestū est. Aphrorum dolis atq; diuiciis semp
impares fuimus. Grecorū artibus prudētiaq; nos vinci nemo vnq;
dubitauit. Sed aduersus omnia profuit tyronē solertem eligere:
ius (vt ita dixerim) armorum docere: disciplinam quotidiano ex
ercitio roborare: quēcūq; euenire in acie atq; ī preliis possent oīa
in campestri meditatione prenoscere: seuerē in desides vindicare.
Scientia em̄ rei bellice dimicandi nō tōt audaciam. Nemo facere
metuit/ quod se bene didicisse confidit. Etenim in certamine bel
lorum exercitata paucitas ad victoriam prōptior est: q̄ nudis & in
docta multitudo expōita semp ad cedem.

Ex quibus regionibus Tyro eligendus. Cap. II.

Erim ordo deposcit vt ex quibus provinciis vel regio
nibus tyrones legendi sint prima parte tractetur. Con
stat em̄ in omnibus locis & ignauos & strenuos nasci.
Sed tamen quia gens gentē precedit in bello: & plaga
celi nō ad robur corporum tm̄ sed etiam animorū plurimū valet.
Quo loco ea que a doctissimis hoibus cōprobata sunt nō omittā.
Omnes nationes que vicine sunt soli nimio calore siccatas ampli⁹
quidem sapere/ sed min⁹ habere sanguinis dicūt: ac p̄pterea con
stantiam ac fiduciam comin⁹ nō habere pugnandi: quia metuit
vulnera qui se exigū sanguinē habere nouerunt. Contra septen
trionales populi remoti a solis ardoribus in consultiōres quidem
sed tñ largo sanguine redundātes/ sunt ad bella prōptissimi. Tyro
nes igit de tempatoribus legendi sunt plagis quib⁹ & copia san
guinis suppetat ad vulnerū mortisq; cōtemptū: & nō possit deesse
prudentia: que & modestiam seruat in castris: & nō parum p̄dest
in dimicatione consiliis.

Vtū ex agris an ex vrbibus vtiliores sint tyrones. Cap. III.

Equitur vtrum ex agris an de vrbibus vtilior tyro sit/
requiramus. De qua parte nunq̄ credo potuisse dubitari.
Saptiorem armis rusticā plebē: que sub diuo & in labore
nutritur. solis patiens/ vni h̄e negligēs/ balnearum ne
scia/ deliciarum ignara: simplicis ap̄mi: paruo p̄tenta/ duratis ad
oēm laborum tolerantia membris/ cui gestare ferrū/ fossam du
cere/ onus ferre cōsuetudo de rure est. Interdū tñ necessitas exigit
etiam vrbanos ad arma cōpelli: qui vbi nomē dedere militie/ pri
mū laborare/ decurrere/ portare pondus/ & solem puluerq; ferre
condiscant. Parco victu vtant & rustico: interdū sub diuo/ inter
dum sub papilionibus imorentur. Tunc demū ad vsum erudiant
v De. nonum. Et si longior expeditio emergit in angariis plurimum
vi Nela.

detinēdi sunt: p̄culq; habendi a ciuitatis illecebris: vt comodo &
corporibus eorū robur accedat & animis. Nec inficiandū est post
vrbem conditam romanos ex ciuitate profectos ad bellū semper
sed tunc nullis voluptatibus/ nullis deliciis frangebantur. Sudo
rem cursu & campestri exercitio collectū natans iuuentus ablu
bati tyberi. Idem bellator/ idem agricola/ genera tñ mutabat ar
morum. Quod vsq; adeo verum est vt aranti Quintio Cincina
to dictaturā constet oblatā. Ex agris ergo supplendū robur preci
pue videtur exercitus. Nescio em̄ quomodo minus timet mortē/
qui minus deliciarū nouit in vita.

Cuius etatis tyrones pbandi sunt. Cap. IIII.

Vnc qua etate milites legi cōueniat exploremus. Et
quidē si antiqua consuetudo seruanda est: incipientē pu
bertatem ad delectum cogendā null⁹ ignorat. Nō em̄
tñ celerius sed etiā perfectius imbibuntur que discunt
a pueris. Deinde militaris alacritas/ saltus & cursus ante temptā
dus est q̄ corpus etate pigrescat. Velocitas em̄ est q̄ percepto exer
cicio strenuum efficit bellatorē. Adolescentes legēdi sunt sicut ait
Salustius. **T**am primū iuuentus simulac belli patiens erat in
castris per laborem vsū militiam discēbat. Melius em̄ est vt exer
citus iuuenis causetur etate nondū aduenisse pugnandi q̄ doleat
preterisse. Habeat etiam spaciū vniuersa discendi: neq; em̄ par
ua aut leuis ars videtur armorū: siue equitē siue peditem sagitta
rium velis imbuerē: siue scutatum armature necessarios oēsq; ge
stus docere ne locum deserat: ne ordines turbet/ vt missile & des
tinato ictu & magnis viribus iaciat: vt fossam ducere/ sudēs sciēs
ter figere norit/ tractare scutum/ & obliquis ictibus venientia tes
la deflectere/ plagam prudenter vitare/ audacter inferre. Huic ta
liter instituto tyroni pugnare aduersus quoslibet hostes in acie for
tido non erit sed voluptas.

Qua statura tyrones sint probandi. Cap. v.

Roceritatem tyronū a consule Mario scio semp exactā
ita vt senos pedes vel certe quinos & denas uncias ha
bere inter alares equites: vel in primis legionū cohorti
bus probarentur. Sed tunc erat amplior multitudo: &
plures militiā sequebantur armata. Necdū em̄ ciuili⁹ pars floren
tiorē adduxerat iuuentutē. Si ergo necessitas exegerit/ non tam
stature rationē cōuenit habere q̄ viriū. Et ipso homero teste nō fal
simur: qui Tydeum minorē quidem corpore sed fortiorē animis
fuisse significat.

*nono furore
quod si
dixit*

Quo loco ea que a doctissimis hoibus cōprobata sunt nō omittā.

Interdū tñ necessitas exigit etiam vrbanos ad arma cōpelli: qui vbi nomē dedere militie/ primū laborare/ decurrere/ portare pondus/ & solem puluerq; ferre condiscant.

Interdū tñ necessitas exigit etiam vrbanos ad arma cōpelli: qui vbi nomē dedere militie/ primū laborare/ decurrere/ portare pondus/ & solem puluerq; ferre condiscant.

- ii
- iii
- v
- vi
- vii
- viii
- ix
- x
- xi
- xii
- xiii
- xiiii
- xv
- xvi
- xvii
- xviii
- xix
- xx
- xxi
- xxii
- xxiii
- xxiiii
- xxv
- xxvi
- xxvii
- xxviii
- xxix
- xxx

Quintio Cincinato dictaturā constet oblatā.

Salustius ait iuuentus simulac belli patiens erat in castris per laborem vsū militiam discēbat.

Mario scio semp exactā ita vt senos pedes vel certe quinos & denas uncias habere inter alares equites: vel in primis legionū cohortibus probarentur.

Flauij Caegetij de re militari

Ex vultu & corporis positione agnosci in eligendo quae meliores possint esse tyrones. Cap. vi.

Sed qui delectum acturus est vehementer intendat ut ex vultu/ex oculis/ex omni cōformatione membrorum eos eligat qui implere valeant officium bellatoris. Namque non tantum in hominibus sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indicibus: sicut doctissimorum hominum disciplina comprehenditur quod etiam in apibus mantuanus auctor dicit esse seruandum.

Ex virgilio
lij. iij.
georgico.

Nam duo sunt genera hic melior insignis & ore
Et rutilis clarus squamis. ille horridus: alter
Desidia latamque trahens inglorius aluum.

Sit ergo adolescens martio operi deputandus vigilantibus oculis erecta cervice/ lato pectore/ humeris musculosis/ valentibus digitis longioribus brachiis/ ventre modicus/exilior cruribus/ suris & pedibus non superflua carne distentis: sed nervorum duricia collectis. Cum haec signa in tyrone deprehenderit proceritatem non magno opere desideres. Vtilius est enim fortes milites esse quam grandes.

Cuius artis tyrones vel eligendi sint vel respuendi. Ca. vii.

Sequitur ut cuius artis tyrones vel eligendi vel penitus respuendi sint indagemus. Piscatores/ aucupes/ dulciarios/ lintheones/ omnesque qui aliquid tractasse videntur ad gyneceam pertinentem longe ab arboribus pellendos a castris. Fabros ferrarios/ carpentarios/ macellarios: & centurionum apronum venatores conuenit sociare militie. Et hoc est in quo totius rei publicae salus vertitur: ut tyrones non tantum corporibus/ sed etiam animis prestantissimi deligantur. Vires regni & romani nominis fundamentum in prima delectus examinatione consistunt. Nec leue putetur hoc officium aut passim quibuscumque mandandum: quod apud veteres inter tam varia genera virtutum in sectorio precipue constat esse laudatum. Inuentus enim cui defensio provinciarum: cui committenda bellorum fortuna: & genere, si copia suppetat & moribus debet excellere. Honestas ei idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere: facit esse victorem. Quid ei prodest si exerceatur ignaui? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus profecit tempore cuius in probandis tyronibus claudicavit electio. Et quantum usu experimentisque cognouimus: hinc tot ubique ab hostibus illatae sunt clades: dum longa pax militum negligentibus incuriosisque legit: dum honestiores quique ciuilia sectantur officia: dum possessoribus addicti tyrones per gratiam aut dissimulationem probantur: talesque

Dei iurantur armis quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo vitiis
Nela

Liber primus.

Fo. iij.

nis magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

Quando tyrones signandi sunt. Cap. VIII.

Sed non statim punctis signorum inscribendus est tyro delectus. Verum ante exercitum praetendendum: ut utrumque de tanto operi aptus sit possit cognosci. Et velocitas in illo requisita videatur & robur. & utrum armorum disciplina ediscere valeat: utrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quis in specie non improbabiles videantur: tamen experimentis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus utiles: & in locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim officio non tam praestant multitudinem virtutum. Signatis itaque tyronibus per quotidiana exercitia/ armorum est de monstranda doctrina. Sed huius rei usum dissimulatio longe securitatis aboleuit. Quae inuenias qui docere possit quod ipse non didicit? De hystoria ergo vel libris nobis antiqua consuetudo repetenda est. Sed illi res gestas & euentus tantum scribere bellorum/ ista quae nunc quimus tanquam nota linguentes. Lacedaemonii quidem & athenienses aliique grecorum in libros rettulerunt copiamque tactica vocatur. Sed nos disciplinam militarem populi romani debemus ingredi: qui ex paruis finibus imperium suum pene solis regionibus & mundi ipsius fine distendit. Haec necessitas impulit euolutis auctoribus ea me in hoc opusculo fidelissime dicere quae Cato ille censorius de disciplina militari scripsit quae Cornelius Celsus quae Erontius perstringenda duxerunt: quae Paternus diligentissimus iuris militaris assertor in libros redegit: quae Augusti & Traiani/ Adrianique constitutionibus cauta sunt. Nichil enim michi auctoritatis assumo: sed horum quos supra rettuli quae dispersa sunt velut in ordinem epithomata conscribo.

Scriptor
re rei militaris.

Ad gradum militarem & cursum & saltum exercendos tyrones. Cap. IX.

Rimis ergo meditationum auspiciis tyrones militarem edocendi sunt gradum. Nichil enim magis in itinere vel in acie custodiendum est quam ut omnes milites incedendi ordine seruet. Quod aliter fieri non potest nisi ut assiduo exercitio ambulare celeriter & equaliter discant. Periculi enim sepe ab hostibus grauissimum sustinet diuisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradui viginti milia passuum horis quibus duntaxat est iuris conficienda sunt. Pleno autem gradu qui citatior est totidem horis viginti quatuor milia pagenda sunt. Qui quod addideris iam cursum est cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum praecipue assuefaciendi sunt iuniores ut maiore impetu in hostes procurrant: ut loca opportuna celeriter cum usus aduenit occupent: vel aduersarius idem facere vo-

incedendi etc.

lentibus preoccupant: vt ad explorandum alacriter pergant: alacrius redeant. vt fugientium terga facilius comprehendant. Ad saltum etiam quo vel fosse transfiliunt/vel impediens aliqua altitudo superatur/exercendus est miles: vt cu eiusmodi difficultates euenierint: possint sine labore transire. Preterea in ipso conflictu ac demicatione telorum bellator cu cursu saltusq; veniens aduersarii pstringit oculos: menteq; deterret. Priusq; plagam istsit: q; ille ad cauendum vel ad resistendum se preparat. De exercitio Pompei magni Salustius hoc memorat/cu alacribus saltu/cum velocibus cursu/cuz validis vecte certabat. Neq; em ille aliter potuisset par esse fertorio nisi se & milites frequentibus exercitiis preparasset ad prelia.

Pompei exercitiu

salutis

Ad vsum natandi exercendos tyrones. Cap. X.

Natandi vsum estiuis mensibus omnis equaliter debet Tyro condiscere. Non enim semper flumina pontibus transeuntur: sed & cedēs & insequēs natate cogitur frequenter exercitus. Sepe repentinis hymbrib; vel niuib; solent exūdare torrentes. Et ignorantia non solū ab hoste sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit. Ideoq; romani veteres q; tot bella & continua pericula ad oēm rei militaris erudiuerant artem Campū Martium vicinū tyberi delegerunt. In quo iuuent; post exercitium armorum/sudore/pulueremq; dilueret: ac lassitudinem cursusq; laborem natando deponeret. Non solū autem pedites sed & equites iposq; equos vel lixas (quos galearios vocāt) ad natandum exercere percomodum est: ne quid imperitis cum necessitas imminebit eueniat.

visus nota

Campus Martius

Galarij

Quemadmodū ad scuta viminea vel ad palos antiqui exercebant tyrones. Cap. XI.

Antiqui sicut inueniunt in libris hoc genere exercere tyrones. Scuta de vimine in modū cratium corrotū data tenebant: ita vt dupli pondus cratis haberet/q; scutum publicū habere cōsuevit. Idemq; clauas ligneas duplicis eque ponderis pro gladiis tyronib; dabant. Eoq; modo non tū mane sed etiā post meridiem exercebant ad palos. Palorum em vsum nō solū militib;/sed etiā gladiatorib; plurimū prodest. Nec vnq; aut arena/aut capus inuictū armis virum pbauit/nisi q; diligenter exercitatus docebat ad palū. A singulis aut tyronibus singuli pali defigebant in terrā: ita vt nutare nō possent/& sex pedibus eminerēt. Cōtra illum palū tanq; cōtra aduersarium tyro cuz dante illa & claua velut cum gladio se exercebat & scuto: vt nunc

Palorum vsum

i.

v.

iii.

v.

vi.

Nel.

quali caput aut faciem peteret: nunc a lateribus minaretur. interdum contenderet poplites & cura succidere: recederet: assultaret/insiliret: & quali presentē aduersariū sic palum oī impetu/oī bellā di arte temptaret. In qua meditatio seruaba ē illa cautela: vt ita tyro ad inferendum vulnus insurgeret/ne qua ex parte pateret ipe ad plagam.

Non cesim sed punctim ferire docēdos tyrones. Cap. XII.

Reterea nō cesim sed punctim ferire discebāt. Nam cesim pugnātes non solū facile vicere sed etiā derisere romani. Cesa em quouis impetu veniat nō frequēter interficit: cū & armis vitalia defendant & ossib;. At cōtra puncta duas vncias adacta mortalis est. Necessē est enī vt vitalia penetret quicq; imergit. Deinde dū cesa interfert brachiū dextrum latosq; nudat. Puncta aut tecto corpe inferitur: & aduersarium fauciat anq; videat. Ideoq; ad dimicandū hoc p̄cipue genere vfos esse p̄stat romanos. duplicis aut ponderis illa cratis & claua ideo dabant: vt cū vera & leuiora arma tyro sumpsisset velut grauiore pondere liberatus securior alacriorq; pugnaret.

Armaturam docendos tyrones. Cap. XIII.

Reterea illo exercitiū ḡne quod armaturā vocant & a campi doctoribus tradit imbuendus est tyro. Qui vsum vel ex parte sentiat. Cōstat em & nūcin oibus p̄liis armaturā meli; pugnare q; ceteros. Ex quo intelligi debz quantū exercitatus miles in exercitatu sit melior: cū armatura vt cunq; eruditi reliquos p̄ubernales suos bellandi arte p̄cedant. Ita aut seuerē apud maiores exercitiū disciplina seruata est vt & doctores armorū duplicib; remunerarentur annonis. Et milites q; parū in illa p̄lusionē profecerāt/ p̄ sumēto ordeū cogere nē accipe. Nec ante eis in tritico redderetur annona q; sub presentia prefecti tribunorum vel principiorum experimentis datis ostēdissent se omnia que erant in militari arte compleisse. Nichil enī neq; firmitus neq; felicius/neq; laudabili; est rep. in qua abundant milites eruditi. Non enim vestium nitor vel auri vel argenti gemarumq; copie hostes aut ad reuerentiam nostram: aut ad gratiam inclināt: sed solo terrore subiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (sicut ait Cato) si quid erratum est potest postmodum corrigi. Preterea delicta emendationem non recipiunt: cum statim pena se quatur errorem. Aut enim confessum pereunt qui ignaue impetiteq; pugnaverunt. Aut in fugam verū victoribus ultra pares esse non audent.

11

eternis p̄suetudo

Catonis sententia

Flauij Uegetij de re militari

Ad missilia iacienda tyro exercendus. Cap. XIII.

Ed ad inceptum reuertor. Tyro qui cum claua exercetur ad palum/hastilia quoq; ponderis grauioris q̄ uera futura sint iacula. aduersus illum palum tanq̄ aduersus hominem iactare compellitur. In qua re armonuz doctor attendit ut magnis uiribus hastile contorqueat: ut destina to ictu uel in palum uel iuxta dirigat missile. Eo enim exercitio & lacertis robur accrescit: & iaculandi usus atq; peritia acquirif.

Sagittis tyronem imbuendū diligenter.

Cap. XV.

Ed prope tertia uel quarta pars iuniorum que aptior potuerit reperiri arcibus lignicis sagittisq; lusoriis ad illos ipsos semper exercenda palos. At doctores ad hanc rem & artifices eligendi: & maior adhibenda solertia ut arcum diligenter ac scienter teneant: ut fortiter impleant/ ut sinistra fixa sit: ut dextera cum ratione ducatur: ut ad illud quod ferendum est oculus pariter ac animus consentiant: ut siue in eaq̄ siue in terra recte sagittare doceant. Quam artem & disci opus est diligenter: & quotidiano usu exercitioq; seruari. Quatum autem utilitatis boni sagittarii in preliis habeant & Cato in libro de disciplina militari euidenter ostēdit. Et Claudius pluribus iaculatoribus añ institutis atq; p̄doctis hostem cui prius impar fure rat superauit. Africanus quidem scipio cum aduersum Numā tinos qui exercitus populi romani sub iugum miserant esse acie certaturus: aliter superiorem se futurum esse non credidit nisi in oibus centuriis lectos sagittarios miscuisset.

Ad iactandos lapides fundis uel manu exercendos tyrones. Cap. XVI.

D lapides uero uel manibus uel fundis iaciendo exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum autem usum primi balearium insularum habitatores & inuenisse & ita perire exercuisse dicuntur: ut matres paruos filios nullū cibū contingere sinerent: nisi quē ex funda destinato lapide percussissent. Sepe em̄ aduersum bellatores cassidibus/catafractis/loricisq; munitos/teretes lapides de funda uel sustibalo destinati sagittis sunt omnibus grauiores: cum membris integris letale tamen uulnus importent: & sine inuidia sanguinis hostis lapidis ictu intreat. In omnibus autem ueterum preliis fundito res militasse nullus ignorat. Queres ideo ab uniuersis tyronibus quenti exercitio discenda est: quia fundam portare nullus est

Liber primus.

labor. Et interdum euenit ut in lapidosis locis conflictus habeatur: ut aut mons sit aliquis defendendus aut collis: & ab oppugnatione castellorum siue ciuitatum lapidibus barbari fundisq; sunt pelliendi.

De exercitio plumbatarum. Cap. XVII.

Plumbatarum quoq; exercitatio quas Martiobarbulos uocant est tradenda iunioribus. Nam in illyrico dudum due legiones fuerunt: que sena milia militum habuerunt. Que q̄ his telis scienter utebantur & fortiter martiobarbuli uocabantur. Per hos longo tempore strenuissime constat omnia bella confecta: usq; eo ut dum Diocletianus & Maximianus ad imperium uenissent pro merito uirtutis hos martiobarbulos Iouianos atq; Herculianos censuerint appellandos eosq; cunctis legionibus pretulisse doceantur. Quinos autem martiobarbulos insertos scutis portare consueuerunt: quos si oportune milites iacerent prope sagittariorū scutati imitari uidentur officium. Nam hostes equosq; consauciant priusq; non modo manu ad manum sed ad ictum missilium potuerit perueniri.

Martio-
barbuli.

Quemadmodum ad ascendendos equos tyrones exercendi sunt. Cap. XVIII.

Non tantum autem a tyronibus sed etiam a stipendiariis militibus saltio equorum districte est semper exacta. Quem usum usq; ad hanc etatem licet iam cum dissimulatione peruenisse manifestus est. Equi lignei hyeme sub tecto/estate ponebantur in campo: super hos iuniores primo inermes dum consuetudine proficerent/ deinde armati cogebantur ascendere. Tantaq; cura erat ut non solum a dextris sed etiam a sinistris partibus & insilire & desilire condiscerent: euaginatōs etiam gladios uel contos tenentes. Hoc em̄ continua meditatione faciebāt: scilicet ut in tumultu prelii sine mora ascenderēt qui tam studiose exercebantur in pace.

Ad portandum pondus exercendos tyrones. Cap. XIX.

Pondus quoq; baiulare usq; ad lx. libras & iter facere grauis militari frequentissime cogendi sunt iuniores: quib; in arduis expeditionibus necessitas imminet annonam pariter ac arma portandi. Nec hoc credatur esse difficile si uis accesserit. Nihil em̄ est quod non assidua meditatio facillimum reddat. Quam rem antiquos milites facitauisse Virgilio ipso teste potest cognosci qui ait.

oculatores uel
scutae

Claudij
iaculatores
reos.
Aphricanus
ni iacula
tores.

Baleari-
bus fūde
primores
reos.

v
iii
v
vi
Nell

Non secus ac patris acer romanus in armis
Iniusto sub falce viam cum carpit / & hosti
Ante expectatum positus stat in agmine castris.

¶ Quo armorum genere vsi sunt antiqui. Cap. XX.

Mucus exigit vt quo armorum genere vel instruendi vel
muniedi sunt tyrones referre temptem⁹. Sed in hac par-
te antiqua penitus consuetudo deleta est. Nam licet exē-
plo Gothorum & Alanoru hūiorumq; equitum arma
profecerint: pedites tñ constat esse nudatos. Ab vrbe em̄ condita
vsq; ad tempus diui Gratiani & Cataphractis & galeis muniēba-
tur pedestris exercitus. Sed cū campestris exercitatio interueniē-
te negligentia desidiaq; cessaret: grauiā videri arma cepenunt que
raro milites induebāt. Itaq; ab imperatore postulabāt primo cata-
phractas. Deinde cassides deponere. Sic detectis pectoribus & ca-
pitibus congressi cōtra gothos milites nostri multitudine sagitta-
riorum sepe deleti sunt. Nec post tot clades que vsq; ad tantarum
vrbium excidia peruenerūt / cuiq; cure fuit / vel cataphractas vel ga-
leas pedestrib⁹ reddere. Ita fit vt non de pugna sed de fuga cogitēt
qui nudi in acie exponuntur ad vulnera. Quid em̄ pedes sagitta-
rius sine cataphracta siue galea qui cum arcu scutum tenere nō po-
test faciet? Quid ipsi draconarii atq; signiferi qui sinistra manu ha-
stas gubernant / in prelio facient / quorum & capita nuda esse con-
stat & pectora? Sed grauis pediti lorica videtur & galea fortasse
raro meditant⁹ & arma tractanti. Ceterum quotidianus vsus non
laborat: etiam si onerosa gestauerit. Sed illi qui labore in portādis
veteribus munimentis armorum ferre non possunt detectis cor-
pib⁹ & vulnera sustinere cogunt & mortes: & qd ē graui⁹ & turpi⁹
aut certe capi / aut fuga rempu. perdere. Sic dum exercitium labo-
remq; declinant cum maximo dedecore trucidantur vt pecudes.

Murus pedestris exercitus
Vnde apud antiquos murus non dicebat pedestris exercitus: nisi
q; pilate legiones preter scuta etiā cataphractis galeisq; fulgebant
Vsq; eo vt sagittarii sinistra brachia manicis muniētur. Pedites
autē scutati preter cataphractas & galeas etiā ferreas ocreas in dex-
tris cruribus cogentur accipere. Sic erāt armati illi qui in prima
acie pugnantēs principes / in scda hastati / in tertia Triarii vocabā-
tur. Sed triarii genibus flexis solebāt intra scuta sublidere: ne stā-
tes vulnerarentur venientibus telis: & cum necessitas postulasset
tanq; requieti vehementius inuaderent hostes: quibus constat se-
pe factam esse victoriam: cum hastati illi & qui priores steterant
interiissent. Erant autem apud veteres inter pedites qui dicebantur

Triarii.
v
vi Nela.

tur leuis armature funditores & ferentarii: qui precipue in corni-
bus locabantur: & a quibus pugnandi sumebatur exordium. Sed
hui velocissimi & exercitatissimi legebantur. Nec erant admodum
multi qui cedentes / si prelii necessitas compulisset / inter principia
legionum recipi solebant: ita vt acies immota confisteret. Vsq;
ad presentem prope etatem consuetudo permansit: vt omnes mi-
lites pileis quos pannonicos vocabant ex pellibus vterentur.
Quod propterea seruabatur ne grauis galea videretur homini in
prelio qui gestabat aliquid semper in capite. Missilia autem quis
bus vtebatur pedestris exercitus Pila vocabantur. ferro subtili tri-
gono prefixa / vaciarum nouem siue pedali / que in scuto fixa non
posset abscindi: & lorica sciēter ac forti ter directa facile pernu-
puit: cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari autē scuti
tati pedites his precipue vtuntur quas bebras vocāt: & binas etiā
ac ternas in preliis portant. Sciendum preterea q; cum missilibus
agitur / sinistros pedes in ante milites habere debere. Ita enim vi-
brandis spiculis vehementior ictus est. Sed cum ad pilam (vt ap-
pellant) venitur & manu ad manum gladiis pugnatur: tunc dex-
tros pedes in ante milites habere debent: vt & latera eorum sub-
ducantur ab hostibus: ne possint vulnera accipere: & proximior dex-
tra sit que plagam possit inferre. Instruēdos igitur ac protegēdos
omni arte pugnandi & quocumq; genere armorum constat esse ty-
rones. Necesse est em̄ vt dimicandi acriorem sumat audaciam qui
munito capite vel pectore non timet vulnus.

¶ De munitione castrorum. Cap. XXI.

Castrorum quoq; munitionem debet tyro condiscere.
Nihil em̄ tam salutare neq; tam necessarius inuenitur
in bello. Quippe si recte constituta sunt castra / ita intra
vallum securi milites dies noctesq; peragunt / etiam si
hostis obfideat quasi muratam ciuitatem videantur secum vbiq;
portare. Sed huius rei scientia prorsus intercidit. Nemo em̄ iam
diu deductis fossis prefixisq; sudibus castra constituit. Sic diurno
vel nocturno superuentu equitum barbarorum multos exercitus
scimus frequēter affictos. Non solum autem confidentes sine ca-
stris ista patiuntur: sed cum in acie casu aliquo ceperint cedere mu-
nimenta castrorum quo se recipiant non habent: & more anima-
lium multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit q; hostibus defue-
rit voluntas persequendi.

¶ In quibus locis constituenda sunt castra.

Cap. XXII.

Flauij Vegetij de re militari.

CAstra autem presertim hoste vicino tuto semp facien-
da sunt loco: vbi & lignorū & pabuli & aque suppetat
copia. Et si diutius comorandū sit/loci salubritas eliga-
tur. Cauendū etiā ne mons sit vicinus altior: qui ab ad-
uersariis captus possit officere. Considerandū etiā ne torrentib⁹
inundari cōsueuerit capus: & hoc casu vim patiaf exercitus. Pro
numero autē militū vel impedimentorū muniēda sunt castra: ne
maior multitudo constipet in paruis: ne paucitas in latiorib⁹
ultra q̄ oportet cogat extendi.

Quali specie delinianda sunt castra. Cap. XXIII.

Pretoria
porta.

Interdum autem quadrata/interdum trigona/interdū
semicircularia prout loci qualitas aut necessitas postula-
uerit/castra facienda sunt. Porta autem que appellatur
pretoria aut orientem spectare debet: aut illum locum
qui ad hostem respicit: aut si iter agitur illam partem debet atten-
dere ad quam est pfecturus exercit⁹. Intra quā prime cēturie hoc
est cohortes/papiliones tendūt & dracones: & signa constituunt.
Decumana autē porta que appellat post pretoriam est: per quā
delinquentes milites educant ad penam.

Decuma
na porta.

Quo genere munienda sunt castra. Cap. XXIII.

CAstrorum autē diuersa triplexq; munitio est. Nam si
nimia necessitas non premit: cespites circumciduntur e
terra: & ex illis velut murus instruit. Altus trib⁹ pedi-
bus super terrā: ita vt in ante sit fossa de qua leuati sint
cespites. Deinde tumultuaria fossa fit lata pedes nouē: & alta pe-
des septem. Sed vbi vis acrior iminet hostiū/tunc latissima fossa
ambitum cōuenit munire castrorū: ita vt. xii. pedes lata sit: & alta
sub linea (sicut appellant) pedes nouem. Supra autem sepibus
hinc inde factis que de fossa leuata fuerit terra congeritur: & cre-
scit in altum quattuor pedes. Sic fit vt sit alta tredecim pedes/duos
decim lata. Supra quam sudes de lignis fortissimis quas milites
portare consueuerāt prefiguntur. Ad quod opus ligones/rastra/
qualos. aliāq; vtensilium gna habere puenit semper in promptu.

Quemadmodum muniēda sunt castra cum hostis
immineat. Cap. XXV.

Sed facile est absentib⁹ hostib⁹ castra munire. Verū si
aduersarius incubat tunc oēs equites & media pars pe-
ditū ad ppulsandū hostiū impetū ordinant i acie: reliq̄
post ipos ducti fossis muniūt castra: & p preconē indica-
tur: q̄ centuria pma: q̄ scda: q̄ tertia: q̄ quarta opus omē ppleuerit.

iii
v
vi

De
Nei

Liber primus.

fo. vij.

Post hec a centurionib⁹ fossa inspicitur ac mēsuratur: & vindicaf
in eos qui negligentius fuerint operati. Ad hunc ergo vsum insti-
tuendus est tyro/vt cum necessitas postulauerit sine perturbatio-
ne celeriter possit castra munire.

Quemadmodum exerceantur tyrones vt in acie ordinem &
interualla custodiant. Cap. XXVI.

Nihil magis prodesse constat in pugna q̄ vt assiduo exer-
cicio milites in acie dispositos ordines indefinēter ob-
seruent: nec vltra magis q̄ expedit aut cōglobent agmē
aut laxent. Nā etiā constipati perdunt spacia pugnādi
& sibi inuicem impedimento sunt. Et rariores atq; interlucentes
aditum perumpēdi hostibus prestant. Necesse est aut statim me-
tu vniuersa cōfundi: si intereisa acie ad dimicantiū terga hostis ac-
cesserit. Producedi ergo tyrones sunt semp ad capum: & fm ma-
tricule ordinem in aciem dirigendi: ita vt primo simplex exten-
sa sit acies: ne quos sinus ne quas habeat curvaturas: vt equali legi-
timoq; spacio miles distet a milite. Tunc precipiendum vt subito
duplicent aciem: ita vt in ipso impetu ad quem ipsi respondere so-
lent ordo seruetur. Tertio precipiendū est vt quadratā aciem repen-
te constituent: quo facto in trigonū quem cuneum vocāt acies ipa
mutanda est. Que ordinatio plurimū prodesse consuevit in bello.
Iubetur etiā vt instruant orbis: quo genere cū vis hostiū inter-
ruperit aciem/resisti ab exercitatis militibus cōsuevit/ ne oīs mul-
tudo fundatur in fugam: & graue discrimen immineat. Hec si iu-
niore affidua meditatione pexceperint: facilius in ipsa dimicatio-
ne serrabunt.

Quantum spacium ire vel redire debeant/vel quoties in
mense exerceri cum educuntur milites ambulatum.

Cap. XXVII.

Reterea & vetus consuetudo permāsit & diui Augusti
atq; adriani constitutionib⁹ precauetur vt ter in mēse tā
equites q̄ pedites educantur ambulatum: hoc em verbo
hoc exercendi genus noiānt. Decem milia passū arma-
ti instructiq; oib⁹ telis pedites militari gradu ire ac redire iubebā-
tur in castra: ita vt aliquā itineris partē cursu alacriore cōficerent.
Equites quoq; diuisi per turmas armatiq; similiter tū itineris per-
agebant/ ita vt ad equestrem meditationē interdum sequerentur
interdum cederent & recursu quodam impetus repararent. Non
solum autē in campis sed etiam in diuosis & arduis locis & ascen-
dere & descendere vtraq; acies cogebatur: vt nulla res vel casus

Flauij vegetij de re militari.

ptorius pugnantis possit accidere quam non ante boni milites assidua exercitatione didicissent.

De adhortatione rei militaris romanæque virtutis. Cap. XXVIII.

Ecce fidei ac deuotionis intuitu imperator inuicte de vniuersis auctoribus qui rei militaris disciplinam litteris madauerunt in hunc libellum enucleata congesti: vt in delectu atque exercitatione tyronum si quis diligens velit existere: ad antique virtutis imitationem facile corroborare possit exercitum. Neque enim degenerauit in hominibus martius calor: nec effete sunt terre que lacedemonios/ que atheniensium. que Marfos/ que samnites/ que Pelignos/ que ipsos progenuerunt romanos. Nonne epirote armis plurimum aliquando valuerunt? Nonne macedones ac thessali superatis persis vsque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & medos ad truces intantum bellicosos semper fuisse manifestum est vt ipsum martem fabule apud eos natum esse confirmant. Longum est si vniuersarum prouinciarum vires enumerare contendam/ cum omnes in romani imperii ditio: ne consistant. Sed longe securitas pacis homines partim ad delectationem otii: partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitii militaris primo negligentius agi: postea dissimulari ad postremum olim in obliuionem perducta cognoscitur. Nec aliquis hoc superiore etate accidisse miretur cum post primum punicum bellum viginti quattuor circulis excursis annorum pax ita romanos illos ubique victores ocio & armorum desuetudine eneruauerit vt secundo bello punico hannibali pares esse non possent. Tot itaque consulis? tot ducibus/ tot exercitibus amissis: tunc demum ad victoriam peruenerunt cum vsu exercitiumque militare condiscere potuerunt. Semper ergo legendi & exercendi sunt iuniores. Vtilius enim constat erudire armis suos quam alienos mercede conducere.

LIBER PRIMVS EXPLICIT.

iiii
v L
vi No.

Liber secundus.

FLAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBRI SECUNDI PROLOGVS.

Instituta maiorum artis armature precipue clementiam vestram peritissimeque retinere continuis declaratur victoriis ac triumphis. Siquidem indubitata approbatio artis est rerum semper effectus. Verum tranquillitas tua imperator inuicte altiori consilio quam mens poterat terrena concipere: ex libris antiqua desiderat: cum ipsam antiquitatem factis recentibus antecedit. Cum igitur hec litteris breuiter comprehendere maiestati vestre non tam discenda quam recognoscenda precipere certauit sepius deuotio cum pudore. Quid ei audacius quam domino ac principi generis humani/ domitori omnium gentium barbararum deus ac disciplina insinuare bellorum? nisi forte iussisset fieri quod ipse gefisses. Et rursum tanti imperatoris non obedire mandatis plenum sacrilegii videbatur atque periculi. Miro itaque modo in parado audax factus sum: dum metuo videri audacior si negassem. Ad quam temeritatem preceps me indulgentie vestre perentitas auauit. Nam libellum de delectu atque exercitatione tyronum dudum tam famulus obtuli: nec tamen culpa tibi abscessi. Nec formido iussu aggredi opus quod spontaneum cessit ipse.

In quot genera diuidatur res militaris. Cap. I.

Res igitur militaris sicut latino

rum egregius auctor carminis sui testatur exordio armis constat & viris. Hec in tres diuiditur partes Equites Pedites Classes. Equitum aliquid dicitur ab eo quod ad similitudinem alarum ab utraque parte protegant acies: que nunc vexillationes vocantur a velo quia velis hoc est flammulis vtuntur. Est aliud genus equitum quod legionari vocantur: propterea quod connexti sunt legionibus. Ad quorum exemplum creati egestes sunt instituti. Classis sunt ite duo genera sunt. Vnum liburnarum/ aliud lusorianum. Equitibus campi classibus maria & flumina/ pedibus colles/ vrbes/ plana/ & abrupta seruantur. Ex quo intelligitur magis reipublice necessarios pedites qui possunt ubique prodesse. Et maior numerus peditem sumptu & expensa minore nutritur. Exercitus ex re ipsa atque opere exercitii nomen accepit: vt ei nunquam liceret obliuisci quod vocabatur. Verum ipsi pedites in duas diuisi sunt partes: hoc est in auxilia & legiones. Auxilia a sociis vel federatis gentibus mittebantur. Romana autem virtus precipue in legionum ordinatione prepollet. Legio autem ab eligendo appellata est: quod vocabulum conueniens desinit.

Alie equitum

Vexillationes.
Equites legionarij.
Classium duo genera.

Exercitij
peditem
duo genera.

Legio

Flauij Vegetij de re militari.

derat fidem atq; diligentiam quib⁹ milites pbantur. In auxilijs minor in legionibus longe amplior consueuit numerus militum ascribi.

¶ Quid inter legiones & auxilia intersit. Cap. II.

Phalanges.
Cateruis.

Eniq; Macedones Greci Dardani Phalanges habuerunt vt i vna Phalage armatori octo milia censerent.

Legio.

Auxiliares.

Galli atq; Celtiberi pluresq; barbarice nationes cateruis utebantur in prelio: in quibus erant sena milia armatorum. Romani legiones habent in quibus singulis sena milia interdum amplius militare consueuerunt. Quid autem inter legiones & auxilia interesse videat expediam. Auxiliares conducuntur ad preliu ex diuersis locis/ex diuersis munerib⁹ venientes: nec disciplina inter se: nec noticia: nec affectioe cōsentiūt. Alia instituta: alius inter eos est vsus armorū. Necesse est aut tardius ad victoriam peruenire qui discrepant anteq̄ dimicent. Deniq; cum in expeditionibus plurimū profitoes milites vnus precepti significatione cōverti: nō pnt equaliter iussa complere qui ante pariter non fuerūt. Tamen hec ipsa si solēibus diuersisq; exercitijs prope quotidie roborent non mediocriter iuuat. Nam legionibus semper auxilia tanq̄ leuis armatura in acie iungebantur: vt in his p̄liandi magis adminiculum esset q̄ principale subsidiu. Legio aut proprijs cohortibus plena cū grauem armaturā hoc est principes hastarios/triarios/antesignarios. Item leuē armaturā hoc est fessarios: sagittarios: funditores: balistarios cum proprijs & sibi impositos equites. Legionarios iisdem m̄iculis teneat: cū vno animo pariq; cōsensu castra munit: acie instruat. preliū gerat ex omni parte perfecta: nulloq; extrinsecus indigens adiuuēto quātlibet hostium multitudinē superare consueuerat. Documētum est magnitudo romana que semper cum legionib⁹ dimicans tantum hostium vicit quātum vel ipsa voluit/vel rerum natura permisit.

Legio.

Leuis armatura.

¶ Que causa exhauriri fecerit legiones. Cap. III.

Legionum nomē in exercitu permanethodie: sed per negligentiam superiorum tēporum robur infractū est cū virtutis premia occuparet ambitio: & per gratiam promouerentur milites qui promoueri consueuerant per laborem. Deinde cōtubernalibus cōpletis stipēdijs per testimoniales ex more dimissis non sunt alij substituti. Preterea necesse est morbo aliq̄tos debilitari atq; dimitti: aliquātos militiā deserere vel diuersis casibus interire: vt nisi annis singulis/immo singulis

iii
v
vi

Liber secundus.

pene mensibus in recedentiū locum iuniorū turba succedat: quis copiosus exhauriat exercitus. Est & alia causa/cir attenuate sunt legiones. Magn⁹ in illis labor est militandi/grauiora arma/sera m̄icra/seuērior disciplina. Qd vitates pleriq; i auxilijs sepe festinant militie sacramēta percipere: vbi & minor sudor & maturiora sunt premia. Cato ille maior cum & armis inuictus esset: & consul exercitū sepe duxisset: plus se reip. credidit profuturum/si disciplinam militare conferret in litteras. Nam vni⁹ etatis sunt res q̄ fortiter fiunt: que vero pro vtilitate reip. scribunt eterna sunt. Idē fecerunt alij cōplures sed p̄cipue Frontinus diuo traiano ob eiusmodi p̄probata industria. Horum instituta: horū precepta in quātum valeo strictim fideliterq; signabo. Nam cū easdē expensas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinat⁹: non solū presentibus/ sed etiā futuris seculis proficiet: si prouisione maiestatis tue impator Auguste & fortissima dispositio reparatur armorū & emendetur dissimulatio precedentium.

Cato res
militarijs
scriptor.

¶ Quotenas legiones antiqui ad bellū duxerūt. Cap. IIII.

Omnijs authoribus inuenitur singulos p̄sules aduersus hostes copiosissimos nō amplius q̄ binas duxisse legiones addit auxilijs sociorū. Tanta in illis erat exercitatio/ tanta fiducia vt cuius bello due legiones crederentur posse sufficere. Quapropter ordinationem legionis antique fm normam militaris iuris exponam. Que descriptio si obscurior aut impolitior videbit⁹: non michi sed difficultati ipius rei conuenit imputari. Attento itaq; animo sepius relegēda sunt vt memoria intelligētiaq; valeat comprehendī. Necesse est em inuictam esse rēp. cuius iperator militari arte percepta quantos voluerit faciat exercitus bellicosos.

¶ Quemadmodū legio constituitur. Cap. V.

Illigenter igitur lectis iunioribus/animis corporibusq; prestantibus/ additis etiā exercitijs quotidianis quatuor vel eo ampli⁹ mensū iussu auspicijsq; inuictissimi p̄ncipis legio formaf. Nam picturis in cute p̄ictis milites scripi & matriculis inserti iurare solent. Et ideo militie sacramenta dicunt. Iurant autē per deum & xpm & spiritum sc̄tū & p̄ maiestatem impatoris que fm deum generi humano diligenda est & colēda. Nam imperatori cum Augusti nomē accepit tanq̄ presenti & corporali deo fidelis est prestāda deuotio: & impēdendus penugil famulatus. Deo enī vel priuatus/vel militans seruit cum fideliter eū diligit qui deo regnat auctore. Iurant autē milis

Militie
sacramen
ta.

Flauij Vegetij de re militari.

tes omnia se strenue facturos que preceperit imperator: nunquam deserturos militiam: nec mortem recusaturos pro romana rep.

¶ Quot cohortes in vna sunt legione. Item quot milites in vna cohorte.

Cap. VI.

Sciendum est autem in vna legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas & numero militum & dignitate precedit. nam genere & institutione litterarum viros electissimos quirit. Hec enim suscipit aquilam: quod precipuum signum in romano est semper exercitum & totius legionis insigne. Hec imagines impatorum hoc est diuina & presentia signa veneratur. Habet pedites mille centum quinquaginta. Equites loricos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hec caput est totius legionis: ab hac cum pugnandum est prima acies incipit ordinari. Secunda cohors habet pedites. dlv. Equites loricos. lxxvi. & appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors similiter habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Sed in hac cohorte tertia validiores probari moris est quia in media acie consistit. Cohors quarta habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Cohors quinta habet totidem. Sed & ipsa strenuos desiderat milites: quia sicut prima in dextro: ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hec quinquaginta cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. In ipsa quoque enucleati ascribendi sunt iuniores: quia in secunda acie post aquilam & imagines cohortes sexta consistit. Cohors septima habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Cohors octaua habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Sed & ipsa animosos desiderat viros: quia in secunda acie consistit media. Cohors nona habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. Cohors decima habet pedites. dlv. Equites. lxxvi. & ipsa bonos accipere consuevit bellatores: quia in secunda acie sinistram possidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur quibus pedites sex mille centum. Equites septingentos. xxvi. Minor itaque numerus armatorum in vna legione esse non debet. Maior autem interdum esse presuevit: si non tamen vna cohortem sed etiam alias miliarias fuerit iussa suscipere.

¶ Nomina & gradus principiorum legionum.

Cap. VII.

Antiqua ordinatione legionis exposita principalium militum & ut proprio utar vocabulo principiorum nomina & dignitates sine presentes matriculas indicabo. Tribunus maior per epistolam sacram impatoris iudicio destinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur a tribu tribuum dicitur iure quia preest militibus quos ex tribu primo romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prelio presunt & primos ordines ducunt.

Principia.
Tribunus

vi
N

Liber secundus.

Fo. x.

Augustales appellantur qui ab Augusto ordinariis iuncti sunt. Flauiales item tanquam scdi augustales a diuo Vespasiano sunt legionibus additi. Aquiliferi qui aquilam portant. Imaginarij vel imaginiferi qui imperatorum imagines portant. Optiones ab optando appellati quod antecedentibus egritudine prepeditis huius tanquam adoptati coram atque vicarij solent vniuersa curare. Signiferi qui signa portant: quos nunc draconarios vocant. Tesseraij qui tesseram per contubernia militum nunciant. Tessera autem dicitur preceptum ducis quo vel ad aliquod opus vel ad bellum mouetur exercitus. Campigeni hoc est antesignani ideo sic nominati quia eorum opera atque virtute exercitus genus crescit in campo. Metatores qui precedentes locum eligunt castris. Beneficiarij ab eo appellati quod promouentur beneficio tribunorum. Librarij ab eo quod in libris referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines / Cornicines & Buccinatores qui tuba vel ereo cornu vel buccina committere prelium solent. Armature duplares quia binas consequuntur annonas. Simples quae singulas. Mensores qui in castris ad podium demeruntur loca in quibus milites tentoria figant: vel hospicia in ciuitatibus prestant. Torquati duplares torquati simples quibus torques aureus solidus virtutis premium fuit: quem qui meruisset preter laudem interdum duplas consequebatur annonas: duplares duas / simples vnam. Erant & sine annona candidati duplares candidati simples. Hi sunt milites principales qui priuilegijs muniuntur. Reliqui munifices appellantur quia munia facere coguntur.

¶ Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant. Cap. VIII.

Merita autem consuetudo tenuit ut ex primo principe legionis promoueretur Centurio primipili: qui non solum aquile preerat / verum etiam quattuor centurias hoc est quadringentos milites in prima acie gubernabat. Hic tanquam caput totius legionis merita consequeretur & comoda. Item primus hastatus duas. i. centurias ducetos homines ducebat in acie scda quem nunc ducentarij vocant. Princeps autem prime cohortis centuriam & semis hoc est centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem prope omnia que in legione ordinata sunt pertinebant. Item scdus hastatus centuriam & semis / id est centum quinquaginta milites gubernabat. Triarius prior centum homines regebat: sic decem centurie cohortis prime a quibus ordinariis regebant: quibus magne utilitates & magnus honor est a veteribus constitutus: ut ceteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione pretenderent ad tanta

Augustales.
Flauiales.
Aquiliferi.
Imaginarij.
Optiones.
Signiferi.
Tesseraij.
Tessera quid.
Campigeni.
Metatores.
Beneficiarij.
Librarij.
Tubicines.
Cornicines.
Buccinatores.
Armature.
Mensores.
Torquati.
Candidati.
Munifices.
Centurio primipili.
Primus hastatus.
Ducenarius.
Princeps prime cohortis.
Hastatus scdus.

Triarius prior.

Centurio: p̄mia penemire. Erant etiā cēturiones q̄ singulas cēturias curabāt q̄ nunc cētēnarii nominant̄. Erant decani denis militib⁹ p̄positi q̄ nunc caput cōtubernii vocant̄. Sc̄da cohors habebat centuriones quinq̄. Similiter tertia / quarta / quinta vsq̄ ad decimam cohortē in tota autem legione erant centuriones. lvi.

De officio prefecti legionis.

Cap. IX.

Sed legati imperatoris ex cōsularibus ad exercit⁹ mittebant q̄bus legiones & auxilia vniuersa obtēperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorū: in quorū locū nūc illustres viros cōstat magistros militum substitutos a quibus non tm̄ bine legiones sed etiā plures numero gubernant̄. Propri⁹ autē iudex erat p̄fectus legionis habens cōmūnem primi ordinis dignitatem: q̄ absente legato tanq̄ vicarius ipsius potestatem maximā retinebat. Tribuni vel centuriones ceteriq̄ milites / eius p̄cepta seruabant: vigiliarū siue p̄fectionis tessera petebat̄ ab eodem. Si miles crimen aliqd̄ admisisset auctoritate p̄fecti legionis deputabat̄ a tribuno ad penā. Arma oīz militū / item equi / vestes / annonā ad curam ipsius pertinebant. Discipline eius & seueritas & exercitatio nō solum peditū sed etiā equitum / legionariorū p̄cepto eius quotidie curabat̄. Ipse autē custos diligēs & sobri⁹ legione sibi creditā assiduis opib⁹ ad oēs deuotionē: ad oēm afformabat industriā: sciēs ad p̄fecti laudē subiectorū redundare virtutem.

De officio prefecti castrorum.

Cap. X.

Erat etiā castrorum p̄fectus licet inferior dignitate. Occupatus tm̄ nō mediocrib⁹ causis: ad quem castrorū positio valli & fosse destinatio ptinebat. Tabernacula vel castra militum cū impedimētis oibus nutu ipsius curabant̄. Preterea egrī cōtubernales & medici a qb⁹ curabāt̄. Expēse et̄ ad ei⁹ industriā pertinebāt. Vehicula saginarii necnō etiā ferramēta q̄bus materies ferrat̄ vel cedif q̄busq̄ aperiri solent fosse circa sitū valli & aqueductus. Itē ligna vel stramina / arietes / onagri / baliste / ceteraq̄ genera tormentorū ne deessēt aliq̄ p̄curabat. Is post longāq̄ probatamq̄ militiam peritissim⁹ oīm legebatur: vt recte doceret alios quod ipse cum laude fecisset.

De officio prefecti fabrorum.

Cap. XI.

Abet preterea legio fabros lignarios instructores / carpentarios / ferrarios / pictores / reliquosq̄ artifices ad hibernorum edificia fabricanda ad machinas turres ligneas / ceteraq̄ quibus vel expugnantur aduersariorū ciuitates vel defendunt̄ pprie preparatos. Qui arma / q̄ vehicula

Preses
et legio
nis.

in
v
vi

ceteraq̄ genera tormentorum vel noua facerēt / vel quassata repararent. Habebāt etiā fabricas / scutarias / loricarias / arcuarias in quibus sagitte / missilia / cassides oīaq̄ armorum ḡna formabant̄. Hec enī erat cura p̄cipua vt quicqd̄ exercitui necessarium videbat̄ nunq̄ deesset in castris vsq̄ eo vt etiā cunicularios hērent qui ad morem befforū ducto sub terris cuniculo murisq̄ intra fundamenta p̄fossis improuisi emergerēt ad vrbes hostiū capiendas. Horū iudex erat proprius p̄fectus fabrorum.

De officio tribuni militum.

Cap. XII.

Ecce cohortes habere legione dixim⁹: sed prima erat miliaria in qua cēsu / genere / litteris / forma / virtute / polentes milites mittebant̄. huic tribunus preerat armorum scientia / virtute corporis / morū honestate p̄cipuus. Reliquę cohortes prout principi placuisset a tribunis vel a p̄positis regebant̄. Tanta autē seruabatur exercēdi milites cura vt nō solum tribuni vel p̄positi cōtubernales sibi creditos sub oculis suis iuberent q̄tidie meditari / sed etiā ipi armorū arte perfecti ceteros ad imitationē pprio cohortarent̄ exēplo. Tribuni autē sollicitudo per hāc laudat̄ industriā: cū miles veste nitidus armis bene munitus ac fulgens exercitū vsu & disciplina eruditus incedit.

De centuriis atq̄ vexillis peditum.

Cap. XIII.

Rimum signū totius legionis est aquila quam aquilifer portat. Dracones etiā per singulas cohortes a draconariis ferunt̄ ad prelium. Sed antiqui quia sciebant in acie commisso bello celeriter ordines aciesq̄ turbari atq̄ confundi: ne hoc posset accidere cohortes in centuriis diuiserunt: & singulis centuriis singula vexilla constituerunt: ita vt ex qua cohorte vel quota esset centuria in illo vexillo litteris esset ascriptum: quod intuentes vel legentes milites in quātouis tumultu a contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper qui nunc centenarii vocantur nimium bellicosos loricatos trāsumptis cassidū cristis / vt facilius noscerent / singulas iusserūt gubernare centurias: quatinus nullus error existeret cum centurionem qui signum habebat in galea. Rursus ipse centurie in contubernia diuise sunt: vt decem militibus sub vno papillione degentibus vnus quasi p̄esset decanus qui caput cōtubernii nominatur. Contubernium autem manipulus vocabatur ab eo quod coniunctis manibus pariter dimicabant.

De turmis equitū legionariorū.

Cap. XIII.

b iii

Aquila:
Dracones

Decan⁹:
Manipu
lus.

Turma.
Decurio.

Quemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur ita inter equites turma dicitur: & habet vna turma equites xxx. duos: huic qui preest Decurio nominatur. Centum enim pedites ab vno centurione sub vno vexillo gubernantur: similiter xxx. duo equites ab vno decurione sub vno vexillo reguntur. Preterea sicut centurio eligendus est magnis viribus: propterea statura: qui hastas vel missilia perite iaculetur & fortiter: qui dimicare gladio/qui scutum rotare doctissime nouerit: qui omnem artem didicerit armature. vigilans / sobrius / agilis / magis ad faciendum que ei imperantur quam ad loquendum paratus. Ceterum tribunos suos ad disciplinam retineat: & ad armorum exercitium cogat: ut bene vestiti & calciati sint: ut arma omnium defricentur ac splendeant. Similiter eligendus est decurio qui turme equitum preponatur in primis habili corpore: ut loricator & armis circundatus omnibus cum summa admiratione equum possit ascendere: equitare fortissime. conto scienter uti: sagittas doctissime mittere: turmales suos. i. sub cura sua equites politos erudire ad omnia que equestri pugna deposcunt: eosdem cogere loricas suas vel catafractas cotos suos & cassides frequenter tergere & curare. Plurimum enim terroris hostibus armorum splendor importat. Quis credat militem bellicosum cuius dissimulatione situ ac rubigine arma sedantur? Non solum autem equites sed etiam ipsos equos assiduo labore conuenit edomari. Itaque ad decurionem & sanitatis & exercitationis tam hominum quam equorum pertinet cura.

Quemadmodum legionum acies instruantur. Cap. XV.

Nunc qualiter instruenda sit acies si pugna imineat declaratur vni legiois exemplo: quod si usus exegerit transferri possit ad plures legiones. Egredies locantur in cornibus. Acies pedum a prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors secunda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta vero cohors sinistram suscipit cornu.

Principes Sed ante signa & circa signa. Necnon in prima acie dimicantes principes vocabantur: hoc est ordinarii ceterique principales. hec erat grauis armatura qui habebant cassides / catafractas / ocreas / scuta / gladios

Spathas maiores quos spathas vocant / & alios minores quos semispathas nominant: plumbatas quinque positas in scutis quas primo impetu iaciunt. Item bina missilia vni maius ferro triangulo vinciarum nouem

Pilum hastali pedum quinque & semis quod pilum vocabatur nunc spiculum dicitur. **Spiculum** Ad cuius iectum precipue exercebantur milites quod arte & virtute directum & scutatos pedites & loricator equites sepe transuerberat. Aliud minus ferro triangulo vinciarum quinque hastali pedum trium &

semis quod tunc verriculum nunc verutum dicitur. Prima acies principum. Secunda hastatorum armis talibus doctis instructa. Post hos erant Phrentarii & leuis armatura quos nunc auxiliares & armaturas dicimus. Scutati qui plumbatis vel gladiis & missilibus accincti sicut nunc prope omnes milites videntur armati erant. Item sagittarii / cum cassidibus / catafractis & gladiis / sagittis & arcibus. Erant funditores qui ad fundas vel fustibulos lapides iaciebant. Erant triangularii qui ad manubalistas vel arcubalistas dirigebant sagittas. Secunda acies si militer armabatur in qua persistentes milites hastati vocabantur. Sed in secunda acie dextro cornu cohors sexta ponebatur: cui iungebatur septima. Octava cohors media acie tenebat nona comitatus. Decima cohors in undecima acie sinistram semper obtinebat cornu.

Quemadmodum triarii vel centuriones armantur. Cap. XVI.

Doceat omnes autem acies triarii cum scutis catafractis & galeis recreati cum gladiis semispathis plumbatis & binis missilibus locabantur: qui genu posito subsidebant ut si prima acies vinceret: ab his quasi de integro reparata pugna posset reparare victoriam. Omnes autem signarii vel signiferi quantum pedes loricas minores accipiebant: & galeas ad terrorem hostium vrsinis pellibus tectas. Centuriones vero habebant catafractas / scuta / & galeas ferreas sicut transuersis & argenteis cristis ut facilius cognoscerent a suis.

Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro. Cap. XVII.

Hud autem sciendum est & modis omnibus retinendum: commissio bello prima acie secunda acies stabat imota. Triarii quoque residebant: ferretarii autem armature scutatores / sagittarii / funditores. hoc est leuis armatura aduersarios provocabant ante aciem procedentes: si hostes fugare poterant sequabantur / si eorum virtute ac multitudinem premebantur reuertebantur ad suos & post eos stabant. Excipiebant autem plumbatam grauem armaturam: & tamquam murus (ut ita dicam) ferreus stabat: & non solum missilibus sed etiam gladiis cominus dimicabant: & si hostes fugassent non sequabantur grauem armaturam ne aciem suam ordinationem perturbaret: & ad discessus recurrerent hostes in compositos opprimerent: sicut leuis armatura cum funditoribus / sagittariis & equitibus fugientes sequabantur inimicos. Hac dispositione atque cautela sine periculo legio vicebat: aut superata suabatur incolumis: quia ius legiois est facile nec fugere / nec sequi.

Nota militum & gradus scutis eorum aduersis scribenda. Cap. xviii.

Sed ne milites aliquando in tumultu prelii a suis ceteris aberrarent / diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant que ipsi nominant digmata sicut etiam nunc moris est fieri. Preterea in aduerso scuto vniuersarum

Hereticum.
Phrentarii.
Scutati.

Funditores.
Triangularii.

Triarii.

Digmata

Flavius Vegetii de re militari

iussuq; militis litteris erat nomen ascriptu addito ex qua esset cohorte/quave centuria. Ex his ergo apparet legionem bene instituta quam si munitissimam esse civitatem que omnia prelio necessaria secum ubique portaret: nec metueret repentinum hostium superuentum que etiam in mediis campis subito fossa se valloque muniret: que omne generum militarium contineret & armorum. Si quis ergo pugna publica superare barbaros cupit ut divinitatis nutu dispositione imperatoris inuicti re parentur/ex tyronibus legiones votis omnibus petat. Intra autem breve spacium temporis iuniores diligenter electi & exercitati quotidie non solum mane sed etiam post meridiem omni armorum disciplina vel arte bellandi veteres illos milites qui orbem terrarum integram subegerunt facile coequabunt nec moueant cesar tua maiestas quod olim consuetudo est mutata que viguit. sed huius purioris ac felicitatis est perhenitas tua que pro salute reip. & noua excogitet & antiqua restituat. Omne enim opus difficile videtur antequam temptes. Ceterum si exercitati & prudentes viri delectui preponantur celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligenter institui. Quiduis enim efficit solertia si competentes non denegentur expense?

Preter corporis robur notandum vel computandi artem in tyronibus eligendam. Cap. XIX.

Sed quoniam in legionibus plures scole sunt que litteratos milites querunt: ab his qui tyrones probant in omnibus quidem stature magnitudinem/corporis robur/alacritatem animi conuenit explorari. Sed in quibusdam notandum pitia/calculandi computandiq; usus exigitur. Totius enim legionis ratio/sive obsequiorum sive militarium numerorum/sive pecunie quotidie ascribitur artis maiore prope diligentia quam res annonaria vel civilis politicis libris annotatur. Quotidianas etiam in pace vigilias. Item excubiti sive angariarum de omnibus centuriis & contuberniis vicissim quam milites faciunt: ut ne quis contra iusticiam pregruetur: aut aliquid prestatum immunitas. Nota eorum qui vices suas fecerunt breuibus inferuntur. Quando quis comestum acceperit/vel quot diem annotat in breuibus. Tunc enim difficile premeatus datur: nisi causis iustissimis approbatis. Nec aliquibus milites instituti deputabatur obsequiis: nec priuata eiusdem negocia mandabant. Siquidem incongruum videretur imperatoris militem qui veste & annona publica pascebat utilitatibus vacare priuatis. Ad obsequia tamen iudicum vel tribunorum necnon etiam principum deputabantur milites qui vocabantur accensi: hoc est postea additi qui fuisset legio completa: quos nunc supernumerarios vocat. Fasciularia tamen lignum/senum/aquam/stramen etiam legitimi milites in

Accensi.
Supernumerarij.

Liber secundus

Fo. xiiij.

castra portabat. Munifices ei ab eo appellatur que hec munia faciat. Munifices.
Donatiui partem dimidiam debent apud signa sequestrare militibus seruandam. Cap. XX.

Hud vero ab antiquis diuinitus institutum est: ut ex donatiui quod milites consequuntur dimidia pars sequestraretur apud signa: & ibidem ipsis militibus seruaretur: ne per luxum aut inanem rerum comparationem a contubernaliibus possit absumi. Plerique enim homines & precipue pauperes tantum erogant quantum habere potuerunt. Sepositio autem ista pecunie primum ipsis contubernaliibus docetur accommodata. Nam cum publica substitetur annona ex omnibus donatiuis augetur eorum pro medietate castrensium peculium Miles deinde quod sumptus suos scit apud signa depositos de deserendo nihil cogitat: magis diligit signa. Pro illis in acie fortis dimicat more humani ingenij: ut pro illis habeat maximam curam: in quibus suam videt positam esse substantiam. Denique x. folles hoc est x. sacci per cohortes singulas ponebantur: in quibus hec ratio condebatur. Addebatur etiam saccus undecimus in quem tota legio particulam aliquam conferebat sepulture scilicet causa: ut si quis ex contubernaliibus defecisset: ex illo undecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. Hec ratio apud signiferos ut nunc dicunt in cofino seruabatur. Et ideo signiferi non solum fideles sed etiam litterati homines eligebantur: quod seruarent deposita: & scirent singulis reddere rationem.

In legione ita fieri promotiones ut per omnes cohortes transeant qui promouentur. Cap. XXI.

Non tantum humano consilio sed etiam diuinitatis instituta legiones a Romanis constitutas. In quibus x. cohortes ita sunt ordinate/ut omnium unum corpus vna videatur esse coniunctio. Nam quasi in orbem quendam per diuersas cohortes & diuersas scholas milites promouentur: ita ut ex prima cohorte ad gradum quepiam promotus vadat ad decimam cohortem: & rursus ab ea crescentibus stipendiis cum maiore gradu per alias recurrat ad primam. Ideo primipili centurio postquam in orbem omnes cohortes per diuersas administrauerit scholas in prima cohorte ad hanc peruenit palmam: in qua ex omni legione infinita commoda consequatur. Sicut primicerius in officio prefectorum pretorioque ad honestum questuosumque militie peruenit gradum: ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione venerantur: cum naturaliter equites a peditibus soleant discrepare. Per hanc ergo contensionem in legionibus & omnium cohortum equitum peditumque seruabatur vna concordia.

Primicerius.

Flavius Vegetius de re militari.

Quid inter tubicines & cornicines & classicum
interit. Cap. XXII.

Abet p̄terealegio tubicines/cornicines/& buccinatores. Tubicines ad bellum vocant milites: & rursus receptui canentes reuocant. Cornicines quotiēs canūt nō milites sed signa ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiēs ad aliquod opus exituri sunt soli milites / tubicines canūt. Quotiēs mouenda sunt signa cornicines canūt. Quotiēs autem pugnatur & tubicines & cornicines pariter canunt. Classicum itē appellatur quod buccinatores per cornu dicūt. Hoc infigne videtur imperii quia classicum canitur imperatore presente: vel cū in militem capitaliter animaduertitur: quia hoc ex imperatoris legibus fieri necesse est. Si vero ad vigilias vel angarias faciendas / siue ad opus aliquod vel ad decursionem campi exeunt milites tubicines vocāte operantur / & rursus tubicine admonente cessant. Cū autem mouentur signa / aut iam mota figenda sunt cornicines canunt. Quod ideo in omnib⁹ exercitiis & processionib⁹ custoditur: vt in ipsa pugna facilius obtemperent milites: siue eos pugnare siue stare / siue sequi / vel redire preceperint duces. Si quidē ratio manifesta sit semper in ocio debere fieri quod necessario faciendum videtur in prelio.

De exercitatione militum.

Cap. XXIII.

Egionis ordinatione digesta ad exercitiū reuertamur unde sicut iam dictum est exercitus nomen accepit. In maiores quidem & noui milites mane & post meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autē & eruditi sine intermissione semel in die exercebātur armis. Neq; em̄ longitudo etatis aut annorū numerus artē bellicam tradit / sed post quanta volueris stipendia in exercitatus miles semper est tyro. Idcirco armaturā que festis diebus exhibetur non tantū armaturę que sub campi doctore sunt / sed omnes equaliter contubernales quotidiana meditatione dicebant & corporis velocitatē. Nam & velocitas vsu ipso acquiritur corporis: & sciētia ferendi hostem seq; p̄tegendi / p̄sertim si gladiis cominus dimicet. Illud vero maius est vt seruare ordines discant vt vexillū suum in tātis p̄mixtionibus in ipsa plūsiōne comitenē. nec inter doctos aliq; error existit quīs in multitudine sit tāta cōfusio. Ad palū quoq; vel fudes iuniores exerceri p̄comodū est cū latera vel pedes aut caput petere p̄icti cefimq; condiscant. Saltus quoq; & ictus facere pariter assuescant: insurgere tripudiantes in clypeum: rursusq; sublidere nūc gesticō

Liber secundus. Fo. xiiij.

puolare cum saltu: nunc cedētes in terga resilire. Missilibus etiā palos ipos p̄cul ferire meditent: vt & ars dirigendi & dextre virt⁹ possit accrescere. Sagittarij vero vel funditores scopas hoc est fruticum vel straminū fascēs pro signo ponebant: ita vt sexcentis pedibus remouerentur a figuo vt sagittis vel certe lapidibus ex fustibulo destinatis signum sepius tangerent. Propterea sine trepidatione in acie faciebant quod ludētes in campo fecerāt. Semper ascensu est etiam vt semel tantū funda circa caput rotetur cum ex ea emittitur saxus. Sed & manu sola oēs milites meditabant libralia saxa iactare: qui vltus paratior creditur: quia non desiderat fundam. Missilia quoq; vel plumbatas iugi & perpetuo exercitio dirigere cogebantur: vsq; adeo vt tēpore hiemis de tegulis vel scādulis que si deessent certi de cānis vlna vel culmo & porticus tegetur ad equites: & quedā velut basilice ad pedites: in quibus tēpestate vel ventis aere turbato sub tecto armis erudiebatur exercitus. Ceteris autem etiam hibernis diebus si niues pluuieq; cessarent exerceri cogebantur in cāpo: ne intermissa consuetudine aīos militum debilitaret & corpora. Siluā cedere / portare onera / transire fossas / natare in mari siue fluminibus / gradu pleno ambulare vel currere etiam armatos cū sarcinis suis: frequentissime cōuenit vt quotidiani laboris vsus in pace difficilis non videatur in bello. Siue ergo legio fuerit siue auxilia exerceantur assidue. Nam sicut bene exercitatus miles prelium cupit: ita formidat indoctus. Postremo sciendū est in pugna vsus amplius prodesse q̄ vires. Nam si doctrina cesset armorū / nihil paganus distat a milite.

Exempla adhortationum exercitiū militaris de aliis artibus tracta. Cap. XXIII.

Thleta venator auriga propter exiguam mercedē vel certe plebis fauorem continua meditatione artes suas aut seruare aut augere cōsuevit. Militem cuius est manibus seruanda res p̄u. studiosius oportet sciētiam dimicandi vltimq; rei bellice iugibus exercitiis custodire. Cui contingit non tantum gloriosa victoria sed etiam amplior preda: queq; ad opes ac dignitates ordo milicie & imperatoris iudicium cōsuevit euehere. Artifices scenici ab exercitiis non recedunt pro laudē vulgi. Miles sacramento lectus ab exercitiis armorum vel nouelus vel tam vetustus cessare non debet: cui pugnandum est pro salute propria & libertate communi: p̄sertim cum antiqua sit p̄sentia: & sententia omnes artes in meditatione consistere.

Flauij Vegetij de re militari.

Enumeratio ferramentorū vel machinarū legiōis. Cap. XXV

Megio autē non tantum militū numero sed etiā gñe ferramentorū vincere consuevit. Primū omniū instruitur iaculis que nulle lorice nulla pñt sēta sufferre. Nam p singulas cēturias singulas carobalistas habere consuevit quibus multi ad trahendū & singula cōtubernia ad armandum vel dirigendū hoc est vñdecim hoies deputātur. Nam he quāto maiores fuerint tanto longius ac fortius tela iaculantur. Non solum autem castra defendūt: verū etiā in campo post aciem grauis armature ponuntur. Ante quarū impetum nec equites loricati/nec pedites scutati hostium possunt stare. In vna autē legione quinquaginta quīq; carobaliste esse solent. Item decē onagri hoc est singuli per singulas cohortes in carpentis bobus duobus portant armatis: vt si forte hostes ad oppugnandū venerint vallū/sagittis/& faxis possint castra defendi. Scafās quoq; de singulis trabibus excauatas cū longissimis fimbriis interdum etiā ferreis cathenis secum legio portat: quatin⁹ ptextis hisdem sicut dicūt moxylis superiectis etiā tabulatis flumina sine pōtib⁹ que vadari nequeunt tam a peditibus q̄ ab equitibus sine periculo transcantur. Habet ferreos harpagones quos lupos vocāt: & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera faciendā bidētes/ligones/palas/rastra/alucos/cofinos/quib⁹ terra portetur. Habet quoq; dolabras/secures/ascias/ferras/quibus materia ac pali dolātur atq; secantur. Habet preterea artifices cū omnibus ferramentis: qui ad expugnādas hostiū ciuitates/testudines/musculos/arietes/vineas (vt appellāt) turres etiā ambulatorias faciant. Verū ne singula enumerādo plura dicant vniuersa q̄ in q̄q; belli gñe necessaria esse credunt secū legio debz vbiq; portare: vt in quouis loco fixerit castra armatā faciat ciuitatem.

Harpagones.
Xippus.

CELA VII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBER SECVNDVS EXPLICIT.

CFLAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBRI TERTII PROLOGVS.

Athenienses & Lacedemonios ac Macedonas rerum potitos prisci loquuntur annales. Verum apud Athenienses non solū rei bellice sed etiā diuersarum artium viguit industria. Lacedemoniis autē precipua fuit cura bellorum. Primi deniq; experimenta pugnarum de euentibus colligentes artē preliorum scripsisse firmantur: vsq; eo vt rem mi-

Lacedemoniorū circa bellū cura.

litarem que virtute sola vel certe felicitate creditur contineri/ad disciplinam periticeq; studia reuocarit: ac magistros armorū quos τακτικοῦ appellauerunt iuuentutem suam vsū varietatemq; pugnandi preceperint edocere. O viros summa admiratione laudandos: qui eam precipue artē ediscere voluerunt sine qua alie artes esse non possunt. Horum sequentes instituta romani martii operis precepta & vsu retinuerunt: & litteris prodiderunt. Que p diuersos authores librosq; dispersa imperator inuicte mediocritatem meam abbreviare iussisti: ne vel fastidium nasceretur ex plurimis: vel plenitudo fidei deesset in paruis. Quantum autē in preliis lacedemoniorū disciplina profuerit (vt omittam ceteros.) xantippi declaratur exemplo. Qui Attilium Regulum Romanūq; exercitum sepe victorē cum carthaginēsis non virtute sed arte solus ferret auxilium prostratis exercitib⁹ cepit ac domuit: vnūq; congressu triūphans/bellum omne confecit. Nec minus hannibal petiturus Italiam lacedemoniū doctorem quesuit armorū. Cui⁹ monitis tot cōsules tantaq; legiones inferior numero ac viribus interemit. Ergo qui desiderat pacem preparat bellum: qui victoriā cupit instruat militem diligenter. Qui secundos optat euentus dimicet arte non calu. Nemo prouocare/nemo audet offendere quem intelligit superiorem esse si pugnet.

Xantipp⁹ rei militaris perit⁹.

Hannibal rei militaris studio suū.

Qui modus debeat esse exercitus. Cap. I.

Rimus liber tyronum delectus exercitiūq; deprompit: sequens legionis institutionē disciplināq; edocuit militarem. Hic autē tertius classicū sonat. Ideo ei illa premissa sunt vt hec in quibus peritia certaminum & victorie summa cōsistit discipline ordine custodito & intelligerent celerit⁹: & āplius adiuuarent. Exercitus dicit tam legionū q̄ etiā auxiliorū/nec nō etiā equitū ad gerendum bellū multitudo collecta. Huius mod⁹ a magistris querit armorū. Nā cum xerxis & darii & mitridatis ceterorūq; regū q̄ innumerabiles armauerūt p̄p̄os exēplaria legunt: euidenter apparet nimium copiosus exercitus magis pp̄ia multitudine q̄ hostiū virtute depressos. Nā plurib⁹ casibus subiacet amplior multitudo: in itinerib⁹ p̄ mole sua semp̄ est tardior. In longiore autē agmine etiā a paucis superuentum assolet pati. In locis autē asperis & fluminibus traſeundis propter impedimētorum moras sepe decipit. Preterea ingenti labore numerosis animalib⁹ equisq; pabula colligunt

Exercit⁹.

Ant. Rei quoque frumentarie difficultas que in omni expeditione vi-
tanda est cito maiores fatigat exercitus. Nam quantolibet studio
preparatur annona tanto maturius desit quanto pluribus erogatur.
Aqua denique ipsa nimie multitudini aliquando vix sufficit. Quod si ca-
su acies verterit tergum: necesse est multos cadere de multis. & illos
qui effugerint semel terrosos postea formidare conflictum. Vete-
res autem qui remedia difficultatum didicerant experientis non tam
numerosos quam cruditos armis exercitus habere voluerunt. Itaque in
leuioribus bellis vna legio mixtis auxiliis hoc est decem milia pedi-
tum & duo milia equitum crederent posse sufficere. Quam manu pre-
tores velut minores duces ad expeditionem sepe ducebant. Quod si ma-
gne hostium copie dicerentur psularis potestas cum xx. milibus pedum &
quattuor equitum tamquam comes maior mittebatur. Quod si infinita multi-
tudo ex gentibus fortissimis rebellasset tunc nimia necessitate cogente
duo duces et duo mittebantur exercitus: cum eiusmodi precepto ut pui-
derent ne quid respublice detrimenti capiat consules ambo. Denique cum in
diuersis regionibus contra diuersos hostes a po. ro. annis pene oibus
pugnaret: ideo sufficiebant militum copie: quia vtilius iudicabatur non
tam grades exercitus habere quam plures. Illa tamen ratione seruata ne vnquam
aprior multitudo sociorum auxiliariuue eorum castris quam ciuium romanorum

Quemadmodum sanitas gubernetur exercitus. Cap. II.

Munc quod vel maxime prouidendum est quemadmodum
sanitas custodiat exercitus admonebo: hoc est locis/ agris/
tempore/ medicina/ exercitio. Locis ne in pestilenti regione
iuxta borbosas paludes/ ne aridis & sine opacitate ar-
borum campis aut collibus. ne sine tectoriis estate milites comoren-
tur. Ne egressi tardius & calore solis & fatigatione itineris contrahant
morbum: sed potius in estate ante lucem ad loca cepto itinere destinata
perueniant. Ne seua hieme iter per niues ac pruinas noctibus fac-
iant: aut lignorum patiatur inopiam: aut minor illis vestium sup-
pletat copia. Nec sanitati eorum nec expeditioni ydoneus miles est qui
algere compellitur. Nec perniciosus & palustribus aquis utatur exer-
citus. Nam male aque potus veneno similis pestilentia bibentibus
generat. Iam vero ut casu egri contubernales oportunis cibis refi-
ciantur: ac medicorum arte curentur principiorum tribunorumque &
ipsius comitis qui maiorem sustinet potestate iurgis queritur diligen-
tia. Male enim cum his agitur quibus necessitas & belli incumbit &
morbi. Sed rei militaris periti plus quotidiana armorum exercitia
ad sanitatem militum putauerunt potuisse quam medicos. Itaque pedites sine
intermissione imbribus vel niuibus sub tecto/ reliquis diebus exerceri in

campo voluerunt. Similiter eques non solum in planis sed etiam in ab-
ruptis & fossarum hiatu difficillimis semitis sequi & equos suos assi-
due exercere iusserunt: ut nihil eis in necessitate plius accidere pos-
set incognitum. Ex quo intelligitur quanto studiosius armorum arte doc-
cedus sit semper exercitus: cum ei & laboris consuetudo in castris sani-
tatem & in conflictu possit prestare victoriam. Si autem naturali estiuoque tempore
diutius in iisdem locis militum multitudo consistat: ex contagione aquarum
& odore ipsius feditatis vitiatas haustibus & aere corrupto pri-
ncipiosissimus nascitur morbus qui prohiberi non potest aliter nisi fre-
quenti mutatione castrorum.

Quanta cura prouidenda sint atque seruanda pabula & frumenta. Ca. iiii.

Redo postulat ut de comestione pabuli frumentique dicatur. Se-
pius ei penuria quam pugna sumit exercitus: & ferro senior
fames est. Deinde reliquis casibus potest in tempore subue-
niri: at pabulatio & annona in necessitate remedium non
habent nisi ante condant. In omni expeditione vnum est & maximum consilium
ut tibi sufficiat victus: hostes frangat inopia. Antequam igitur inchoet bellum
de copiis expensisque sollers deest tractat: ut pabula/ frumentum/ ceteraque
anonarie spes quas a prouincialibus consuetudo deposcit maturius exigant
& in opportunis ad rem gerendam ac munitionibus locis aprior sepe modum
sufficit aggreget. Quod si tributa deficient progato auro paranda sunt
omnia. Neque ei diuitiarum securam possessio est nisi armorum defensione ser-
uetur. Frequenter autem necessitas geminat: & obsidio sepe fit longior quam
putatur: cum aduersarii etiam ipsi esurietes circumferere non desinat quam
fame sperat esse vincendos. Preterea quod in pecore vel quacumque fru-
ge vinoque hostis inferens bellum ad victum suum poterit occupare/ non solum
admonitis predicta possessoribus/ sed etiam coactis per electos perscrutato-
res ad castella ydonea & armorum firmata presidiiis versus ad tutissimas
conferendum est ciuitates: vrgendi que prouinciales ut ante irruptionem sequi &
sua menibus condant. Reparatio enim murorum tormentorumque omnium ante
curanda est. Nam si semel hostes prouenerint occupatos/ metu vniuersa
turbantur. Et que ex aliis urbibus petenda sunt interclusis itineri-
bus denegantur. Sed fidelis seruatorum custodia & erogatio modera-
ta consuevit sufficere pro copia maxime si ab initio procuratur. Ce-
terum sera parsimonia est tum sentire cum deficit. In expeditionibus
arduis per capita magis militum quam per dignitates ab antiquis prebeantur
anonae: ita ut post necessitatem eisdem a reipublica redderentur. hieme lignorum
& pabuli. Estate aquam vitanda est difficultas. Frumenti vero vini
& aceti nec non etiam salis omnino tempore necessitas declinanda: ita ut vrbes
atque castella ab iis militibus qui minus prompti inueniuntur in acie

armis / sagittis / iustibalis / fūdis etiā & faxis / onagris / balistisq; defendantur. Precipueq; videtur cauendū ne aduersariorū dolo atq; periurijs decipiatur prouincialiuū incauta simplicitas. Frequētius enī conuentionū pacisq; simulatio credulis q̄ arma nocuerunt qua ratione famē collecti patiūtur hostes: dispersi vero crebris superuentibus facile vincuntur.

¶ Quemadmodū oporteat providere ne milites seditionem faciant.

Cap. III.

Mterdum mouet tumultum ex diuersis locis collectus exercitus: & cū pugnare nolit irasci se simulat vt non ducatur ad bellum. Quā si precipue faciunt qui in sedibus sociose delicateq; vixerūt. Nam asperitate insoliti laboris offensi / quē in expeditione necesse est sustinere / preterea metuentes prelium qui armorum exercitia declinarunt ad eiusmodi precipitantē audaciā. Cui vulneri multiplex medicina p̄suevit opponi: vt dū adhuc separati sunt ī sedib; suis tribunorū vel vicariorum necnō etiā principiorū ad oēm disciplinā arētissima seueritate teneant. nihilq; aliud nisi deuotionē moderationēq; custodiāt / cāpi cursum vt ipsi appellāt / inspectionēq; armorū assidue faciāt. Nullis comēatibus vacent. nomē & signa obseruare nō desinant. Ad sagittas iaciendas / ad missilia dirigenda / ad iactādos lapides vel funda / vel manu. ad armature gestum: ad vectes p̄ similitudine gladiorū punctim cesimq; feriendo multo die vsq; ad sudorem sunt frequentissime detinendi. Cursu etiā & saltu ad transmittendas fossas nihilomin⁹ imbuendi: si mare: seu fluminis vicinus est sedib;. Estiuo tpe ad natandū cogendi sunt omēs. preterea siliam cedere / iter per dumos & abrupta facere: materiē dolare / aperire fossam / occupare aliquem locū. & ne a contubernali bus detrudantē scutis inuicem obuiatibus niti. Ita exercitati atq; eruditi in sedibus milites siue legionarij / siue auxiliarij / siue equites fuerint: cū ad expeditionem ex diuersis contenerint numeris emulatione virtutis. preliū magis necesse habeāt optare q̄ occid. Nemo cogitat de tumultu qui fiduciam de arte vel viribus gerit. Dux autē esse debet attentus: vt in oibus legionib; siue auxilijs vel vexillationib; a tribunis / vicarijs / principisq; si qui turbulētī vel sediciosi sunt milites nō p̄ inuidiā suggerentiū sed pro rerum veritate cognoscat: eosq; prudentiori consilio segregatos a castris ad agendū aliquid qd̄ ipsis ppe videatur optabile: aut ad castella vrbesq; deputent muniēdas atq; seruādas: tanta subtilitate vt euz ambiciuntē videātur electi. Nunq̄ enī ad contumaciā pari p̄sensu

multitudo promittit: sed incitatur a paucis qui vitiōrū scelerumq; impunitate sperant peccare cum plurimis. Quē si ferri medicinam necessitas extrema persuaserit: rectius est more maiorū in auctores criminū vindicari / vt ad oēs metus ad paucos pena pueniat. Laudabiliores tamen duces sunt quorū exercitus ad modestiā labor & vsus instituit / q̄ illi quorū milites ad obedientiam suppliciorum formido compellit.

¶ Signorū militariū quot sint genera. Cap. V.

Multa quidem sunt discenda atq; obseruanda pugnantibus: siquidem nulla sit negligentie venia vbi de salute certatur. Sed inter reliqua nihil magis ad victoriam p̄ficit q̄ monitis obtemperare signorum. Nam cū voce sola inter p̄iorū tumultus regi multitudo nō possit: & cū pro necessitate rerum plura ex tēpore iubenda atq; faciēda sunt: antiqu⁹ oim̄ gētium vsus inuenit quō quod solus dux vtile iudicasset per signa totus agnosceret & sequeret exercitus. Tria itaq; ḡna p̄stat esse signorū / vocalia / semiuocalia / muta. Quorū vocalia & semiuocalia percipiunt auribus. Muta vō referunt ad oculos. Vocalia dicunt que voce humana pronūciant sicut in vigilijs vel ī presilio p̄ signo dicūt: vt puta victoria / palma / virt⁹ / deus nobiscū / triūplus imperatoris: & alia quecūq; voluerit dare ii qui in exercitu habēt maximā potestatem. Sciendū tamen est ista vocabula quotidie debere variari ne ex vsu signū hostes agnoscat: & exploratores inter nostros versent impune. Semiuocalia sunt que per tubam aut cornu / aut buccinā dantur. Tuba que directa est appellatur Buccina que in semetipsam ereo circulo flectitur. Cornu qd̄ ex vris aggregitibus argēto nexū tempati arte & spū quē canent flatu emittit auditur. Nam indubitat per hec sonis agnoscat exercitus vtrū stare aut progredi an certe regredi oporteat: vtrū longep̄sequi fugientes: an receptui canere. Muta signa sunt aquile / dracones / vexilla / stāmule ruffe / pēne. Quocunq; enī hec ferri iusserit ductor: eo necesse est signū suū comitātes milites p̄gāt. Sūt & alia muta signa: q̄ dux belli in equis aut indumētis & etiā in ipsis armis vt dignoscatur hostis p̄cipit custodiri. Preterea manu aliquid vel flagello more barbarico vel certe mota qua vitur veste significat. Que omnia in sedibus / itineribus / in omni exercitatione castrensi vnīuersi milites & sequi & intelligere consuecāt. Continuus enī vsus necessari⁹ videtur in pace eius rei que in presilio confusione seruāda sit. Item mutū & cōmune signum est quo

Signa vocalia.

Signa semiuocalia. Tuba. Buccina. Cornu.

Signa muta. Aquila. Ruffe.

tiens proficiscete turba excitatus puluis ad similitudinem nubiu surgit / hostiuq; prodit aduetum. Similiter si diuise sint copie p no ctem flamis / per diem fumo significant focis: qd aliter no potest nunciari. Aliquando in castelloru aut urbium turribus appedunt trabes quibus aliquando erectis: aliquando depositis indicant que geruntur.

Quanta sit seruanda cautela cum vicinis hostibus mouetur exercitus.

Cap. VI.

Qui rem militarē studiosius didicerunt: asserunt plura in itinibus q̄ in ipsa acie pericula solere contingere. Nam in conflictu armati sunt omnes: & hostem cominus vident: & ad oppugnandum animo veniunt parati: in iunere autē minus armatus minusq; attētus est miles: & susperuentu impetus vel fraude subesse repente turbatur. Ideo omni cura omniq; diligentia prouidere dux debet ne proficiscens pariatur incursum: vel facile ac sine damno repellat illatus. Primū itineraria omnium regionum i quibus bellum gerit plenissime debet habere perscripta: ita vt locorum interualla nō solum passuum nūero sed etiam viarum qualitates perdiscat: compendia / diuerticula / mōtes / flumina / ad fidem descripta cōsideret: vsq; eo vt solertiores duces itineraria prouinciarum in quibus necessitas gerebatur non tantum adnotata sed etiam picta habuisse firmetur: vt non solum consilio mentis verum aspectu oculorum viam profecturis eligerent. Ad hec a prudentioribus & honoratis ac locorum non ignaris separatim debet vniuersa perquirere & veritatem colligere de pluribus. Preterea sub periculo eligendam viarum duces: idoneos / scientesq; percipere / eosq; custodie mancipare addita pene contestatione vel preuii. Erūt enim vtilis cū intelligāt nec fugiendi sibi copiā supesse: & fidei premium ac perfidie parata supplicia. Prouidendū quoq; vt sapiētes exercitatiq; querantur ne duorum aut trium error discrimen pariat vniuersis. Interdum autem imperita rusticitas plura promittit: & credit se scire que nescit. Sed cautele caput est vt ad que loca vel quibus itineribus sit profecturus exercitus ignoretur. Tutissimum nāq; in expeditionibus creditur facienda nesciri. Ob hoc veteres Mino tauri signum in legionibus habuerunt: vt quemadmodum ille in intimo & secretissimo labyrintho abditus perhibetur: ita ducis cōsiliū semper esset occultum. Secutum iter agitur: quod agendū hostes minime suspicantur. Verum quia exploratores altrinfecus missi profectionem suspicionibus vel oculis deprehendant:

Itineraria.

Mino tauri signum.

vel interdum transfuge proditoresq; nō desunt: quemadmodum occurri ingruentibus debeat intimeretur. Dux cum agmine exercitus profecturus fidelissimos / argutissimosq; cum equis probatissimis mittat: qui loca per que iter faciendum est in progressu & a tergo dextra leuaq; perlustrent: ne aliquas aduersari moliantur insidias. Tutius autē operantur exploratores noctibus q̄ diebus. Nam quodāmodo ipse sui proditor inuenitur cuius speculator fuerit ab aduersariis comprehensus. Primi ergo equites iter arripiant. Inde pedites / impedimenta / saginarii / calones / vehiculaq; in medio collocentur: ita vt expedita pars peditum & equitū subsequatur. Nam ambulanti bus interdum quidem a fronte / sed frequentius a tergo superuentus infertur. A lateribus quoq; parati armatorum manu impedimenta claudenda sunt. Nam insidiatores in alio loco impulsant transuerso frequenter incursum. Illud itaq; precipue obseruandū est: vt ea pars ad quam hostis venturus creditur oppositis electissimis equitib; & leui armatura necnon etiā peditibus sagittariis muniatur. Quod si vndiq; circūfunduntur inimici: vndiq; preparata debent esse subsidia. Ne vero repentinus tumultus amplius noceat: ante commonendi sunt milites vt parati sint animo: vt arma in manibus habeant. Nam in necessitate subita que conterrent / prouisa non solent esse formidini. Antiqui diligentissime precauebant ne a calonibus interdum vulneratis interdum timentibus & saginariis clamore pauefactis purgantes milites turbaretur: ne dispersi longius aut coglobati amplius q̄ expedit impedirent suos: hostibusq; prodesent. Et ideo ad exemplum militum etiam impedimenta sub quibusdā signis ordinanda duxerunt. Deniq; ex ipsis calonibus quos galeanos vocāt idoneos ac peritos vsu legebant: quos non amplius q̄ ducentis saginariis puerisq; prefecerant. Hisq; vexilla dabāt: vt scirent ad que signa deberent impedimēta colligere. Sed propugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur: ne constipati ledantur in prelio ambulante exercitu. Vt locorum varietas euenerit ita defensionis ratio variatur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugnare q̄ pedites. At vero in locis siluestribus vel montuosis vel palustribus pedestres magis formidande sunt copie. Illud quoq; vitandum ne per negligentiam aliis festinantibus aliis tardius incedentibus interrumpatur acies / aut certe teneat. Cōtinuo enī hostes interpolata peruadūt. Preponēdi ergo sunt exercitatissimi campi doctores vicarii vel tribuni: q̄ alacriores retardent & pigrius incedētes accelerare cōpellant. Nam qui

Calones; Balcaris

multum precesserunt superuentu facto non tã redire q̄ fugere cupiunt. Qui vero extremi sunt deserti a suis vi hostiũ ac propria deſperatione ſuperãtur. Sciendũ eſt etiã q̄ aduerſarii in his locis que ſibi oportuna intelligunt ſubceſſas occultius collocant: vel aperto mare impetum faciunt. Sed ne ſecreta noceãt ductis preſtat induſtria: que oĩa prius conuenit explorare. Deprehensa quoq̄ ſubceſſa ſi circũueniatur vtiliter plus periculi ſuſtinet q̄ parabat inferre. Aperta aut̄ vis ſi p̄paretur in mōtibus altiora loca premiſſis ſunt p̄ſidiis occupãda: vt hoſtis cum aduenerit reperiatur inferior: nec audeat obuiare cum tam a frōte q̄ ſupra caput ſuũ cernat armatos. **Q** ſi anguſte ſint vie ſed tã tute melius eſt precedere cum ſecuri- bus ac dolabris milites: & cum labore vias aperire q̄ in optimo itinere periculũ ſuſtinere. Preterea noſcere debemus hoſtium cōſuetudinẽ: vtum nocte/an incipiẽte die/an hora reſiciẽdi laſſis ſuperuenire cōſueuerunt: & id vitare quod illos facturos ex more putamus. Iam vero vtrũ peditib⁹ an equitibus/vtrum contatis an ſagittariis amplius valeãt/vtrũ numero hoim an armorũ munitio- ne precellãt nos ſcire cōuenit: & ordinare quod nobis vtile illis do- cetur aduerſum. Tractare quoq̄ per diẽ an per noctẽ iter expediat inchoare: que & quãta locorũ interualla ſint ad que cupim⁹ prope- rare: ne eſtate atq̄ penuria obſit euntibus: ne hyeme difficiles aut̄ inuie occurrant paludes maioresq̄ torrẽtes: & impedito itinere cir- cūueniatur exercitus priuſq̄ ad deſtinata perueniat vt noſtra com- moditas eſt iſta ſapienter vitare: ita ſi aduerſariorũ imperitia vel diſſimulatio occaſionẽ nobis dederit: nõ oportet dimitti ſz explora- re ſollicite p̄ditores ac tranſugas inuitare: vt quod hoſtis moliaẽt in preſenti vel in futurũ poſſimus agnoſcere: paratiſq̄ equitib⁹ ac leui armatura ambulantes eodem vel pabula victumq̄ querẽtes improuiſo terrore decipere.

Quemadmodum flumina que ſunt maiora tranſeantur. Cap. VII.

In tranſitu fluminum grauis moleſtia negligentibus frequẽter emergit. Nam ſi q̄ aqua violentior fuerit aut̄ alueus latior: impedimẽta pueros & interdũ ipſos igna- uos ſolet mergere bellatores. Ergo explorato vado due- acies equitum electis animalibus ordinantur interuallis due- tentibus ſeparate vt per mediũ pedites & impedimẽta tranſeant. Nam acies ſuperior aquarũ impetum frangit: inferior qui rapti ſubmerſiſq̄ fuerint colligit atq̄ tranſponit. At cum altior fluctus nec peditem nec equitem patitur ſi per plana decurrat ductis mul-

tiſariam ſpargit⁹ foſſis: diuiſiſq̄ facile tranſit. Nauigari vero ama- nes haſtis fixis ac ſuperpoſitis tabulatis peruii ſiunt: vel certe tu- multuario opere colligat⁹ in anibus cuppis additiſq̄ trabibus tranſi- tum prebent. Expediti vero equites faſces de cannis aridis vel vl- ua facere conſueuerũt: ſuper quos loricas & arma ne vdẽter im- ponunt: ipſi equiq̄ natando tranſeunt colligatiſq̄ ſecum faſces per- trabunt ſarcinis. Sed cōmodius repertum eſt vt monoxylos hoc Monoxp eſt paulo latiores ſcaſiolas ex ſingulis trabibus excauatas pro ge- ll. nere ligni & ſubtilitate leuiſſima carpentis ſecum portet exercit⁹ tabulis pariter & clauis ferreis preparatis. Ita abſq̄ mora cōſtru- ctus pons & ſumbus qui propterea habẽdi ſunt vinctus lapidei ar- cus ſolliditatem preſtet in tempore. Sed iſtantes aduerſarii ad tranſitus fluminum inſidias vel ſuperuentus facere conſueuerũt. Ob quam neceſſitatem in vtraq̄ ripa collocantur armata preſidia ne alueo interueniẽte diuiſi opprimãtur ab hoſtibus. Cautius ta- men eſt ſudes ab vtraq̄ parte prefigere: ac ſine detrimento ſi qua- vis illata fuerit ſuſtinere. **Q** ſi pons non tantum ad tranſitum ſed etiam recurſum & cōmeatum neceſſarius fuerit: tunc in vtroq̄ ca- pite p̄cuſſis latiorib⁹ foſſis aggereq̄ p̄ſtructo deſeſores milites dẽ accipere. A quib⁹ tãdiu teneat⁹ q̄ diu neceſſitas locorũ poſtulat.

Quemadmodũ caſtra debet ordinari. Cap. VIII.

Conſequens videtur itineris obſervatione deſcripta ad caſtrorum in quibus manendum eſt venire rationem. Non eni belli tempore ad ſtatiua vel manſionem mu- rata ciuitas ſemper occurrit: & incautum eſt plenumq̄ diſcrimini exercitũ paſſim ſine aliqua munitioẽ cōſidere: cũ mi- litibus ad capiendũ q̄bun occupatis: aut ad munia faciẽda diſp- ſis facile nectant⁹ inſidie. Poſtremo noctis obſcuritas/neceſſitas ſomni/paſcentium equorũ diſperſio/occaſionẽ ſupueniẽtibus pre- ſtat. In metãdis caſtris non ſufficit bonum locũ eligere: niſi talis ſit vt alter eo non poſſit melior inueniri: ne vtilior pretermiſſus a nobis & ab aduerſariis occupatus apporet incomodum. Cauẽ- dum q̄q̄ ne per eſtate aut̄ aq̄ borboſa in pximo: aut ſalubris aqua ſit longius. Hyeme ne pabulatio deſit aut̄ lignũ: ne ſubitis tempe- ſtatibus camp⁹ in quo manendũ eſt ſoleat inundari: ne ſit i abruptis ac deuiſis: & circũſedentibus aduerſariis difficilis preſtetur egreſſus: ne ex ſuperioribus locis miſſa ab hoſtibus in eum tela p- ueniant. Quibus vt oportet caute ſtudioſeq̄ prouiſis/pro neceſ- ſitate loci/vel quadrata/vel rotunda/vel trigona/vel oblonga ca- ſtra conſtitues. Nec vtilitati preiudicet forma. Tamẽ pulchriora

Flauij Uegetij de re militari.

creduntur quibus ultra latitudinis spacium tertia pars longitudi-
nis additur. Ita autem ab agrimenforibus podismū mensura cola-
ligi oportet ut ad quantitatem concludatur exercitus. Nam ppu-
gnatores angusta constipant: & ultra q̄ cōuenit latiora diffundūt.
Tribus autē modis diffundūt castra muniri posse. Primū in vni⁹
noctis transitū & itineris occupationem leuiore: cum sublatis ces-
spites circūdant & aggerē faciunt supra quem valli hoc est fudes
vel tribuli lignei per ordinem digeruntur. Cespes autē circūcidit
ferramentis qui herbarū radicibus continet terrā: fit alius semissē
latus pedem: longus pedem semis. Q̄ si terra solutior fuerit: ut
ad similitudinem lateris cespes non possit abscindi: tunc opere tu-
multuario fossa percutitur: lata pedes quīq̄: alta tres. cui intrinse-
cus agger excreuit: ut sine metu securus quiescat exercitus. Sta-
tiua autem castra estate vel hyeme hoste vicino maiore labore
ac cura firmantur. Nam singule centurie diuidentibus campi dos-
ctorib⁹ & principiis accipiūt pedaturas & scutis vel sarcinis suis
in orbē circa propria signa depositis cincti gladio fossam aperiūt/
latam aut nouem aut vndecim / aut tredecim pedibus: vel si ma-
ior aduersariorum vis metuitur pedibus decem & septē: imparē
enim numerū obseruari moris est. tum sepibus ductis vel interpo-
sitis stupiūb⁹ ramisq̄ arborum ne facile terra dilabatur agger cri-
gatur. Supra quem ad similitudinem muri pinne & propugnacu-
la cōponuntur. Opus vero centuriones decempedis metiūtur: ne
quis minus foderit aut errauerit alicuius ignauia. Id tribuni circū-
eunt: nec ante discedunt qui strēni sunt / q̄ fuerint omnia perfecta.
Ne tñ aliquis superuent⁹ laborantib⁹ fiat: omnes equites & pars
peditū qui nō operant⁹ dignitatis p̄uilegio ante fossam in p̄cinctu
armata cōsistit: ut ingruētes repellat inimicos. Prima igit signa
locis suis intra castra ponunt⁹: quia nihil est venerabili⁹ eorū ma-
iestate militibus. duci pretoriū eiusq̄ comitib⁹ p̄parat⁹: tribunis ta-
bernacula collocant⁹ quib⁹ p̄ cōubernales ad munia deputatos aq̄
lignū & pabula / ministrant. Tūc p̄ gradu legionibus & auxiliis /
equitib⁹ & peditib⁹ loca in quib⁹ papiliones tendāt deputant⁹ in
castris: ac de singulis centuriis quaterni egtes & q̄temi pedites q̄
exhibiti noctib⁹ faciūt eligūt. Et q̄a ipossibile videbat⁹ i spechis p̄
totā noctē vigilātes singulos p̄manere: ideo i quattuor partes ad
clepsydrā sunt diuise vigilie: ut nō ampli⁹ q̄ trib⁹ horis nocturnis
necesse sit vigilare. A tubicine oēs vigilie cōmittunt⁹. Et finit⁹ ho-
ris a cornicine reuocant⁹. idoneos tñ tribuni & p̄batissimos eligūt
qui circūeant vigilias & renuncient si qua emerit culpa / quos

Liber tertius.

Fo. xx.

circitores appellāt. Nūc militie factus est grad⁹: & circitores ap-
pellant⁹. Sciendū tñ est equites extra valli nocturnas excubias fa-
cere debere. Per diem aut castris positus alii mane: alii post meri-
diem p̄pter fatigationē hoim equorūq̄ angarias faciūt. Inter p̄cia-
pua cōuenit ducem p̄uidere / siue in castris: siue in ciuitate cōsistat
ut aialium pascura / subuectio frumētī / factarūq̄ specierū / aquatio /
lignatio / pabulatio / secura ab hostiū reddat⁹ incursum. qd̄ aliter non
potest euenire / nisi p̄ loca idonea qua nostrorū ambulat⁹ meatus
p̄sidia disponant⁹: siue ille ciuitates sint: siue castella munita. Q̄ si
non reperit antiqua munitio: oportunis locis circūdata maiorib⁹
fossis tumultuaria castella firman⁹. Nā a castris diminiuiuo vo-
cabulo sunt nūcupata castella. Intra que in angariis aliquati pedi-
tes / equitesq̄ degētes / tutū iter cōmeatib⁹ prestāt. Difficile enim
hostis ad ea loca audet accedere in quib⁹ & a fronte & a tergo no-
uit aduersarios commorari.

Que & quāta p̄sideranda sunt ut intelligat⁹ vtrū supuenti-
bus & insidiis an publico debeat Marte cōfigi. Cap. IX.

Quisquis hos artis bellice p̄mentarios ex probatissimis
auctoribus breuiatos legere dignabit⁹: q̄primū legem p̄
sui depugnandi⁹ cupit audire precepta. scilicet conflict⁹
publicus duarū vel trium horarum certamine definit⁹.
Sed qm̄ partis ei⁹ q̄ superata fuerit spes oīs intercudit. Ideo oīa añ
cogitāda sūt / añ tentāda / añ faciēda q̄ ad vltimū veniat⁹ abruptū.
Boni em̄ duces nō aperto Marte preliū in q̄ est cōe periculū / sed ex
oculto semp attentāt: ut integris suis quantū possint hostes inte-
rimāt certe vel terreāt. In qua parte q̄ necessaria admodū sunt ab
antiq̄s recepta perscribā. Precipua ars & vtilitas ducis est ut ad-
hibitis ex vniuerso exercitu sciētibus belli & sapientib⁹ viris / de
suis & hostiū copiis / sepius tractet: oī (q̄ plurimū nocet) adulatōe
sumota vtrū maiore nūerū pugnantorū ip̄e an hostes hēant. Vtrū
ip̄i⁹ an aduersariorū hoies mag⁹ armati sint & muniti: q̄ mag⁹ ex-
ercitati: q̄ sūt i necessitatib⁹ fortiores. Querēdū ē etiā vtra pars eq-
tes vtra pedites hēat meliores. Sciendūq̄ i peditib⁹ maxime p̄si-
stere robur exercit⁹: & inter ip̄os egtes q̄s cōtatis q̄s sagittariis añ
cedit. Quis plures loricas induit: q̄s vtiliores eq̄s adduxerit. Po-
stremo ip̄a loca in quib⁹ pugnantū est: vtrū inimicis an nobis vi-
deant⁹ accōmoda. Nā si eq̄tatu gaudem⁹ cāpos optare dēmus: si
pedite loca eligere angusta fossis / paludib⁹ / vel arboribus ipedita
& aliq̄tiens mōuosa cui mag⁹ vict⁹ abūdet q̄ desit. Nā fames ut
dī intrinsec⁹ pugnat: & vicit sepius sine ferro. maxime aut tractat⁹

Circito-
res.

Castella
a castris.

Flauij Vegetij de re militari

dū est: vtrū p̄trahi necessitatē expediāt/an celeri⁹ dimicari. Inter
dū ei sperat aduersari⁹ expeditionē cito posse finiri: & si delat⁹ fue
rit in longū aut penuria exercitus maceratur/aut desiderio sroruz
reuocatur ad propria: aut nihil magnū faciēs per desperationē abi
re compellitur. Tunc fracti labore & tedio plurimi deserunt: alij
quanti produnt: aliquanti se tradunt: quia aduersis rebus rarior fi
des est/ & nudari incipit qui copiosus aduenerat. Ad rem pertinet
nosce qualis ipse aduersarius vel ei⁹ comites optimatesq; sint: vtrū
temerari/an cauti/an audaces/an timidi/ scientes artem bellicā/
an ex vsu temere pugnantes: que gentes cum his fortes/que igna
ue pugnauerint: nostra auxilia cuius fidei qualiumq; sint virium
quos aios illius copie/quos habeat noster exercitus/que pars sibi
magis victoriā repromittat. Eiusmodi enī cogitationibus virtus
augetur aut frangitur. Desperantib⁹ autē crescit audacia adhorta
tione ducis/ & si nihil ipse timere videatur/ crescit anim⁹ si ex insi
dijs vel occasione aliquid fortiter fecerit: si hostibus aduerseres ce
perint euenire: si vel infirmiores aut minus armatos ex inimicis
potueris superare. Cauendū autē est ne dubitantem aut formidan
tem exercitum ad pugnam publicā aliquando producas. Interest
vtrum tyrones an veteres milites habeas: vtrum ante breue tem
pus in expeditionib⁹ fuerit: an annos aliquot in pace durarit. Nā
pro tyronibus accipiendi sunt q; pugnare longo tempore desierūt.
Sed cui⁹ legiones/auxilia/vel equites ex diuersis aduenerint locis
dux optimus & separatim singulos numeros per tribunos electos
quorū scitur industria ad omnia genera exercere debet armorum
& post in vnum collectos quasi depugnatos conflictu publico
exercebit: ipse sepius temptabit quicquid artis possint habere: qd
virium: quemadmodū sibi ipsi consentiant. vtrum ad tubarum mo
nita. ad signorum indicia/ad precepta vel nutum suum diligenter
obtemperent. Si errant in aliquibus exerceātur atq; doceātur qd
possint esse perfecti. Si vero in campi cursione/in sagittādo/in iac
culando in ordinanda acie ad plenuz fuerint eruditi: nec sicquidē
temere occasione captata ad publicam deducēdi sunt pugnam: sed
ante minoribus prelijs imbuendi. Dux itaq; vigilans/sobrius/pru
dens tanq; de civili causa inter partes iudicatur⁹ adhibito consilio
de suis & aduersarij copijs iudicet. Et si multis reb⁹ superior inue
nitur opportunum sibi non differat inire conflictum. Si vero ad
uersariū intelligit potiorē: certamē publicum vitet. Nam paucio
res numero & inferiores viribus superuentus & insidias faciēs.
sub bonis ducibus reportauerunt sepe victoriā.

Liber Tertius.

Fo. xxx.

Quid oportet fieri si quis desuetum a pugna habeat exer
citum vel tyronem. Cap. X.

Mnes artes oiaq; opera quotidiano vsu & iurgi exercita
tione pficiunt. Quod si in puis verū est: quāto magis de
bet in maximis custodiri? Quis autē dubitat artē bellicā
rebus oibus esse potiorē: per quā libertas retinet/ & di
gnitas puincie ppagatur: & cōseruatur imperiū? Hanc quōdam re
lictis doctrinis oibus lacedemonij & postea coluere romani. Hāc
solā hodie quoq; barbari putant esse seruandā. Cetera autē hac arte
cōsistere oia aut per hanc assequi se posse confidūt. Hec dimicatori
bus est necessaria per quā vitam retineant: & victoriā cōsequant.
Dux ergo cui tāte potestatis insignia tradunt. Cuius fidei atq; vir
tuti possessorum fortune/tutele vrbiuz/salus milituz/reip. creditur
gloria: nō tm̄ pro vniuerso exercitu/ sed etiā pro singulis cōtuber
nalibus debet esse sollicitus. Si quid enī illi eueniat in bello & ip
sius culpa & publica videt in iuria. Ergo si tyronē vel diu armis de
suetum exercitū ducit singulari legionum siue auxiliorū: nec non
etiā vexillationū vires aios consuetudinē/diligētē exploret. Sciat
etiā si potest fieri noiatiū quis comes/quis tribunus/quis do
mesticus/quis cōtubernalis quantū possit in bello auctoritatemq;
maximam seuentate sumat: oēs culpas militares legib⁹ vindicet
nulli errantiū credatur ignoscere: in diuersis locis ex diuersis occa
sionib⁹ oim experimēta percipiat. His vt oportet ita curatis cū di
sperfi ad predandū securri oberrant hostes: tunc pbatos equites si
ue pedites cui⁹ tyronib⁹ aut inferioribus mittat: vt ex occasione fir
sis inimicis & illis pericia/ & reliquis crescat audacia. Ad trāsitus
fluuioꝝ: ad precipitia montiū: ad siluarū angustias/ad paludum
aut viarū difficultates superuēt nullo sciēte disponat: atq; ita iter
suū tēperet vt aut cibum capiētes/aut dormiētes/aut vacātes cer
te securos inermes/discalciatos/distractis equis/nihil suspicantes
ipse paratus insadat: quaten⁹ in huiusmodi certaminib⁹ sui fidu
ciam colligāt. Nā qui ante longū tēpus aut oīno nunq; viderūt ho
mines vulnerari vel occidi/ cum primū aspexerint perhorrescūt: &
pauore cōfusi de fuga magis q; de cōffictu incipiunt cogitare. Pre
terea si excurrant aduersarii longo itinere fatigatos aggrediatur:
vltimos certe vel insperatos superueniat. eos etiā qui longe a suis
aut pabuli aut prede gratia cōmorantur cito occupet cum delectis.
Illa enī ante temptāda sunt que si male ceaserint minus noceant: si
bene/plurimū profint. Inter hostes discordianū ferere causas sapiē
tis est ducis. Nulla ei quis sit minima natio cito pōt ab aduersarijs.

Artem bellicā

deleri nisi propriis simultatibus seipsa consumpserit. Nam ciuile odium ad inimicorum perniciem preceptum est / ad utilitatem sue defensionis incautum. Vnum illud est in hoc opere predicendum: ut nemo desperet fieri posse que facta sunt. Dicat aliquis / multi anni sunt quibus nullus fossa / aggere / vallo mansurum circumdat exercitum. Respondebitur si fuisset ista cautela nihil nocturni aut diurni superuentum hostium nocere potuisset. Perse imitantes romanos ductis fossis castra constituunt: & quae arenosa sunt prope omnia saccos quos inanes portauerant expuluerunt: quae est effodit terra complent: eorumque cumulo aggerem faciunt. Omnes barbari carris suis in orbem connexis ad similitudinem castrorum securas a suspensis exigunt noctes. Veremur ne discere nequeamus quae a nobis alii didicerunt. Hec ex usu librisque discenda quae antea seruabatur / sed omnia diu nemo quaeuit: quia vigentibus pacis officiis perculat aberat necessitas belli. Sed ne impossibile videatur armorum disciplinam cuiusvis intercidit reparari posse doceamus exemplis. Apud veteres ars militaris in obliuione sepius venit: sed prius a libris repetita est / postea duci auctoritate firmata. Scipio a phra-canus sub aliis imperatoribus hispanienses exercitus frequenter victos accepit: hos discipline regula custodita omni ope fossisque faciendis ita diligenter exercuit: ut diceret fodiens luto inquinari debere qui madere hostium sanguine voluissent. Cum ipsis denique numantinos sic capta ciuitate cogerentur ut nullus euaderet. Metellus in affrica albino imperante suburgatum accepit exercitum. Quem ita emendauit veteribus institutis & disciplina maiorum ut postea eos a quibus sub iugum missi fuerant superaret. Cimbri quoque Cepionis & maullii & syllani legiones inter gallias deleuerunt. Quarum reliquias cum Gaius marius suscepisset ita erudiuit scientia & arte pugnandi ut innumerabilem multitudinem non solum cimbrorum sed etiam teutonum & ambronum publico Marte deleeret. Facilius autem est ad virtutem istam renouos milites quam renouare perterritos.

Que ipso die procuranda sunt cum publica committitur pugna.

Remissis leuionibus artibus belli ad publicum conflictum incertum & ad fatale diem nationibus ac populis ratio discipline militaris inuitat. Nam in euentu aperti martis victoriae plenitudo consistit. Hoc ergo tempore tanto magis duces debent esse solliciti quanto maior speratur diligentibus gloria & maius periculum comitantur ignauios. In quo momento periculi usus pugnandi doctrina consiliumque dominat. Veteribus seculis mos fuit per cibum curatos milites ad certamen educere: ut citatiores sumpta red

Perfari mos i fossis ducentis.

Scipio a phra-canus in exercendo milite cura.

Metellus diligentia.

Marius diligentia.

Cap. XI.

deret esca: & longiore conflictu non fatigaretur inedia. Preterea obseruandum est presentibus hostibus siue ex castris siue ex ciuitate producas ad plium nedum per angusta portarum particulatim procedat exercitus a collectis & preparatis debilitetur inimicis. Ideoque prouidendum est ut ante omnes milites egrediantur portam & aciem prius constituant quam hostis adueniat. Quod si intra ciuitatem manentibus paratus aduenierit aut differat egressus / aut certe dissimulet: ut cum aduersarii insultare ceperint his quos non putant exituros: cum ad prelam vel redeundi conuerterint animam cum ordine soluerint / tunc illis stupentibus lectissimi quoque prumpant & conferti aggrediatur ignaros. Obseruatur autem ne longo spacio fatigentur milites ne lassos post cursum equos ad publicum prelium cogas multum virum labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet quod ad aciem anhelus adueniat: hoc & veteres declinarunt & superiori nostra etate cum romani duces per imperitiam non cauissent ne quod amplius dicam exercitus perdidissent. Impar enim conditio est lassum cum requieto / sudantem cum alacri: currentem cum eo qui steterit inire conflictum.

Inuestigandum quid sentiant milites pugnaturi. Cap. XII.

Pla die quam certaturi sunt milites quod sentiant diligenter conuenit explorare. Nam formido vel fiducia exultu / vobis / in cessu / motibus cernitur: nec perfidas satis si tyro plium cupit: in expertis est dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre si exercitatu bellatores metuunt dimicare. Monitis tamen & adhortatione ducis exercituum virtus accrescit & animus: precipue si futuri certaminis tale acceperint rationem qua speret se facile ad victoriam puenturos. Tunc inimicorum ignauia vel error ostendendus est: vel si antea a nobis superati sunt commemorandi. Dicenda etiam quibus militum metes in odium aduersariorum in ira & indignationem moueantur. Animis perne oim hominum hoc naturaliter euenit: ut trepidet cum ad conflictum uenerint. Sine dubio autem formidolosiores sunt quorum metes ipse confidit aspectus. Sed hoc remedio formido lenitur: si ante dimices frequenter exercituum tuum locis tutioribus ordines: vnum & videre hostem & agnoscere consueuerit. Interdum audeat aliquid ex occasione aut fuget / aut interimant / inimicorum mores / aduersariorum arma / & equos recognoscant. Nam que ex usu sunt non timeantur.

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam. Cap. XIII.

Onum ducem conuenit nosse magnam partem victoriae ipsum locum in quo dimicandum est possidere. Elaboratur ergo ut conferturus manum primum auxilium capias ex loco: qui tanto utilior iudicatur quanto superior fuerit ois

Dubius dux exercitus moruatur.

Remedium in fossis midis militum.

Flauij Vegetij de re militari.

cupatis. In subiectos enim vehementius tela descendunt: & maiore impetu obnitentes pars altior pellit. Qui aduerso nititur cliuo duplex subit cum loco & hoste certamen. Sed illa distantia est: quod si de peditibus tuis victoriam speras contra equites hostium loca aspera/inequalia/montuosa debes eligere. Si vero de equitibus tuis contra aduersariorum pedites victoriam queris: sequi debes paulo quidem editiora loca sed plana/atque patetia/neque siluis/neque paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari ut in conflictu reddatur inuicta. Cap. XIII.

Ordinaturus aciem tria debet ante prospicere/solem/puluerem & ventum. Nam sol ante faciem eripit visus: ventus contrarius tuus inflectit ac deprimit/hostium adiuuat tela. puluis a fronte congestus oculos implet & claudit. Hec momento eo quo acies ordinatur etiam imperiti vitare solent: sed duci prouido cauendum est in futurum: ne post paululum accedente die noceat solis mutata conuersio: ne ventus aduersus hora solita eo pugnante nascatur. Ita ergo constituantur ordines ut hec post occipitium nostrum sint: & si potest fieri aduersariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus instructus: frons cuius aduersum hostem spectat. Hec in pugna publica si sapienter disponitur plurimum iuuat: si imperite quis optimi bellatores sint mala ordinatione franguntur. Instructionis lex est ut in primo Principes exercitati & veteres milites collocentur: quos antea principes vocabant. In secundo ordine circumdati catafractis sagittarii & optimi milites cum spiculis vel lancis ordinentur: quos prius hastatos vocabant. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter se occupare consueverunt. hoc est in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedites ordinantur in longum: ut nec acies interluceat & spatium sit arma tractandi. Inter ordinem autem & ordinem a tergo in latum sex pedes distare voluerunt ut haberent pugnantes spatium accedendi atque recedendi: vehementius enim cum saltu cursuque tela mittuntur. In his duobus ordinibus & etate maturi & usu confidentes et muniti grauioribus etiam armis collocantur. Hi enim adiuuicem muros nec cedere/nec sequi alii cogendi sunt ne ordines turbent: sed venientes aduersarios excipere: & stando pugnandoque repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armaturis velocissimis/de sagittariis iuuenibus/de bonis iaculatoribus quos antea feretarios noxiabant. Quartus ite ordo constituitur de scutatis expeditissimis/de sagittariis iunioribus/de his qui acriter

Acies. Frons.

Principes exercitati & veteres milites collocentur: quos antea principes vocabant.

Hastati.

feretarij.

Liber Tertius.

venitis vel martiobarbulis quas plubatas noxiant dimicant/qui dicebantur leuis armatura. Sciendum ergo est stantibus duobus primis ordinibus tertium & quartum ordine ad prouocandum cum missilibus & sagittis primo loco semper exire: quod si hostes in fugam vertere potuerint ipsi cum equitibus persequuntur. Sin vero ab hostibus puls fuerint redeunt ad primam & secundam aciem: & inter ipsos recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cum ad spathas & ad pilam dicuntur ventum fuerit totum sustinet bellum. In quarta acie ponebant interdum carbaliite/& manubalistarii fundibulatores/funditores Fundibulatores sunt qui lapides fustibalis iaciunt. Fustibalus fustis est longus pedibus. iiii. cui per medium ligatur funda de corio: & utraque manu impulsus prope ad instar onagri dirigit saxa. Funditores sunt qui fundis ex lino vel fetis factis (has enim dicunt esse meliores) contorto circa caput brachio dirigunt saxa. Quibus scuta deerant siue lapidibus manu iactis / siue missilibus in hoc ordine dimicabant: quos accensos tanquam iuniores & postea additos noxiabant. Sextus ordo post omnes a firmissimis & scutatis & omni genere armorum munitis bellatoribus tenebatur: quos antiqui triarios appellabant: hii ut requieti & integri acrius inuaderent hostes post ultimas acies sedere consueuerant. Si quid ei primis ordinibus accidisset de horum viribus reparationis spes tota pendebat.

Leuis armatura.

Fundibulatores. Fustibalus. Funditores.

Accensi.

Triarii.

Ratio podismi quantum spatium in acie inter singulos homines in longum vel in latum inter singulos ordines debeat custodiri. Cap. XV.

Explano autem qualiter debeat acies instrui nunc podismum mensuram ipsius ordinationis exponam. In mille passibus campi una acies mille sexcentos sexaginta sex suscipit pedites: propterea quia singuli pugnatore ternos occupant pedes. Quod si sex acies in mille passibus campi volueris ordinare: nonem milia nonaginta sex pedites sunt necessarii. Si autem in ternos ordines hunc numerum volueris tendere / duo milia passuum comprehendes. Sed melius est plures acies facere quam milites spargere. Senos autem pedes a tergo inter singulas acies in latum diximus patere debere: & ipsi bellatores stantes singulos obtinent pedes. Ideoque si sex acies ordinaueris quodraginta & duos pedes in latum & mille passus in longum & decem milium hominum tenebit exercitus. Si autem in ternos volueris. xxi. pedes in latum & duo milia passuum in longum. x. milium. tenebit exercitus. Ad hanc rationem siue. xx. milia / siue. xxx. milia peditum fuerint iuxta mensuram podismi siue aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari / nec

dux fallitur cū sciat q locus quātos possit capere armatos. Deniq̄ si āgustior loc⁹ sit vel multitudo sufficiat & iā inde notē vel āplius acies ordinari cōuenit. Magis ei expedit vt p̄ferti pugnēt q̄ lōgij⁹ sepati a suis. Nā si nimium fuerit acies attenuata cito ab aduersariis facta ipressiōe perripitur: & nullū postea potest esse remediū. Qui autē numeri in dextro cornu: q̄ in sinistro: q̄ in medio debēt ordinari & iuxta dignitates corū seruatur ex more: vel certe pro qualitate hostium commutatur.

¶ De equitibus ordinandis.

Cap. XVI.

Constructa acie peditū equites ponuntur in cornib⁹: ita vt loricati oēs & p̄tati incti sint peditib⁹. Sagittarij autē vel q̄ loricatos nō habēt lōgius euagentur. A fortioribus Namq̄ equitibus peditum p̄tegēda sunt latera: & a uelocioribus atq̄ expeditis hostiū cornua sup̄fundenda sūt atq̄ turbāda. Scire dux debet contra quos drums/hoc est globos hostium quos equites oporteat ponere. Nā nescio qua occulta ratione immo pene diuina: alij contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerant ab inferiorib⁹ sepe vincuntur. Q̄ si equites impares fuerint more veterum velocissimi cū scutis leuibus pedites ad hoc ip̄z exercitati hūsdē miscēdi sunt: quos expeditos velites nominabāt. Quo facto quis fortissimi hostium venerint equites tamen aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remediū dices veteres iuenerūt vt assuescere facerēt iuuenes currētes egregie: & inter binos equites singulos ex his pedites collocarent cum leuioribus scutis/gladis/atq̄ missilibus.

Drumt.

Velites
expediti.

¶ De subsidijs que post acie collocantur.

Cap. XVII.

Sed optima ratio est & ad victoriā plurimū confert: vt lectissimos de peditib⁹/equitibus/cum vicariis.comitib⁹ tribunisq̄ vacatib⁹ habeat dux post acie p̄paratos: alios circa cornua/alios circa mediū vt sicubi hostis vehemēter insistit ne rūpatur acies prouolēt subito & suppleant loca: additaq̄ virtute innumerorū audaciam frāgant. Hoc primi lacones inuenerunt quos imitati sunt carthaginens. romani postea ubiq̄ seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inueniē. Nā directa acies hoc solū agere debet si pōt: vt hostē repellat/aut fundat. Si cuneus agēdus aut forfex: sup̄fluos habere debēt post acie de q̄bus cuneus aut forficē facias: si copia de pximo ducenda sit. Serra itē ex abundantiā ducit: nā si de loco suo ordinatū militē trāsferre cepens uniuersa turbat. Si glob⁹ hostiū separat⁹/aut alā tuā/aut partē aliquā vrgerē cepit: nisi sup̄fluos habeas quos cōtra globos possis oppo-

tere siue egtes siue pedites de acie tuleris: dum aliā vis defendere: aliā periculosus denudabis. Q̄ si bellatorū tibi copia nō abundat meli⁹ est acie habere breuiorē: dūmodo in subsidijs colloces plurimos. Nā plures circa medias ptes capi ex peditib⁹ bñ armatis debent habere lectissimos de quib⁹ cuneū facias / & statim acie hostiū rūpas. Contra cornua autē de cōtatis/loricatisq̄ equitib⁹ ad hoc seruatis & leui armatura peditū alas hostiū circūuenire te conuenit.

¶ In quo loco primus dux stare debet/in quo secūdus/in quo tertius.

Cap. XVIII.

Vx qui p̄cipuā sustinet potestate inter egtes & pedites in parte dextra stare cōsuevit. Hic ei locus est in quo tota acies gubernat ex quo rect⁹ est liberq̄ p̄cursum. Ideo autē inter vtrosq̄ cōstitit vt & cōsilio regere & auctoritate tā equites q̄ pedites ad pugnam possit hortari. hic de equitibus sup̄numerariis mixtis peditibus expeditis aduersariorū sinistrūz cornu quod cōtra ipsum stat circūire & a tergo semp vrgerē debet. Secūdus dux in media acie ponitur peditum q̄ eam sustinet & firmet: hic fortissimos pedites & bene armatos de superfluis secū habere debet: ex quibus aut ipse cuneū faciat & hostium aciem rūmpat: aut si aduersarii cuneum fecerint ipse forficē faciat/vt cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus tertius dux esse debet satis bellicosus & prouid⁹ / quia sinistra pars difficilior est & velut māca in acie cōstitit: ideo circa se bonos equites sup̄numerarios & velocissimos pedites secū habere d̄z: de qb⁹ sinistrū cornu semper extēdat: ne circūueniatur ab hostib⁹. Clamor autē que quidā barri-
tum vocant prius nō debet attolli q̄ acies vtraq̄ se iunxerit. Imperitorū enī vel ignauorū est vociferari de lōge cū magis hostes terreatur si cū telorū ictu clamoris horror accesserit. Sep autē studere debes vt prior instruas acie q̄ hostis: q̄ ex arbitrio tuo potes facere qd tibi vtile iudicas cum nullus obsistat: deinde & tuis auges cōsidentiam & aduersariis fiduciam minuis: quia fortiores vidēt q̄ prouocare non dubitant. Inimici autē incipiunt formidare q̄ vidēt cōtra se acies ordinari. Huic additur maximū commodū: quia tu instructus paratusq̄ ordinatē & trepidum aduersariū preoccupas.

Barri-
tum

¶ Quib⁹ remedijs virtuti vel dolis hostiū relinquitur in acie. Ca. xix
Quam in itineribus iam fatigatis in fluminū trāsgressione diuisis: in paludibus occupatis: in iugis montium laboratib⁹: in capis sparsis atq̄ securis in mansiōe dormientib⁹ oportuniā plū sp̄ inferet atq̄ alijs negocijs occupat

hostis: prius interimatur q̄ preparare se possit. **Q**uasi cauti sunt ad uersari & insidiari nulla sit copia: tunc aduersum presentes scientes/videntesq; equa p̄ditione pugnat. Inde ars belli nō minus in hoc aperto conflictu q̄ in occultis fraudib⁹ adiuuat eruditos. Ca uendum vel maxime ne ab ala/cornuq; sinistro quod sepius euenit/aut certe dextro quod licet raro contingit circūueniantur tū a multitudine hostiū/a vagantib⁹ globis quos drumos vocāt. **Q**uod si acciderit vnū remedium est vt alam cornuq; replices & rotundes: quatinus cōuersi tui sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocentur quia ibi impetus amplior fieri consuevit. Item aduersum cuneū hostiū certis resisistitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditum que iuncta cū acie primo angustior deinde latior procedit & aduersariorum ordines nūmpit. quia a pluribus in vnum locū tela mittuntur. quam rem milites nominant caput porcinū. Cōtra quē ordinatio ponit̄ quam forcicem vocāt. Nam e lectissimis militibus p̄fertis in. **V**. litteram cōponitur: & illū cuneum excipit atq; ex vtraq; parte concludit. quo facto aciem non pōt rūpere. Item serra dicit̄ que a stre nuis directa ante frontem opponit̄ hostibus vt turbata acies reparatur: Globus autē dicitur qui a sua acie separatus vago superuenit incurfat inimicos. Cōtra quem alter populosior vel fortior im mittitur globus. Obseruādum quoq; est ne sub tpe quo iam com mittitur pugna velis ordines cōmutare: aut de locis suis aliquos numeros ad alia transferre. Statim enī nascitur tumult⁹ atq; confusio. Et imparatis cōurbatisq; facilius hostis incūbit.

Cuneus.

Caput porcinum
Forcex.

Serra.

Globus.

Quot generibus pugna publica cōmittatur: & quo modo etiam qui inferior est numero & viribus valeat victoriam obtinere.

Cap. XX.

Epugnationum septem sunt ḡna vel modicum infesta ex vtraq; parte signa cōfigūt. Vna depugnatio est frōte longa quadrato exercitu sicut etiam nunc ppe semp̄ solet preliū fieri. Sed hoc genus depugnationis periti ar morum non optimū iudicāt quia cum in prolixo spacio tenditur acies non equalis semper cāpus occurrit: & si aliquando in medio sinus aut curuatura sit: in eo loco acies frequenter irrupitur p̄ter ea si multitudine aduersarius antecedit a lateribus aut dextram aut sinistram alam circūuenit in quo periculū magnum est nisi su pernumerarios habeas qui sustineant hostemq; repellant. Hoc genere solus debet confingere qui & plures & fortes habuerit bel latores: vt ex vtroq; cornu hostem circūueniat: & quasi in sinū suū

concludat exercitus. Secūda depugnatio est publica que plurimis melior: in qua si paucos strenuos loco idoneo ordinauerit/etiam si multitudine hostium & virtute turberis tamen poteris reportare victoriam. Huius talis est modus. Cum instructe acies ad cōgressum veniūt tunc tu sinistra alā tuā a dextera aduersari tui longiq; separabis: ne vel missilia ad eam vel sagitte perueniant. dextram autem alā tuam sinistre ale illius iunges: & ibi primū inchoa prelium: ita vt cū pedibus optimis & p̄batissimis equitibus sinistra partem illius ad quam te iunxeris aggredere/atq; circūueas: & detrudendo atq; supcurrendo ad hostiū terga peruenias. **Q**uod si semel aduersarios exinde pellere ceperis/ accedentibus tuis indubitātā victoriam cōsequeris: & pars exercitus tui quam ab hoste submo ueris secuta durabit. Ad similitudinē autem. **A**. littere vel libelle fabrilis acies in hoc dimicandi genere constituitur. **Q**uod si te prior aduersarius fecerit: illos quos post acie supernūerios diximus debere ponit̄ tam equites q̄ pedites ad sinistram tuā colliges cornu: & sic aduersario resistes magnis viribus ne arte pellaris. Tertia depugnatio est similis scē: sed in hoc deterior q̄ a sinistro cornu tuo cum illius incipis dextro confingere: nam quasi mācus impetus est eorum & apte cum difficultate aggrediunt̄ hostes: qui ī sinistro dimicāt cornu: quod apertius explanabo. Si q̄n alam tuā sinistra longe habueris meliorem/ tunc & fortissimos equites peditesq; conituge: & in congressu ipsam primā applica ad alam hostium dextrā: & quantum potes aduersarii dextrā partem pellerē & circūire festina. Tuam autē aliam exercitus partē in qua detiores bellatores habere te nosti a sinistra longe illius separa: ne vel gladiis inuadatur: vel ad eam tela perueniant. In hoc ca uendum est ne inimicorū cuneis trāuersa tua acies elidatur. hoc autem modo vno casu vtiliter pugnabitur si aduersarius infirmiq; dextrum cornu habuerit & tu lōge fortius sinistram. Quarta depugnatio talis est. Cū ordinaueris aciem ante quadringentos vel quingentos passus q̄ ad hostem peruenias: nō sperante eo subito ambas alas tuas incitare te puenit: vt ex vtroq; cornu improuisos hostes veras in firgam: & celerius victoriā consequeris. Sed hoc genus certaminis licet cito superet: si exercitatos fortissimosq; p̄duxerit: tamen periculosum est quia mediam acie suam qui sic dimicat denudare compellitur & in duas partes exercitū separare. Et si primo impetu victus non fuerit inimicus/ habet postea occasionem qua inuadat & diuisa cornua/ & mediā aciem destitutam. Quinta depugnatio est quarte similis. Sed hoc vnum amplius

habet quia leuem armaturā & sagittarios ante primam aciem ponit: vt illis resistentibus nō possit irumpi. Nam sic de dextro cornu suo illius sinistri / & de sinistro cornu suo illius dextrum aggre ditur. Quod si fugare potuerit statim vincit: sin minus media acies illius non laborat: quia a leui armatura sagittariisq; defendetur. Sexta depugnatio optima est & ppe similis sede qua vtuntur qui de numero suorum & de virtute desperant: & si bene ordinauerit quis cum paucioribus semper victoriam consequuntur. Nam cū instructa acies ad hostes accedit dextram alam tuam sinistre ale hostiam iunge: & ibi per equites probatissimos & velocissimos pedites incipe preliari. Reliquam autem partem exercitus tui longissime a dextra parte illius remoue: & in directum porrige quali veru. Nam si partem sinistra illius & a lateribus & a tergo ceperis cedere sine dubio vertes in fugā. Aduersarius autē nec de dextera parte sua nec de media acie potest suis laborantib; subuenire: quia acies tua extendit & tota se porrigit ad similitudinem. Littere longissime que recedit ab hostibus.

Quo genere in itineribus sepe configitur. Cap. XXI.

Sextima depugnatio est que loci beneficio adiuuat dimi catem. In hac quoq; & cum pauciorib; & cū minus fortibus poteris aduersariū sustinere: hoc est si montē / aut mare / aut flumen / aut lacum / aut ciuitatē / aut paludes / aut abrupta in parte vna habeas ex qua hostis non possit accedere reliquum exercitum tuū directa acie ordines. Sed in illa ala que munitionem nō habet oēs equites & ferrētarios ponas. Tunc securus pro tuo arbitrio cū hoste cōffiges: quia ab vna parte loci natura munite: ab alia duplex prope ponitur equitatus. Illud tamen obseruandum est quo nihil melius inuenitur: vt siue de dextro cornu tuo cum illius sinistro pugnare volueris: ibi fortissimos ponas: siue de sinistro cum illius dextro ibi strenuissimos colles: siue in medio facere cuneos volueris per quos hostium acies rumpas in cuneo exercitatissimos ordines bellatores. Victoria enim p paucos fieri consuevit. Tantiū est vt electi a duce sapientissimo in his locis in quibus ratio & vtilitas postulat ordinentur.

Viam abscedendi hostibus dandam vt deleantur facilius fugientes. Cap. XXII.

Leriq; rei militaris ignari pleniorē victoriā credunt si aduersarios aut locorū angustias / aut armatorū multitudinem circūdederint: vt aditū nō inueniāt abscedēdi. Sed clausis ex desperatione crescit audacia: & cū spei nis

hil est sumit arma formido. libeter cupit comori q sine dubio scit se esse morituum. Ideoq; Scipionis laudata sententia est: qui dixit viam hostibus qua fugerent non esse muniendam. Nam cū ab scedendi aditu patefacto mentes omnium ad prebenda terga con senerint / multi more pecorum trucidantur. Nec insequentium vllum periculum est cum victi quibus defendi poterant arma cō uerterit. Hoc gñe quanto maior fuerit exercit; tanto facilius mul titudo prosternitur: neq; enī ibi regendus est numerus vbi anim; semel territus nō tam tela hostium cupit declinare q; vultum. Ceterum clausi licet exigui numero & infirmi viribus: hoc ipso tamen sunt hostibus pares / quia desperantes sciunt aliud sibi licere non posse: sed vna salus victis nullam sperare salutem. *Vire*

Scipio
sententia

Quemadmodum ab hoste recedatur si consilium pugne displiceat. Cap. XXIII.

Questis omnibus que ratio militaris experimētis & arte seruauit vnum superest edocere quemadmodū recedatur ab hostibus. Nam discipline bellice & exemplorum periti nullq; maius periculū imminere testantur. Qui enim ante congressum recedit ex acie & suis fiduciam minuit & inimicis addit audaciam. Verum quia hoc sepius necesse est enemire: quibus modis tuto possit fieri declarandum est: primū vt tui nesciant ideo te recedere quia declinas inire conflictum. sed credant arte aliqua se ideo reuocari vt ad oportuniorem locum in uitetur hostis vt facilius superetur. aut certe insequentibus aduersariis secretiores collocentur insidie. Nam necesse est ad fugā parati sint qui ducem suum sentiunt desperare. Illud quoq; vitandum est ne hostes te recedere sentiant & statim iruant. Propterea pleriq; ante pedites suos equites posuerunt vt discurrētes aduersarios videre non sinerent quemadmodum pedites abscederent. Item particulatim incipientes a primis singulas acies subducebant: retroq; reuocabant in gradu suo manentib; reliquis quos sensim postea cefimq; ad illos iugebant quos subdlexerāt. Primū aliquantis exploratis itineribus noctu cum exercitu recedebant vt hostes die orto cum intellexissent non possent comprehendere precedentes. Preterea leuis armatura premittebatur ad colles: a qua subito tuto reuocaret exercitus: & si hostes insequi voluissent a leui armatura que antea occupauerat locum additis equitibus fundebantur. Nichil enim periculosius existimaf q; si inconsulte insequentibus ab his qui in subfessa fuerint vel qui ante se paraue rint obuietur.

vna salus victis nullam sperare salutem vire

Flauij Vegetij de re militari.

Quod tempus est quo oportune collocantur insidie. Ca. XXIII.
Ecclesario aut amplior securitas grauius solet habere discrimen: impatis cibum accipientibus in itinere lassus/equos suos pascentibus ac nihil tale suspicantibus supuent affolet fieri. Quod & nobis vitandum est & hosti in eiusmodi occasionibus pernicies inferenda. Hoc enim casu oppressis nec virtus potest nec multitudo prodesse: quia quod in acie publica vincitur pugna licet & ibi ars plurimum proficit tamen ad defensionem suam potest accusare fortunam. Qui vero superuentus & subseffas insidias passus est culpam suam non potest excusare: quia hoc vitare potuit: & per speculatores idoneos ante cognoscere. Cum recedit talis fraus fieri consuevit: recto itinere pauci eques consequitur valida manus occulte per alia mittit loca: ubi ad agmen inimicorum peruenit eques temptat leuiter atque discedunt: ille credit quicquid insidiarum fuerat preterisse & sine cura resoluuntur in negligentiam. Tunc illa manus que secreto itinere destituta fuerat supueniens opprimit ignorantes. Multi cum ab hoste discedunt: si per siluas ituri sunt premittunt qui abrupta vel angusta occupent loca: ne ibidem ab aduersariis patiatur insidias. Et rursus post se precipis arboribus vias claudunt quas compedes vocant: ut aduersariis facultatem adimant persequendi: & pene vtriusque parti in itinere ad subseffas communis occasio est. Nam qui precedit opportunis vallibus vel siluosis montibus quasi post se reliquit insidias in quas cum inciderit inimicus recurrit ipse & adiuvat suos. Qui vero sequitur auersis semitis longe ante destinat expeditos: ut precedentem aduersarium arceata transitu: deceptumque a tergo & a fronte concludat. Dormientibus noctu aduersariis & qui precesserit potest regredi: & qui sequitur quantumvis interstitium potest superuenire per fraudem. In transfretatione fluminum qui precedit illam partem temptat opprimere que premissa transierat dum reliqui aluico separantur. Qui autem sequitur festinato itinere illos qui non poterunt transire conturbat.

De camelis & catafractis equitibus. Cap. XXV.

Amelos aliquante nationes apud veteres in acie produxerunt ut vrciliani in affrica: mahetes hodie quoque producant sed hoc genus animalium ardens & tolerans deserti aptum confusus etiam in puluere vetovias absque errore dirigere memorat. Ceterum propter nouitatem si ab insolitis videatur inefficax bello est. Catafracti eques propter munimenta que gerunt a vulneribus quod est tuti sed propter impedimentum & pondus armorum capi eos facile & laqueis frequentiter obnoxii contra dispersos pedites quam contra eques in certamine meliores

Liber tertius.

res: tamen sunt aut ante legiones positi aut cum legionariis mixti quoniam minus hoc est manu ad manu pugnae acies hostium sepe rumpunt.

Quomodo quadrigis falcatis vel elephantis in acie possit obfisti. Cap. XXVI.

Quadrigas falcatas in bello rex antiochus & mitridates habuerunt. Que ut primum magnum in acie intulere terrorem ita postmodum fuere densius. Nam difficile curus falcatus planum semper inuenit agrum: & leui impedimento retinetur: vnoque afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hec romanorum militum arte perierunt. Vbi ad pugnam ventum est: repente toto campo romani tribulos abiecerunt in quos currentes quadrigae cum incidissent delecte sunt. Tribulus autem est ex quatuor palis confixum propugnaculum: quod quoque abieceris tribus radiis stat & erecto quarto infestus est. Elephantum in preliis magnitudie corporum baritus horrore forme ipsius nouitate/hoies equosque conturbant: hos contra romanum exercitum primus in lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea hannibal in Africa Rex antiochus in oriente. In gurgatha in numidia copiosos habuerunt. Aduersus quos diuersa resistendi excogitarunt genera armorum. Nam & Centurio in lucania gladio manum quam promusciden vocant vni abscidit: & bini catafracti equi iungebantur ad currum. Quibus insidentes clibanarii sarissas hoc est longissimos contos in elephantos dirigebant. Nam muniti ferro nec a sagittariis quos vehabant belue ledebatur: & earum impetum equorum celeritate vitabant. Alii contra elephantos catafractos milites immiserunt: ita ut in brachiis eorum & in cassidibus vel humeris aculei ingentes ponerentur e ferro ne manu sua elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere. Precipue tamen velites/antiqui aduersum elephantos ordinarunt. Velites autem erant iuuenes leui armatura corpore alacri: qui ex equis optime missilia dirigebant. Hi equis pretercurrentibus ad latiores lanceas vel maiora spicula beluas occidebant: sed crescente audacia postea collecti plures milites pariter pila hoc est missilia in elephantos congerebant/eosque vulneribus elidebant. Illud tamen additum est ut funditores cum fustibalis & fundis rotundis lapidibus destinatis indos per quos regebantur elephanti cum ipsis turribus affligerent atque mactarent/quo nichil tutius inuenitur. Preterea venientibus beluis quasi irrupissent aciem spacium milites dabant. Que cum in agmen medium peruenissent circumfusis vndique armatorum globis cum magistris absque vulneribus capiebantur illese. Carroballistas aliquanto maiores (he enim

Tribulus. Pyrrhus elephantos peruenit in italiam duxit. Proromus scia. Sarissa.

Velites.

Carroballistas. Carroballistas. Carroballistas. Carroballistas.

Flauij Uegetij de re militari.

longius & uehementius spicula dirigunt) superpositas curricularis cum binis equis aut mulis post aciem ordinari conuenit: & cum sub iactu teli accesserint/bestie sagittis balistariorum transfiguntur. Latius tamen & firmiter contra eas prefigitur ferrum cum in magnis corporib⁹ maiora sint uulnera. Aduersum elephantos plura exēpla & machinamenta rettulimus: ut si quā necessitas postulauerit scias que sint tam immanib⁹ beluis opponenda.

¶ Quid fieri debeat si uel pars uel totus exercitus fugerit.

Cap. XXVII.

Sciendum uero est si pars exercitus uicerit & pars fugerit: minime desperandū/cum i eiusmodi necessitate ducis constantia totam sibi possit uendicare uictoriaz. Inuenerabilibus hoc accidit bellis & p superiorib⁹ sunt habitū qui minime desperant. Nam in simili cōditione fortior creditur que aduersa nō frangunt. Prior ergo de ceteris hostibus spolia capiat quod ipsi dicunt colligat campū: prior clamore ac buccinis exultare uideatur: hac fiducia ita perterrebit inimicos ita suis fiducia gemitibus: quasi uictor ex omni parte discesserit. Quod si alio quo casu omnis in acie fundatur exercitus perniciosa clade: tamē reparationis multis fortuna non desinit & medicina querēda est. Dux ergo prouidus sub ea cautela publico debet Marte confingere ut si quid pro uarietate bellorum uel conditionis humane sec⁹ acciderit absq; graui detrimento liberet uictos. Nam si vicini colles fuerint: si post terga munitio: si ceteris abscedētib⁹ fortissimū quicq; restiterint se suosq; seruabunt. Frequenter iam fusa acies disperfos ac passim sequētes reparatis uiribus intererunt. Nā nūq; exultatibus maius solet esse discrimen q̄ cum ex subita ferocia in formidinem cōmutantur. Sed quicūq; euentus fuerit colligendi sunt superstitites: bello erigendi adhortationib⁹ congruis & armorum instauratione refouendi. Tunc noui delectus noua querunt auxilia: & qd ampli⁹ pdest captatis occasionib⁹ in ipsos uictores p occultas insidias ipetus faciend⁹ est. Ac sic audacia reparanda. Nec oportunitas deest cū p felicitate supbius & incaut⁹ mētes efferañt hūane. Si qd hunc casū ultimū putat: cogitet euent⁹ oīm preliorū inter initia ptra illos magis fuisse qbus uictoria debebat.

¶ Regule bellorum generales. Cap. XXVIII.

Non omnibus preliis expeditionis cōditio talis est ut quod tibi prodest aduersario noceat: quod illū adiuuat tibi semper officiat. Nunq; igit̄ ad illius arbitriū aliquid facere aut dissimulare debemus sed id solum agere qd nobis uidet̄

Liber tertius.

Fo. xxviii.

le iudicamus. Contra te enim esse incipis si imiteris qd fecit ille pro se: & rursus quicquid pro tua parte temptaueris ptra illum erit si uoluerit imitari. In bello qui plus in angustiis uigilauerit plusq; in exercendo milite laborauerit min⁹ periculū sustinebit/nunq; miles i aciem producendus est cuius antea experimēta non ceperis. Aut inopia/aut supueniētib⁹/aut terrore meli⁹ est hostē domare q̄ prelio in quo solet ampli⁹ fortuna potestatis habere q̄ uirtus. ¶ Nulla cōsilia meliora sunt q̄ illa que ignorauerit aduersarius anteq; facias. ¶ Occasio in prelio ampli⁹ solet iuuare q̄ uirtus. ¶ In sollicitandis suscipiēdisq; hostibus si cū fide ueniāt magna fiducia est quia aduersariū amplius frangūt trāsfuge q̄ perēpti. ¶ Meli⁹ est post acie plura seruare p̄sida q̄ latius militem spargere. ¶ Difficile uincit̄ qui uere potest de suis & de aduersarii copiis iudicare. ¶ Amplius iurat d̄tus q̄ multitudo. ¶ Ampli⁹ pdest sepe loc⁹ q̄ uirtus. ¶ Paucos uiros fortes natura procreat: bona institutio ne plures reddat industria. ¶ Exercitus labore proficit: ocio confescescit. ¶ Nunq; ad certamen publicū produxeris militem nisi cū eum uideris sperare uictoriā. ¶ Subita conterret hostes: uisitata uilescent. ¶ Qui disperfis suis inconsulte insequitur: quā ipse acceperat aduersario uult dare uictoriā. ¶ Qui frumentum necessariaq; nō preparat: uincitur sine ferro. ¶ Qui multitudine & uirtute precedit quadrata dimicet fronte: qui primus est modus. ¶ Qui imparem se iudicat dextro cornu suo sinistrum cornu pel lat inimici qui est secundus modus. ¶ Qui sinistram alam fortissimam habere se nouerit/dexteram alam hostie inuadat: qui est tertius modus. ¶ Qui habet exercitatissimos milites in utroq; cornu pariter prelium debet incipere: qui est quartus modus. ¶ Qui leuē armaturam optimā regit utramq; alam hostis inuadat: ferentariis ante aciem constitutis: qui quintus est modus. ¶ Qui nec numero militū nec uirtute cōdidit/ si depugnatur⁹ est de dextera sinistrā alam hostiū pulset: reliquis suis porrectis in sinistram multitudinem uertit: qui sextus est modus. ¶ Qui pauciores infirmioresq; habere se nouit septimo modo ex vno latere aut montē aut ciuitatē/aut mare/aut flumiū/aut aliqd debet habere subsidiū. ¶ Qui p̄sedit equitatu: altiora loca q̄rat equitib⁹ & rē magis per egtes gerat. ¶ Qui cōdidit pedestrib⁹ copiis altiora loca peditib⁹ querat: & rē magis p pedites gerat. ¶ Cū explorator hostiū lateat oberret in castris/oēs ad tentoria sua per diem redire iubeant & statim deprehendit̄ explorator. ¶ Cum consiliū tuum cognoueris aduersariis proditum dispositionem mutare te conuenit.

Flauij Vegetij de re militari.

Quid fieri debeat tractato cum multis: qd vero facturus sis cum paucissimis ac fidelissimis vel potius ipse tecum.

Milites pena & timor in sedib⁹ corrigunt: in expeditione spes & premia faciunt meliores.

Boni duces publico certamine nunq⁹ nisi ex occasione aut nimia necessitate configunt.

Magna dispositio est hostem fame magis urgere q⁹ ferro. De equitatu sunt multa pcepta: sed cum hec pars militie vsu exercitii/ armoru⁹ genere/ & equoru⁹ nobilitate profecerit: ex libris nihil arbor colligendū cum presens doctrina sufficiat.

Quo genere depugnatur⁹ sis nesciant hostes: ne aliquibus re medijs obistere moliantur.

Digesta sunt imperator inuicte: q⁹ nobilissimi auctores diuersis probata temporibus per experimentorum fidem memorie tradiderunt: vt ad sagittandi peritiam quam in serenitate tua persamiratur. Ad equitandi scientiam vel decorem quem hūnorum alanonu⁹ natio velit imitari si possit. Ad currendi velocitatem quam sarracenus indulsq⁹ non equat. Ad armature exercitationē cuius campi doctores vel pro parte exempla intellexisse gaudent: nunc regula preliandi immo vincendi artificium ingeratur: quatinus virtute pariter ac dispositione mirabili reip. tue & imperatoris officium exhibeas & militis.

FINIS TERTII.

FLAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBRI QUARTI PROLOGVS.

Arestem incultaq⁹ hoim in initio seculi vitā a cōmunione mutoni aialium velferaru⁹ vrbū cōstitutio prima discesserunt. In hīs nomē reip. peperit cōmunis vtilitas. Ideo potētissime nationes ac principes cōsecrati nullā maiorem gloriā putauerunt q⁹ aut fundare nouas ciuitates: vel ab aliis conditas in nomē suū sub quadā amplificatione transferre. in quo opere clemētia serenitatis tue obtinet palmā. Ab aliis enī vel pauce vel singule a pietate tua innumerabiles vrbes ita iugi labore pfecte sunt: vt nō tā humana manu cōdite q⁹ diuino nutu videant⁹ parare. Cunctos itaq⁹ impatores felicitate/ moderatione/ castimonia exēplis/ indulgēti studionā amore precellis: regni animiq⁹ tui bonacernim⁹. Hec ei anticipare & superior optauit etas: & extēdi in perpetuū vētura desiderat. Quib⁹ rebus tū vniverso orbi pstitum gratu-

Liber Quartus.

satur bonū: quantū vel humana mēs petere vel gratia potuit diuina cōferre. Sed dispositionib⁹ vestre demētie quantum pfererit muroru⁹ elaborata cōstructio roma documentū est: q⁹ salutē cuius capitoline arcis defensione seruauit vt gloriofius postea totius orbis possideret imperiū. Ad complementū ergo operis maiestatis vestre pceptione suscepti rationes quib⁹ vel nostre ciuitates defendende sunt vel hostium subruende ex diuersis autoribus in ordinē digeram nec laboris pigebit cum oibus profutura credantur.

Ciuitates aut opere aut natura aut vtroq⁹ debere muniri. Cap. I.

Vrbes atq⁹ castella aut natura

muniri⁹ / aut manu / aut vtroq⁹ qd firmi⁹ ducit⁹ Natura / aut loco edito v⁹ abrupto aut circūfuso mari siue paludib⁹ vel fluminib⁹. Manu fossis ac muris. In illo naturali beneficio tutissimū eligētis cōsiliū in plano querit⁹ fundātis industria Videm⁹ atiq⁹ssimas ciuitates ita in capis patētib⁹ cōstitutas: vt deficiente auxilio locorum / arte tamen & opere redderentur inuicte.

Non directos sed angulosos muros faciendos. Cap. II.

Mbitū muri directū veteres ducere noluerūt: ne ad ict⁹ arietū esset disposit⁹: sed sinuosis anfractib⁹ iactis fūdāmetis claufere vrbes: crebrioresq⁹ turres in ipsis angulis ediderūt. Propterea q⁹ si q⁹ ad murū tali ordinatione constructū vel scalas vel machinas voluerit admouere: non solū a fronte sed etiam a lateribus & prope a tergo veluti in sinū circumclusus opprimitur.

Quemadmodū muris e terra iungatur aggestus vt nunq⁹ possit elidi. Cap. III.

Vrus aut vt nunq⁹ possit elidi hac ratione pficit. interuallo vicenū pedum interposito / duo intrinsec⁹ parietes fabricant⁹. Deinde terra q⁹ de fossis fuerit egesta iter illos mittit⁹: vectibusq⁹ densat⁹: ita vt a muro primus paries parum inferior / secūsus longe minor duca⁹: vt de plano ciuitatis ad similitudinē graduū quasi diuo mollisq⁹ ad ppugnacila possit ascendi. Quia nec mur⁹ vllis potest arietib⁹ rumpi quem terra cōfirmat: & quouis casu destructis lapidibus ea q⁹ inter parietes densata fuerit ad muri vicem ingruentibus moles obfistit.

De cataractis / & portis / ue exurantur ab ignibus. Cap. IIII.

Conuenitur preterea ne porte subiectis ignib⁹ exurant. Propter quod sunt coriis & ferro tegende. Sed amplius prodest quod inuenit antiquitas: vt ante portā addatur propugnaculum. In cuius ingressu ponit cataracta que anulis ferreis ac funibus pendet: vt si hostes intrauerint demissa eadē extinguantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus: vt accipiat foramina per q̄ de superiore parte effusa aqua subiectum extinguat incendium.

De fossis faciendis.

Cap. V

Osse autē ante vrbes altissime latissimeq; faciende sunt vt nec possint coequari repletiq; ab obsidentibus. Et cuius aquis ceperint inundari: ab aduersario cuciculum continuari minime patiantur. Nā duplici modo opus subterraneum peragi earum altitudine & inundatione prohibetur.

Ne sagittis hostium hoies ledant in muro.

Cap. VI.

Ormidatur ne multitudo sagittariorum de propugnaculis exterritis defensoribus appositisq; scalis occupet murum. Aduersum quod cataphractas atq; scuta in ciuitatibus debent habere q̄ plurima. Deinde propugnacula duplicia saga ciliaq; tendantur: impetumq; excipiant sagittarum. Nec em̄ facile transeunt spicula quod cedit ac fluctuat. Inuentum quoq; remedium est: vt de ligno crates facerent quas metellas vocauerunt lapidibusq; complerent: ea arte inter bina propugnacula constitutas vt si per scalas ascendissent hostes: & partē aliquā ipsi contigissent: supra caput suum vergerent saxa.

Quibus modis prouidendum sit ne famem patiantur obsessi.

Cap. VII.

Multa defensionum oppugnationūq; sunt genera: que locis competentibus inferemus. Nunc sciendū est obsidendi duas esse species. Vnā cum aduersarius opportunis locis presidii ordinatis continuis insultibus impugnat obsessos. Alteram cum vel aqua prohibet inclusos vel deductionem sperat a fame: quando oēs prohibuerit cōmeatus. Hoc em̄ cōsilio ipse ociosus ac tutus fatigat inimicū. Ad quos casus possessores quis leui suspitione pulsati omnē alimoniam victus intra muros debent studiosissime collocare: vt ipsis exuberet substantia: aduersarios inopia cogat abscedere. Non solum autē porcini sed & omniū animalium genus quod inclusum seruari potest deputari oportet ad lardū: vt adminiculo carnis frumenta sufficiant. Aues autē cortales & sine expensa in ciuitate nutriuntur: & propter egrotates

sunt necessarie. Pabula equis congerenda precipue: & que apporari nequiuerint exurenda. Vini/aceti/ceterarumq; frugum vel pomorum congerende sunt copie: nihilq; quod suis proficiat hostibus relinquendū est. Nam vt hortorum cura in viridariis domorum vel areis exerceatur: utilitatis aut voluptatis ratio persuadet. Parum autem proficit plurimum collegisse/nisi ab exordio dimensio: ne salubri per idoneos procuratores erogatio temperetur. Nunq̄ periclitati sunt fame qui frugalitatem inter copiam seruare ceperunt. Imbellis quoq; etas ac sexus propter necessitatem victus foris frequenter exclusa est: ne penuria opprimeret armatos a quib⁹ sepe menia serrabantur.

Que species preparande sint pro defensione murorum.

Ca. VIII.

Exurimenta/bitumen/sulphur/picem liquidam/oleum/quod incendiarium vocant ad exurendas hostium machinas conuenit preparari. Ad arma facienda ferrum vtriusq; temperature & carbones seruantur in conditis ligna quoq; hastilibus sagittisq; necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluminis qui pro rotunditate grauiora sunt & aptiora mittentibus diligentissime colliguntur: ex quibus muri replentur & turres. Minima etiā fundas siue sustibalis vel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima vero pondere formaq; volubili in propugnaculis diriguntur: vt dimissa per preceps non solum hostes obruant subeuntes / sed etiam machinamenta confringāt. Rote quoq; de lignis viridibus ingentissime fabricantur: vel intercisi ex validissimis arboribus chilyndri quas Taleas vocant vt sint volubiles lenigant^r: q̄ per pronū labentia subito ipetu bellatores sternūt equosq; solent deterere. Trabes quoq; & tabulata vel diuerse magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu. Nam talibus oppugnantū machinis per alias machinas conuenit obsisti. Precipue cum subitis operibus addēda sit muris vel propugnaculis altitudo: ne aduersariorum mobiles turres superemineant & capiant ciuitatem.

Quid faciendum si neruorū defuerit copia. Cap. IX.

Eneruorū quoq; copiam sumo studio expedit colligi: qa onagri vel baliste ceteraq; tormēta nisi sumb⁹ neruinis intacta nihil psunt. Equorū tñ sete de caudis ac iubis ad balistas vtilēs assent. Indubitātū vero est & crines feminarū in eiusmodi tormētis non minore habere virtutē romane necessitatis expimento. Nā in obsidione capitolii corruptis iungi ac longa fa-

igatione tormētis cū neruorū copia defecisset: matrone abscissos crines uiris suis obtulere pugnātib⁹: reparatisq; machinis aduersariorum impetum repulerunt. Maluerunt enī pudicissime femine deformato ad tempus capite libere uiuere cum maritis: q̄ hostibus integro decore seruire. Cornua quoq; vel cruda coria p̄ficiunt colligi ad catafractas tegēdas aliq; machinamēta siue munimēta

Quid faciendū ne aque inopiā patiant̄ obsessi. Cap. X.

Magna urbis utilitas est cum perennes fontes mur⁹ includit. **Q** si natura non prestat cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei: aquarūq; haustus funib⁹ extrahēdi. Sed interdū sicciora sunt loca q̄ montib⁹ sunt saxiq; munita in quibus supposita castella extra murū inferiores repperiunt fontia uenas: ac de ppugnaculis vel turribus destinatis p̄tegunt telis ut aquatoribus liber prestet̄ accessus. **Q** si ultra iactū teli in ciuio tñ ciuitatis subiecta sit uena: castellum paruulū quez

Burgus Burgum uocant inter ciuitatem & fontē conuenit fabricari: ibiq; balistas sagittariōsq; constitui: ut aqua defendatur ab hostibus. Preterea in omnibus publicis edificiis multisq; priuatis cisterne sunt diligentissime substituende: ut receptacula aquis pluuiab⁹ que de tectis effluūt prestent. Difficile enī uincit sitis eos qui quīs exigua aqua ad potum tantū in obsidione sunt vsi.

Si sal defuerit quid faciendū sit. Cap. XI.

Si maritima sit ciuitas & sal defuerit: liquor ex mari sup̄ptus per alueos aliq; patulauasa diffundit̄ qui a calore solis duratur in salē. **Q** si hostis ab unda prohibeat nā hoc sepe accidit harenas quas excitato uēto mare sup̄fuderat aliquando colligūt: & dulci aqua eluūt. que sole siccata nichilominus mutatur in salem.

Quid faciendū cū primo impetu uenit̄ ad muros. Cap. XII.

Molentia autem impugnatō quando castellis vel ciuitatibus preparatur: mutuo utriusq; periculo sed maiore oppugnantium sanguine exercentur luctuosa certamina: illi enim qui muros inuadere cupiunt/terrifico apparatu expositis copiis in spem deditionis formidinem geminant turbarum strepitu hominūq; permixto. Tunc quia timor magis frangit infuetos primo impetu stupentibus oppidanis si discriminū experimenta non norunt: ad motis scalis inuaditur ciuitas. **Q** si a fidentibus siue militaribus uiris repellatur prima congressio: statim clausis crescit audacia/& iam non terrore sed uiribus & arte confligitur.

Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur. Ca. xiii
Mouentur etiam testudines / arietes / falces / vinee / plutei / muscoli / turres: de quibus singulis qualiter fabricentur quo etiam pacto preliantur vel repellantur edisseram.

De ariete / falce / testudine. Cap. XIII.

Et materia actabulatis testudo contextitur: que ne exuratur incendio / coriis vel ciliis centonibusq; vestitur. Hec intrinsecus accipit trabem que adico prefigitur ferro q̄ falx uocatur ab eo q̄ incuruata est ut de muro extrahat lapides: aut certe ipsius caput uestitur ferro & appellatur aries. uel q̄ habet durissimam frontem que subruat muros: uel q̄ more arietum retrocedit ut cum impetu uehementius feriat. Testudo autē a similitudine uere testudinis uocabulum sumpsit: quia sicut illa modo reducit modo profert caput: ita machinamentū interdum reducit trabem: interdum exerit ut fortius cedat.

De vineis / de pluteis / & aggere. Cap. XV.

Mineas dixerunt ueteres quas nunc militari barbaricoq; usu cautias uocant. E lignis leuioribus machina colligitur lata pedibus. viii. alta pedibus. vii. longa pedibus. xvi. huius tectum munitione duplici tabulatis cratibusq; contextitur. Latera quoq; uimine sepiuntur ne saxorum telorumq; impetu penetrentur. Extrinsecus autē ne immisso cōcremetur incendio crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Iste cum plures facte fuerint iunguntur in ordinem sub quibus obsidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamenta. Plutei dicuntur qui ad similitudinem apfidis contextuntur e uimine & ciliis uel coriis proteguntur: ternisq; rotulis quarum una in medio due in capitibus apponuntur. In quancūq; partem uolueris admouentur more carpenti: quos obsidentes applicant muris: eorumq; munitione protecti sagittis siue fundis uel missilibus defensores oēs de propugnaculis ciuitatis exturbant: ut scalis ascendēdi facilior prestetur occasio. Agger autem ex terra lignisq; extollitur contra murum de quo tela iactantur.

Cap. XVI.

De musculis.

Musculos dicunt minores machinas: quibus protecti Musculi. bellatores si lutum offuerit: aut ciuitatis fossatum apportatis lapidibus lignis ac terra non solum complent sed etiam solidant: ut turres ambulatorie sine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem a marinis beluis.

Flauij Vegetij de re militari.

musculi. Nam quemadmodum illi cum minores sint tamen bales nis auxilium adiniculūq; iugiter exhibent: ita iste machine bre uiores deputate turribus magnis aduentu illarum parant viam itineraq; premuniunt.

De turribus ambulatoriis.

Cap. XVII.

Tres autem dicuntur machinamenta ad edificiorum speciem ex trabibus tabulatisq; compacta: & ne tantu opus hostili cōcremetur incendio diligentissime ex cru dis coriis vel centonibus cōmunitur: quibus pro mō la titudinis additur altitudo. Nā iterdū tricenos pedes p quadru/ in terdū q̄dragmos vel quinquagenos late sunt. Proceritas aut ipsarū tanta sit vt non solum muros sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rote mechanica arte subdūtur: quarum lapsu volubili magnitudo tam alta moueatur. Presens autē periculum ciuitatis est si ad murum fuerit turris admota: plures ei accipit sca las & diuerso genere conatur irumpere. Nam in inferioribus ha bet arictem cuius impetu destruit muros. Circa vero mediam par tem accipit pontē factum de durabus trabibus septumq; de vimine: quem cito prolātū inter turrim murumq; cōstituiunt: & per eum in grediētes de machina bellatores in ciuitatem transeūt & occupāt muros. In superioribus autē turris illius partibus contati & sagit tati collocātur qui defensores vrbis contis missilibus saxiq; ex al to prosternant. Quo facto ciuitas capitur sine mora. Quid em̄ au xilii superest cum hi qui de murorū altitudine sperabant repente supra se aspiciāt altiore m hostium murum?

Quēadmodū ambulatoria turris possit incendi. Ca. XVIII.

Victā manifesto discrimini occurritur multis modis. Primū si confidentia vel virtus est militaris eruptione facta globus egredietur armatorū: & vi hostib; pulsus ma chinamētū illd̄ igēs direptis coriis ignis exarrit. Q̄ si op pidami exire nō audeāt maiores balistas/ malleolos/ vel falaricas cū incendio destināt vt peremptis coriis vel cētōnib; intrinsec; flā ma cōdat. Malleoli velut sagitte sunt & vbi adheserint q̄ ardētes sunt vniuersa cōstagrāt. Falarica autē ad modū haste valido p̄figit ferro. iter tubū etiā & hastile sulphure/ resina/ bitumie/ stuppisq; cō uoluit infuso oleo qd̄ incendiariū vocant. Que baliste impetu desti nata p̄rupto munimie ardēs figit ligno: turritaq; machinā frequen ter icēdit. Depositi quoq; hoies fumib; cū hostes dormiūt i latebris portant lucernas & incēsis machinis rursus leuant in murum.

Quēadmodum altitudo muris addatur. Cap. XIX.

Liber Quartus.

Reterea partē muri ad quā machina conat̄ accedere ce mēto atq; lapidib; vel luto siue laterib; postremo tabula is extruēdo faciūt altiore: ne defensores meniu desupve ni vētura possit opprimere. Cōstat aut̄ inefficax machie nameca reddi si inueniat̄ inferi. Verū obsidētes eiusmōi doli ad hibere cōsueuerūt: primo talē extruūt turē q̄ ppugnaculis ciuita tis videat̄ inferior/ deinde secreto aliā de tabula tis intrinsec; faciūt turriculā: & cum muris fuerit machina sociata: subito fumibus tro cleisq; de medio turricula illa producitur: de qua egrediētes armati quia altior inuenitur statim capiunt ciuitatem.

Quo pacto fodiat̄ terra vt machina nocere nō possit. Ca. XX.

Interdū lōgissimas ferratasq; trabes opponūt machine veniēti: eāq; a muri vicinitate ppellūt. S; cū rhodiorū ci uitas oppugnaret̄ ab hostib;: & turris ambulatoria sup murorū altitudine ac turriū oim̄ pararet̄: mechanici in genio inuētū est tale remediū. Per noctē sub fundamēto muri cu niculū fodit: & illū locū ad quē die postero turris fuerat pmouēda nullo hostiū sentiēte egesta terra cauit intrinsec;: & cū rotis suis moles ipsa solū cēdētē subsedit: vt nec iūgi muris aut moueri vterius potuit. Ita ciuitas liberata est/ derelictaq; machina.

Descalis/ sambuca/ exostra/ & tollenone. Cap. XXI.

Admotis turrib; funditores lapidib; / sagittariū iaculis/ manubalistarii vel arcubalistarii sagitt/ iaculatores plu batis ac missilib; / e muris submouēt hoies. Hoc facto sca lis appositis occupāt ciuitatē. S; q̄ scalis nitūt frequēter piculū sustinet: exēplo Capanei a q̄ primū hec scalarū oppugnatio phibeē inuenta: q̄ tātavi occis; est a Thebanis vt extinct; fulmine dicere. Et ideo sabcuca exostra & tollenone obsidētes in murū ho stiū penetrāt. Sabuca dicit̄ ad similitudinē cythare: nā quēadmo dū in cythara chorde sunt: ita in trabe q̄ iuxta turri ponit̄ fines sūt q̄ pontē de supiore parte trocleis laxāt: vt descēdat ad murum. Ita tumq; de turri exeūt bellatores & p̄ eā transeūtes menia vrbis inua dunt. Exostra dicit̄ pons quē superius exposuim; q̄ de turri in mu rum repente protrudit̄. Tolleno dicit̄ quotiens vna trabs in terrā prealta desigē. Cui in summo vertice alia trāuersa trabs longior dimēsa medietate cōnectit̄/ eo libramento vt sūmū caput deprese ris aliud erigatur. In vno ergo capite cratib; siue tabulatis conte xit̄ machina: in qua pauci collocātur armati. Tunc per fines vno attracto depressoq; alio capite eleuati imponuntur in murum.

Rhodio rum astu: tia.

Capane;

Sabcuca;

Exostra; Tolleno;

Malleoli Falarica.

De balistis/onagris/scorpionib⁹/arcubalistis/fustibalis
fundis/per que tormenta defendit⁹ murus. Cap. XXII.

Balista.

ADuersum hec obsessos defendere consueuerunt baliste/
onagri/scorpiones/arcubaliste/fustibali/sagittarij/fun-
de. Balista: funibus: neruis: chordisq; tenditur: que quā-
to proluxiora brachiola habuerit: hoc est quanto maior
fuerit tanto spicula longius mittit. Que & si iuxta artē mechanice
cam tempetur & ab exercitatis hoibus qui mensurā eius ante col-

legerint dirigat⁹: penetrat quodcuq; percussit. Onager autē diri-
git lapides sed pre neruorū crassitudine & magnitudine saxorum
pondera iaculatur. Nam quāto amplior fuerit tāto maiora saxa
fulminis more contorquet. His duobus gñibus nulla tormento-

rum species vehementior inuenitur. Scorpiones dicebant⁹ quas
nūc manubalistas vocant: iō sic nūcupati q̄ pannis subtilibusq; spi-
culis inferāt mortē. Fustibalos/arcubalistas/& fundas describere
superfluum puto que presens vsus agnoscit. Saxis tñ grauiorib⁹
per onagram destinatis nō solum equi eliduntur & hoies: sed etiā
hostium machinamēta franguntur.

Aduersum arietes psunt culcitre: laquei: lupi: & co-
lumne grauiores. Cap. XXIII.

ADuersum arietes etiam vel falces sunt plura remedia.
Aliquanti centones & culcitrae funibus calant & illis
opponunt locis qua cedit aries: vt impet⁹ machine ma-
teria molliore fractis non destruat murū. Alii laqueis
captos arietes per multitudinem hoim de muro in obliquū tra-
hunt: & cum ipsis testudinibus euertunt. Plures in modū forficis
dentatum funibus alligant ferum quod lupū vocant. apprehen-
sumq; arietem aut euertunt aut ita suspendūt vt impetū non ha-
beat feriendi. interdum bases colūne marmoree vibrato impetu
iaciuntur e muris: arietesq; confringunt. Q̄ si tanta vis fuerit vt
murus arietibus perforē: & qā sepe accidit decidat salutis vna
spes superest vt destructis domibus alius intrinsecus murus addat⁹
hostesq; intra binos parietes si penetrare tēptauerint pmanē.

De cuniculis per quos murus defodit⁹. Cap. XXIII.

Cunicu-
lus.

Aliud genus oppugnationum est subterraneum atq;
secretum quod cuniculū vocant: a leporibus qui casus
las sub terras fodiunt: ibiq; condūtur. Adhibita ergo
multitudine ad speciem metallorū in quibus auri ar-
gentiq; venas bessorum rimatur idustria magna labore terra de-
foditur: cauatq; specu in exitium ciuitatis inferna quentur via.

Que frans duplicibus operatur insidiis: aut enim penetrant vrbe
& nocti non sentientib⁹ oppidanis egrediūtur per cuniculū: rese-
ratisq; portis suoru agmen inducunt: hostesq; in ipsis domib⁹ pe-
rimunt ignorātes: aut certe cū ad murorum fundamēta peruene-
rint: suffodiunt eorū maximā partem appositis siccoribus lignis
ruinamq; muri tumultuario opere suspendūt. Sarmēta insuper
iungūt aliāq; fomenta flammari. Tunc preparatis bellatoribus
subter ignis immittitur: cōbustisq; colūnis ligneis atq; tabulatis
muro subito corruente irruptioni aditus referatur.

Quid facere debeant oppidani si hostes irruerint
ciuitatem. Cap. XXV.

Numerabilib⁹ declaratur exemplis sepe cesos ad in-
ternicionem hostes qui peruaserant ciuitatē. Quod
sine dubio euenit si oppidani muros ac turres retinues-
rint: vel altiora loca occupauerit. Tunc enim de fene-
stris ac tectis omnis etas ac sexus irruentes obruūt saxis aliisq; ge-
neribus telorum. Qd ne sustineant obsidentes: portas ciuitatis
aperire cōsueuerunt: vt resistere desinant fugiendi potestate cōces-
sa. Necessitas em̄ quedā virtus est desperatio in hoc casu. Vnum
oppidanis auxiliū est siue per diem siue per noctem hostis intras-
uerit: vt muros turresq; teneant: ac loca superiora cōscendant: ho-
stesq; per vicos & plateas vndiq; obruant dimicātes.

Que sit adhibenda cautela ne hostes furtim occu-
pent murum. Cap. XXVI.

Requenter dolum excogitant obsidentes: ac simulata
desperatione longi⁹ abeunt. Sed vbi post metum mu-
rorum vigiliis derelictis requieuerit incauta securitas:
tenebrarum ac noctis occasione captata cum scalis dan-
culum veniunt/murosq; conscendūt. Propter quod maior est ad-
hibenda custodia: cum hostis abfceserit: & in ipsis muris ac turri-
bus turgiosa locanda. In quibus vigiles hybernis mensibus
abhymnibus vel frigore estiuis defendātur a sole. Illud quoq;
vsus inuenit: vt acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nu-
triant qui aduentum hostium odore presentiant: latratuq; testen-
tur. Anseres quoq; non minore sollertia nocturnos superuentus
clamoribus indicant. Nam ingressi capitolinam arcem galli ro-
manum nomen euerant nisi clamore anserum excitatus mālius
restitisset. Mira diligentia siue fortuna viros qui vniuersum orbē
erant missuri sub iugum auis vna seruauit.

Quomodo oppidanis inferantur insidie. Cap. XXVII.

MOn solutu in obsidionibus sed in vniuerso genere bel-
lorum super omnia ducitur hostiu consuetudinem ex-
plorare diligēter ac nosce. Opportunitas em̄ insidiarū
aliter non potest inueniri nisi scias quibus horis aduer-
sarius a laboris intentione discedat: quibus reddatur incautio/ in-
terdum medio die: interdum ad vesperū: sepe nocte: aliquādo eo
tempore quo sumitur cibus cum vtriusq; partis milites ad requiē
aut curanda corpora dispergunt. Qd̄ in ciuitate cum ceperit fieri
obsidentes astu se de prelio subtrahunt vt aduersariorū negligē-
tie licentiā tribuant. Que ipsa impunitate cū creuerit: repente ad-
motis machinis vel appositis scalis occupāt ciuitatē & ideo ī mur-
saxa ceteraq; tormēta ponunt in prōptu vt cognitis insidiis occu-
rētes ad manū hēant qd̄ supra capita hostiu euolūt atq; iaculentur.

Quid faciant obsidentes ne ab oppidanis patiantur
insidias. Cap. XXVIII.

Cum negligentia interuenient paribus insidiis subiaccēt
obsidentes. Nam siue cibo siue somno fuerint occupati:
siue ocio aut aliqua necessitate dispersi/ tūc oppidani re-
pente prorumpunt: ignorātes perimūt: arietes/ machi-
nas ipsosq; aggeres ignibus concremāt: oīaq; in perniciē suam fa-
bricata opera subuertūt. ppter hoc obsidētes vltra iactum teli fos-
sam faciunt: eamq; non solum vallis & sudibus sed etiam turricu-
lis instruūt: vt erupentibus ex ciuitate possint obsistere. qd̄ opus

Loricula loriculam vocant: & sepe cum obsidio describitur inuenitur in hy-
storis loricula urbem esse circūdatam.

Quo gñe tormentorū defendantur ciuitates. Cap. XXIX.

Sed ex alto destinata missilia siue plumbate vel lancee
veruta vel spicula in subiectos vehemētē cadūt. sagitte
quoq; arcub⁹ misse & saxa manib⁹ fundis siue fustibalis
directa quāto de excelsiori loco exeūt tanto longius pes-
nent. Baliste vero & Onagri si a peritis diligentissime tempe-
rentur vniuersa precipidunt. A quibus nec virtus vlla nec munimi-
na possunt defēdere bellatores. Nam more fulminis quicquid p-
cusserint aut dissoluere/ aut irrupere consueuerūt.

Quemadmodū mensura colligat ad scalas vel
machinas faciendas. Cap. XXX.

Ad capiendos muros scale vel machine plurimū valent:
si ea magnitudine cōpacte fuerint vt altitudinē exupe-
rent ciuitatis. Mensura autē colligit duplici modo: aut
enī linū tenue & expeditū vno capite nectit in sagitta

que cū ad muri fastigia directa peruenerit: ex mēsurā lini murorū
altitudo deprehendit. Aut certe cum sol obliquus vmbra turriū
murorūq; iaculatur in terrā: tunc ignorātib⁹ aduersariis vmbre
illius spaciū mensurat. Itēq; decēpeda figit & vmbra illi⁹ similiē
mēsurat. Quo collecto nūero nēo dubitat ex vmbra decēpede in-
ueniri altitudinē ciuitatis/ cū sciat quāta altitudo quātū vmbre mit-
tat ī longū. Que ad oppugnādas vel defendēdas vrbes auctores
bellicarū artiu pdiderūt: vel que recētior necessitatū vsus inuenit
pro publica vt arbitror vtilitate digessi: illud iterū iterūq; pmonēs
vt solertissime caueat ne qñ aut potus inopia emergat: aut cibi:
quibus malis nulla arte succurrēt. Ideoq; intra muros tanto plura
condenda sunt quāto scitur clausure tempus in obsidentium pote-
state consistere.

Precepta belli naualis. Cap. XXXI.

Recepto maiestatis tue impator inuicte terrestris pre-
liū rationibus absolutis naualis belli residua vt opinor
est portio. De cuius artibus ideo pauciora dicēda sunt
quia iam dudū pacato mari cū barbaris nationib⁹ agit
terrestre certamen. Romanus autē pplus p decore & vtilitate ma-
gnitudinis siue nō ppter necessitate tumult⁹ alicui⁹ classem para-
bat ex tpe: sed ne qñ necessitatem sustineret semp habuit pparatā
Nemo enī bello lacessere aut facere audeat iniuriā ei regno vel po-
pulo que expeditū & promptū ad resistendū vindicandūq; cogno-
scit. Apud misenū ergo & rauēnam singule legiones romani no-
minis cū classibus stabāt: ne longius a tutela vrbis abscederēt/ &
cum ratio postulasset sine mora siue circuitu ad omnes mūdi par-
tes nauigio peruenerent. Nam misenatiū classis/ galliam/ hyspa-
nias/ mauritaniam/ aphyricam/ egyptum/ sardiniam/ atq; siciliam
in proximo habebat. Classis autem rauennatiū/ epirom/ macedo-
niam/ achaiam/ propontidē/ pontum/ orientem/ cretam/ cyprum
petere directa nauigatione cōsueuerat: quia in rebus bellicis cele-
ritas amplius solet prodesse q̄ virtus.

Nomina iudicū qui preerant classi. Cap. XXXII.

Miburnis autē que in cāpania stabāt pfectus classis misen-
natiū preerat. Eas vō que in ionio mari locate fuerant
pfect⁹ classis rauennatiū retinebat. Sub qbus erāt deni
tribuni p cohortes singlas pstituti. Singule autē liburne
singulos nauarchos id est quasi nauicularios habebant: qui exceptis
ceteris nauatarū officiis gubernatoribus atq; remigib⁹ & militib⁹
exercendis quotidianā curam & iugē exhibebant industriā.

Flauij Vlegetij de re militari.

Unde appellantur liburne. **Cap. XXXIII.**

Quæ autem prouincie quibusdã tñ tēporib⁹ mari plurimã potuerunt: & ideo diuersa genera nauium fuerũt. Sed augusto dimicãte attiaco plio cum liburnonũ auxilijs præcipue victus fuisset antonius: experimēto tanti certaminis patuit liburnonũ naues ceteris aptiores. Ergo similitudine & noie vsurpato ad earũdē instar classem romani principes texuerũt Liburnia nãq; dalmatie pars est iadertine subiacens ciuitati cui⁹ exemplo nunc naues bellice fabricantur & appellantur liburne.

Qua diligentia fabricantur liburne. **Cap. XXXIII.**

Sed cū in domib⁹ struendis harena vel lapidũ qualitas requiratur: tantomagis in fabricandis nauib⁹ diligēter cuncta querēda sunt: quãto maius periculũ est nauē vitiosã esse quã domũ. Ex cypresso ergo & pinu domestica siue liluei tri larice & abiete præcipue liburna cõtexitur: vtili⁹ ereis clauis q̃ ferreis cõsigēda. Que licet esse grauior aliquãto videatur expensa tñ quia amplius durat lucrũ probatur afferre. Nã ferreos clauos tpe & hũore celeriter rubigo cõsumit: erei autem etiã in fluctibus propriam substantiam seruant.

Qua obseruatione fit cedenda materies. **Cap. XXXV.**

Obseruandũ præcipue vt a quintadecima luna vsq; ad vigesimã tertiam arbores præscindantur: ex quibus liburne cõtexitur. His enĩ tñ octo dieb⁹ cesa materies immutabilis seruat a carie. Reliquis autē diebus præcisa etiã eodem anno interna vermiũ labe exesa in puluerē vertit. Quod ars ipsa & oĩz architectorũ quotidian⁹ vsus edocuit: & contēplatione ipsi⁹ religionis agnoscimus quam pro eternitate his tñ dieb⁹ placuit celebrari.

Quo mense sint cedende trabes. **Cap. XXXVI.**

Ceduntur autē trabes veliter post solstitium estiuũ id est per mēses Iuliũ & Augustum: & per autũnale equinoctium id est vsq; ad kalēdas Ianuarias. His nãq; mēsi bus arefcente humore ficciora & ideo fortiora sunt ligna. Illud etiã cauendũ ne cõtino vt deiecte fuerint trabes secentur: vel statim vt secte fuerint mittantur in nauē. Siquidē & adhuc solide arbores etiã diuise per tabulas duplices ad maiore siccatem mereantur inducias. Nam virides compinguntur: cum natiuum humorem exsudauerint contrahuntur: & rimas faciunt latiores: quo nihil est periculosius nauigantibus.

Liber Quartus.

De modo liburnarum. Cap. XXXVII.

Quod ad magnitudinem pertinet minime liburne remorum hñt singulos ordines: paulo maiores binos idonee mēsure ternos vel quaternos interdum quinos fortuntur remigũ gradus. Nec hoc cui⁹ enorme videatur cum in attiaco plio longe maiora referant concurrisse nauigia: vt feruorũ etiã vel vltra ordinũ fuerint. Scaphæ tñ maiorib⁹ liburnis exploratorie sociant que vicinos ppe remiges in singulis partib⁹ habebat quas britani pycas vocat. Per has & superuenus fieri: & cõeat⁹ aduersariorũ nauium aliqui incipi assolet: & speculãdi studio aduent⁹ earũ vel consiliũ dephendi. Ne tñ exploratorie naues candore p̄dant: colore veneto q̃ marinis est fluctibus similis vela tingunt & funes: cera etiã qua vngere solent naues inficitur. Naute quoq; vel milites venetã vestem induunt vt non solum per noctem sed etiã per diem facilius lateant explorantes.

Color marinus.

Nomina ventorũ & numerus. Cap. XXXVIII.

Quicũq; exercitum armatis classib⁹ vehit turbinũ signa debet ante p̄noscere. Procellis nãq; & fluctibus liburne graui⁹ q̃ vi hostiũ sepe perienit. In qua parte naturalis philosophiæ tota est adhibēda solertia: quia ventorũ & tēpeltatum celesti rōne natura colligit. Et p̄ acerbitate pelagi siccut cautos & puidos cautela tutatur: ita negligētes extinguit in curia. Igit⁹ ventorũ numerũ atq; vocabula ars nauigandi primũ debz inspicere. Veteres autē iuxta positionē cardinũ tñ quattuor ventos principales a singulis celi partibus flare credebant. Sed ex perimēto posterior etas duodeci cõprehendit. Horũ vocabula ad submouendã dubitationē nō solũ greca sed etiã latina protulim⁹: ita vt ventis præcipalibus declaratis eos qui ipis dextra lenaq; iuncti sunt indicem⁹. A verno itaq; solstitio. i. ab orientali cardine sumimus exordiũ ex quo ventus oritur ἀπὸ ἄνεμος id est subolanus. Huic a dextra adiungitur κακίαις. A sinistra eurus siue vulturus. Meridianũ autē cardinē possidet ποταμός id est auster. Huic a dextra iungitur λευκοπότος id est albus notus. A sinistra libonotus. i. corus. Occidentalem vero cardinē tenet zephrus. Huic a dextra iungitur libis siue aphricus. A sinistra iapix siue fauonius. Septentrionalem vero cardinē sortitus aparctias siue septentrio. Cui adheret a dextra trascitas siue circius. A sinistra boreas id est aquilo. Hi sepe singuli/interdũ duo/magnis autē tempestatibus etiam tres pariter flare consueverunt. Horum impe-

Flauij Vegetij de re militari.

maria que sua sponte tranquilla sunt & quia vndis estuantibus seniunt. Horum flatu pro natura temporū vel locorum ex procellis serenitas redditur: & rursus in procellas serena mutant. Nam secundo spiramine optatos classis inuenit portus/ aduerso stare vel regredi/ aut discrimen sustinere compellitur. Et ideo difficile naufragium ptulit qui ventorū rationem diligenter inspexit.

Quibus mensib⁹ tutius nauigetur. Cap. XXXIX.

Sequitur mensium dierumq; tractatus. Neq; enim integro anno vis atq; acerbitas maris patitur nauigantes: sed quidem mēses aptissimi: quidem dubii: reliqui classibus intractabiles sunt lege nature. Phenite decursu. i. post ortum pliadā a die. vi. kalēdas Iunii vsq; ad arcturi ortum. i. in diem. xviii. kalēdas octobris secūra nauigatio creditur: quia estatis beneficio ventorum acerbitas mitigatur. Post hoc temp⁹ vsq; in tertium Idus nouembris incerta nauigatio est & discrimini propior. Propterea quia post septembris Idus oritur arcturus vehementissimuz fidus. Octauo kalēdas octobris equinoctialis euenit acerba tempestas. Circa nonas vero octobris hedi pluuia: les quinto Idus eiusdem taurus. A nouembri autem mense crebris tempestatibus nauigia conturbat vergiliarum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum nouēbris vsq; in diem. vi. Iduum martij maria clauduntur. Nam lux minima/ noxq; proluxa/ nubium densitas/ aeris obscuritas. Vētorum hymbrium vel niuid geminata seuitia non solum classes a pelago sed etiam cōmeantes a terrestri itinere deturbat. Post natalē vero (vita dicā) nauigationis qui sollēni certamine publicoq; spectaculo multarum gentium celebratur plurimorum syderū ipsiusq; temporis ratio: ne vsq; in Idus maias periculose maria tentantur: non q; negotiorū cesset industria/ sed quia maior adhibēda est cautela quādo exercitus nauigat cum liburis q̄ cum priuatorum mercū ferinat audacia.

Quemadmodum tempestatum observantur signa. Cap. XL.

Reterea aliquorum ortus occasusq; siderum tēpestates vehementissimas cōmouent. In quibus licet certi dies uictorū attestacione signētur: tamen quia diuersis casibus aliquando mutantur: consitēdum est q; celestes causas humana conditio ad plenum scire prohibetur. Nautice igitur obseruationis curam trifariam diuidūt. Aut enī circa diem status

Liber Quartus.

hum/ aut ante/ vel postea tempestates fieri compertum est. Vnde pcedentes πρὸ Χειμασίου nascētes die sollēni ἐπι Χειμασίου subsequentes μετὰ Χειμασίου greco vocabulo nuncupauerunt. Sed oīa enumerare nominatim aut ineptū videtur aut longum cū auctores plurimi non solum mensium sed etiam dierū rationem diligēter expresserint. Transitusq; syderū quos planetas vocant/ quum prescripto cursu dici arbitrio creatoris suscipiunt signa vel deserūt frequenter assolent serena turbare. Interluniorum autē dies tempestatibus plenos & nauigantibus q̄ maxime metuendos non solum peritie ratio sed etiam vulgi vsus intelligit.

De pgnosticis qb⁹ noscūt serenitas & turbatio aeris. Cap. XLI

Mltis quoq; signis & de tranquillo procelle & de tempestatibus serena produntur. Que velut in speculo lune orbis ostendit. Rubicundus enī color ventos: ceruleus indicat pluuias. Ex vtroq; commixtus nimbos & furentes procellas. Letus orbis ac lucid⁹ serenitatem nauigiis repromittit quam gestat in vultu: precipue si quarto ortu neq; obtusis cornibus rutilat: neq; infuso fuerit humore fuscata. Sol quoq; exortis vel diē condēs interest vtrum equalibus gaudeat radiis: an obiecta nube varietur: vtrum solido splendore fulgidus/ an ventis vrgentibus igneus/ neue pallidus vel pluuia sit impendente maculosus. Aer vero & mare ipsum nubiumq; magnitudo vel species sollicitos instruit nautas. Aliquanta ab auribus aliquanta significantur a piscibus: que virgilius in georgicis diuino pene comprehendit ingenio. Et vtro in libris naualibus diligēter excoluit. Hec gubernatores sese scire profitentur sed eatenus quaten⁹ eos iperitie vsus instruit non altior doctrina firmavit.

De estuariis hoc est de rheumate. Cap. XLII.

Elementum pelagi tertia pars est mundi: quod preter ventorum flatum suo quoq; spiramine motuq; vegetat⁹. Nam certis horis diebus pariter ac noctibus estu quodam quod rheuma vocant vltro citroq; percurrit: & morte torrentium fluminū nūc exundat in terras: nūc refluit in altitudinem suā. Hec reciprocantis meatus ambiguitas cursum nauium scda adiuvat: retardat aduersa: que dimicaturō magna sunt cautione vitanda. Neq; ei auxilio remorum rheumatis impetus vincitur: cui interdū cedit & ventus. Et qm̄ in diuersis regionib⁹ diuerso lune crescentis minuentisq; statu certis horis ista variatur: ideo prelium nauale gesturus consuetudinem pelagi vel loci ante congressum debet agnoscere.

Flavij vegetij de re militari.

De locorum noticia siue remigibus. Cap. XLIII.

Autanum gubernatorumq; sollertia est loca in quibus navigatur portusq; cognoscere vt infesta pminentibus vel latentibus scopulis vadosa ac sicca vitentur. Tanto ei securitas maior est quanto mare altius fuerit. in nauis diligentia: in gubernatoribus peritia: in remigibus virtus eligi tur. Propterea quia naualis pugna tranquillo comittitur mari: liburnarumq; moles non ventorum flatibus sed remorum pulsus ad uersarios percutit rostris: eorumq; rursus impetus vitat. In quo opere lacerte remigum & ars clauum regentis magistra victoria pstat

De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIII.

Vltima quidem armorum genera prelium terrestre deseruat. Sed nauale certamen non solum plures armorum species verum etiam machinas & tormenta flagitat tanquam in muris dimicetur & turribus. Quid ei crudelius cogrefione naualibus & aquis hoies pimentur & flammis? Precipua ergo esse debet tegminum cura: vt catafracti vel loricati galeati etiam & ocreis muniti sint milites. De onere namque armorum nemo potest conqueri qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoque validiora propter ictus lapidum & ampliora sumantur propter falces & harpagones aliaque naualia genera telorum. Sagittis/missilibus/fundis/lustibalis/plumbatis/onagris/balisticis/scorpionibus/iacula inuicem diriguntur & saxa: & quod est grauius qui de virtute presumunt admotis liburnis iniectis pontibus in aduersariorum transeunt naues: ibique gladiis manu ad manum vt dicitur cominus dimicant. In maioribus etiam liburnis propugnacula turesque constituunt: vt tanquam de muro ita de excelsis tabulatis facilius vulnerent & perimant inimicos. Oleo incendiario/stupa/sulphure/& bitumine obuolute & ardentes sagitte per balistas in hostiarum nauium alueos infigunt: vinctasque ecra & pice & resina tabulas tot fomentis ignium repente succedunt. Alii ferro interimuntur & saxo: alii ardere coguntur in fluctibus: inter tanta tamen mortium genera qui acerrimus casus est absumuntur a piscibus & insepulta sunt corpora.

Quemadmodum nauali bello collocentur insidie. Cap. XLV.

Instar autem terrestris prelii superuentus sunt ignorantibus nauis: vel circa opportunas insularum angustias collocantur insidie. Idque agitur vt imparati facilius delectantur: si longo remigio fatigati sunt hostium nauiter: si vento vrgentur aduerso: si pro rostris est rheuma: si nihil suspicantes

Liber Quartus.

cantes dormiunt inimici: si statio quam tenent exitum non habet si dimicandi optata venit occasio: fortune beneficiis iungende sunt manus: & ex opportunitate prelium conferendum. Quod si cautela hostium euitatis insidiis publico Marte conflagat: tunc liburnarum instruende sunt acies non directe vt in campo: sed incurue ad similitudinem lune ita vt productis cornibus acies media sinuetur: vt si aduersarii prorumpere tentauerint ipsa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem precipuum robur & liburnarum collocetur & militum.

Quid fiat cum aperto Marte nauale committitur bellum. Cap. XLVI.

Reterea vtile est vt alto & libero mari tua semper classis vtatur. Inimicorum vero semper pellatur ad littus: quia pugnandi impetum perdant: qui detruduntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera solent ad victoriam plurimum prodesse: afferes/falces/bipennes. Asser dicitur cum trabs subtilis ac longa ad similitudinem antenne pendet in malo utroque capite ferrato. Hunc siue a dextra siue a sinistra parte aduersariorum se iunxerint naues pro vice arietis vi impellunt: qui bellatores hostium siue nautas sine dubio prosterant ac perimit ipsamque nauem sepius perforat. Falx autem dicitur acutissimum ferrum curuatum ad similitudinem falcis: quod constitit longioribus inditum collatorios funes quibus antenna suspenditur repente precipit: collapsisque velis liburnam pigriorem & inutili reddit. Bipennis est securis habens ex utraque parte latissimum & acutissimum ferrum. Per has in medio ardore pugnantissimi naute vel milites cum minoribus scaphulis secreto incidunt funes: quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula. Quo facto statim capitur tanquam inermis & debilis nauis. Quid ei salutis superest ei qui amiserit clauum? De lusoriis quis in danubio quotidianis vtuntur excubiis reticendum puto: quia artis amplius in his frequentior vis inuenit, quam vetus doctrina monstrauerit.

FLAVII VEGETII RENATI DE RE MILITARI LIBER EXPLICIT.

τέλος οὗ τοῦ βιβλίου καὶ μονοαίου

Impressus Parisius per magistrum Bertholdum Rembolt pro Johanne panno librario parisiensi. Anno. 1515. Die vero. 14. Maii.

40000 07000
Tijxh
10000

AD MAGNIFICVM SENATO
REM MINVM ROSCIVM PHIL
LIPPI BEROALDI EPISTOLA.

REI MILITARIS DISCIPLI
na ceteris oib⁹ haud dubie præcellit
vt pote maximorum regnorum ef
fectrix ac parens. Hæc Cyro persæ
hæc Alexandro Macedoni / hæc Cæ
sari Romano nomen peperit eternum. Hæc in nu
meros principes nunc olim immortalitate dona
uit. hæc orbem terrarum parere Romano impe
rio coegit. Vnde non minus vere q̄ speciose dixit
Arpinas orator / Cedat forum castris / Ocium mi
litia / Stilus gladio / Umbra soli. De hac tam præ
clara tanq̄ excellenti disciplina militari prisco se
culo non pauci commentantes scripsere eloquen
ter & scienter. Ex quibus plane conditoribus ad
nepotes peruenerunt / Frontinus / Vegetius / He
lianus ac modestus: qui veluti quadriga per mili
tarem campum latissime decurrunt: omnesq̄ mili
tia meandros cum laude ingrediuntur. Hos ego
nuperrime relegi: emendauiq̄ Mine mi erudito
rum nobilissime in ponticulano tuo feriat⁹: quo
saluberrimo secessu nihil amenius: nihil magnifi
centius: nihil pulchrius noui. Adeo vt laurentis
num Plinianum vt villæ Lucullianæ: vt prætoriam
omnia a luxuriosis edificatoribus magnificenter
extructa cum Ponticulano Rosciorum compara

ri vix mereantur. Te beatum meritissimo nuncu
pant cui res adest & virtus. Hosce igitur doctores
rei bellicæ luculentos in contubernio tuo: quo ni
hil dulcius emendatos impressori euestigio dedi
sub nomine tuo publicandos: Quorum eruditio
non protrita: quorum lectio oppido q̄ erudita est
Qui non minus vtilis futuri sunt pallentibus in
vmbra scolasticis: q̄ coloratis sub dio bellatoribus
Quos tu quæso: quum vacabit: ne spreueris: vel
vel transeunter inspicere. Vale. Et Philip
pum tuum ama mutuit.

FINIS.

Julii Frontini. Liber Primus. Fo. xxxix.
SEXTI IULII FRONTINI VIRI CON-
SVLARIS STRATAGEMATICON.
LIBER PRIMVS.

Cum ad instruendam rei militaris scientiam vnus ex numero studiosorū eius accesserim. eiq; destinationi quantum cura nostra valuit satisfecisse nifus sim: debet adhuc in stitute arbitror opere vt solertia ducum facta/ que a grecis vna Stratagematicon appellatione cōprehensa sunt/ expeditis amplectar cōmentariis. Ita em̄ consilii quoq; & p̄ uidentie exemplis succincti duces erunt. Vnde illis excogitandi gerendiq; similia facultas nutriatur. Preterea cōtinget ne de eue- tu trepidet inuentionis sue: qui probatis eam experimentis com- parabit. Illud neq; ignoro neq; inficior etiam rerū gestarū scripto- res indagine operis sui hanc quoq; partē esse complexos: & ab au- thorib⁹ exemplorum quicquid insigne aliquo modo fuit traditū. Sed (vt opinor) occupat⁹ velocitate p̄suli debet. Longū est enī sin- gula & sparsa per inensum corp⁹ hystoriarū proseq. Et hi qui no- tabilia excerpserunt/ ipso velut aceruo rerū confuderunt legentē. Nostra sedulitas impendet operam / vt quēadmodum res poscet ipm quod exigitur quasi ad interrogatum exhibeatur. Circūsp- ectis em̄ generibus preparauī oportuna exemplorū veluti cōsilia: quo magis autem discreta ad rerum varietatem apte collocaren- tur. In tres libros ea diducimus: In primo erunt exempla que cō- petant prelio nondum cōmisso. In secundo que ad prelium / & con- sectam pacationem pertineant. Tertius inferende soluendeq; ob- fidionis habebit Stratagemata: quibus deinceps generibus suas species attribui. Huic labori non iniuste veniam paciscar: ne me pro incurioso reprehendat qui preteritum aliquod a nobis repe- rerit exemplum. Quis enim ad percensenda omnia monumen- ta que vtraq; lingua tradita sunt sufficiat? Vnde multa & transi- re michi ipse permisi: quod me nō sine causa fecisse scient: qui alio- rum libros eadem promittentiū legerint. Verum facile erit sub- quaq; specie suggerere. Nam cum hoc opus sicut cetera vsu po- tius aliorum q̄ mee cōmendationis causa aggressus sim / adiua- ri me ab his qui aliquid illi astruent non argui credam: si qui erūt quibus volumina hec cordi sint meminerint/ vt parent gratiam/ per quam possumus similem naturā discernere. Nam tum om- nia que a duce prouide/ vtiliter/ magnifice/ constanter fiunt/ &

Julij Frontini Stratagematum

partiantur/gratiam habebūt si in specie eorum sunt/& gratia eorum proprie vis in arte solertiaq; posita proficit tam vbi cauendū: q̄ vbi opprimendus hostis sit. Qua in re cum verborum quoq; illustriſtis extiterit effectus/vt factorum ita dictorum exempla posuimus.

¶ De occultandis consiliis. Caput primum.

Marcus portius Lato deuictas

a se hispanie ciuitates existimabat in tempore rebellaturas fiducia murorum: scripsit itaq; singulis vt diruerent munimenta minatus bellum nisi confestim obtemperassent: epistolaeq; vniuersis ciuitatibus eodē die reddi iussit: vnaqueq; vrbium sibi soli credidit imperatum. Cōtumaces conspiratio potuit facere: si omnibus idē denūciari notū tunc fuisset. Hamilcar dux penonū vt in Sicilia inopinatus appelleret classem non pronūciavit quo proficisceretur: sed tabellas in quibus scriptum erat quam partē peti vellet vniuersis gubernatoribus dedit signatas: precepitq; ne quis legeret nisi vi tempestatē a cursu pretorie nauis abductus esset. C. Lelius ad syphacē profectus legatos quosdam ex tribunis & centurionibus per speciem seruitutis ac ministerii exploratores secū duxit: ex quibus. L. Statonium quia sepius in eisdem castris fuerat quemquidem ex hostibus videbantur agnoscere: occultande conditionis eius causa baculo vt seruum castigauit. Tarquinius superbus pater principes gabiorum interficiendos arbitratus/quia hoc nemini volebat ita notescere commissum: nichil nuncio respondit qui ad eum a filio erat missus: tamen virga eminentia papauerum capita cum forte in orto ambularet decussit. Nuncius sine responsione reuersus renūciavit adolescenti tarquinio quid agentem patrem vidisset ille intellexit idem esse eminentibus faciendum. Cesar qui suspicionem habebat egyptiorum fidem per speciem securitatis inspectione vrbis atq; operum/ac simul licentioribus conuiujs dedit videri voluit captum sese gratia locorum: vt ad mores alexandrinis vitamq; deficeret/atq; inter eā dissimulationem preparatis subsidijs occupauit egyptum. Vētidius parthico bello aduersus Pacorum regem non ignarus Pharnacū quendam natione Cyresten ex his qui focū videbantur omnia que apud ipsos agebātur nunciare parthis: perfidiam barbari ad vilitates suas conuertit. Nam que maxime fieri cupiebat/ea vereri se ne acciderent/que

timebat ea vt euenirent optare se simulabat. Sollicitus us itaq; ne parthi ante transirent euphratem q̄ sibi superuenirent legiones quas in capadocia trans taurum habebat. studiose cum proditore egit: vti sollenni perfidia parthis suaderet per zeugma traicerēt exercitum qua & breuissimū iter est: & omisso aluceo cuphrates decurrit. Namq; si illac venirent asseuerabat se opportunitate collium vsurum ad eludendos sagittarios. Omnia autem vereri si se infra patentes campos proiecissent. Inducti hac affirmatione barbari inferiore itinere per circuitum adduxerunt exercitum. Dūq; fusiores ripas & ob hoc operosiores pontes iungūt instrumentaq; moliantur. xl. amplius dies impenderunt. quo spacio Vētidius ad contrahēdas vsus est copias. Eisq; copiis triduo anteq̄ parthi aduēret receptis acie commissa vicit parthos & interfecit. Mytridates circūvallante Pompeio fugam in proximā diem molies huius consilij obscurandi causa latius & vsq; ad applicitas hosti valles pabulatus. Colloquia quoq; cum pluribus auertende suspicionis causa in posterum constituit. Ignēs etiam frequentiores p̄ tota castra fieri iussit. Secūda deinde vigilia preter ipsa castra hostium agmen eduxit. Imperator Cesar domitianus Augustus Germanicus cum germanos qui in armis erant vellet opprimere/nec ignoraret maiore bellum molitione inuituros: si aduētum tanti ducis presensissent: profectionē suā sensu obtexuit gallianum Sub quibus inopinato bello affusus contusa immanū ferocia nationum prouincis cōsuluit. Claudius Nero cum cuperet hasdrubalem copiasq; eius anteq̄ hannibali fratri iungeretur excidi: iccircoq; festinaret se linio salinatori college suo cui bellum mandatū fuerat parum fidens viribus que sub ipso erant adiungere: neq; tamen discessum suum ab hannibale cui oppositus erat sentiri vellet. x. milia fortissimorum militū delegit: precepitq; legatis quos relinquebat: vt eodem stationes & vigilie eque agerentur/totidē ignēs arderēt/eadeq; facies castrorū seruarietur: ne quid hannibal suspicatus auerteret paucitatē relictorū. Cū deinde in vmbria occultatis itinerib; college se iunxisset vetuit castra ampliari: ne quod signū aduētus sui peno daret detractaturo pugna si consiliū iūctas vires intellexisset. Igitur insciū duplicatis aggressus copiis superauit: & velocius omni nuncio rediit ad hannibalē. Ita ex duobus callidissimis ducib; penorū eodem consilio alterum celauit/alterum oppressit. Themistocles athenarū dux exhortans suos ad suscitandos festinatē muros quos iussu lacedemoniorū deiecerāt legatis lacedemonē missis qui interpellaret respondit venturū se

Julij Frontini Stratagematum

ad diluendā hāc existimationē & peruenit lacedemonē: ibi simu-
lato morbo aliquantū temporū extraxit: & postq̄ intellexit sus-
pectam esse tergiversationē suam cōtendit fallum ad eos rumorē: &
rogauit vt mitterēt aliquos ex principibus quib⁹ crederent de mu-
nitione athenarū Suis deinde clam scripsit/vt eos qui venissent re-
tinerēt: donec refectis operib⁹ confiterētur lacedemoniis munitas
esse athenas: nec aliter p̄cipes eorū redire posse q̄ ipse remissus fo-
ret: quod facile prestiterunt lacedemoniis ne vnius interitum mul-
torum morte pensarent. Lucius furius exercitu producto in locū
iniquū cum cōstitisset occultare sollicitudinē suam ne reliqui tre-
pidarent paulatim se inflectens tanq̄ circuitu maiore hostē aggre-
surus cōuerso agmine ignarū rei que agebatur exercitum incolu-
mem reduxit. Metellus pius in hispania interrogatus quid poste-
ra die facturus esset. Tunica meam si id eloqui posset (inquit) cō-
burerē. M. Licinius Crassus percōtati quo tēpore castra motur⁹
esset: respondit vereri se ne tuba id audiat.

De explorandis cōsiliis hostium.

Cap. II.

Scipio Africanus capta occasione mittēde ad Sypha-
cē legationis cum lelio seruorū habitu tribunos cēturio-
nes electissimos ire iussit: quib⁹ cure esset prospicere res-
gias vires: hii vt liberius castrorum positionē scrutaren-
tur equū de industria dimissum tanq̄ fugientē perfectati maximā
partem munimentorū circūierunt: que eūz nunciassent incēdio cō-
fectū est bellum. Q. Fabius maximus bello ethrusco cū adhuc in-
cognite forent. xx. ducibus sagatiores explorandi fratrem fabium
cesonē peritus lingue ethrusce iussit ethrusco habitu penetrare tra-
minam syluā ante militi nostro intentatam. Quod is adeo prudē-
ter atq; industrie fecit: vt trāsgressus syluam vmbros camertes cū
animaduertisset non alienos nomini romano ad societate compu-
lerit. Carthaginenses cum animaduertissent alexātri ita magnas
opes vt aphrice quoq; immineret vnū ex ciuib⁹ virum acrē noie
Hamilcharē Rhodinū stadium iusserūt simulato exilio ire ad res-
gem: oiq; studio in amicitia eius peruenire qua is potitus consilia
ei⁹ nota ciuib⁹ suis faciebat. Idē carthaginēs. miserūt q̄ propter spe-
ciem legatorū longo tpe rome morarent⁹ exciperentq; cōsilia nos-
trorum. M. Cato in hispania quia ad hostium p̄silia alia via per-
uenire non potuerat iussit trecentos milites simul impetū facere
in stationē hostium/raptumq; vnū ex his in castra perferre incolu-
mem: tortusq; ille omnia suorum archana confessus est. C. Marius
consul bello cymbrico & teutonico ad excutiendā gallorum & hi-

gnum fidem litteras eis misit. Quarum pars prior precipiebat
ne interiores que presignate erant ante tempus certum aperire-
tur: easdem postea ante prestitutū diem repetiit. & quia resigna-
tas repererat intellexit hostilia agitari. Est etiam aliud exploran-
di genus quo ipsi duces nullo extrinsecus adiutorio per se prouid-
ent. Sicut Aemylius Paulus consul bello ethrusco apud oppidū
Coloniā dimissurus exercitum in planiciem contemplatus p̄-
cul auium multitudinem citatiore volatu e silua cōsurrexisse in-
tellexit illic aliquid insidiarum latere: q̄ & turbate aues & simul
& plures euolauerant. Premissis igitur exploratoribus cōperit. x.
milia boiorum excipiēdo ibi rom norum agmini imminere:
easq; alio q̄ expectabatur latere missis legionibus circūdidit. Simi-
liter Thyamenus horestis filius cum audisset iugum ab hostibus
natura munitū teneri: premisit sciscitatuos quid rei foret: ac refe-
rentibus eis non esse verum quod opinaretur ingressus iter vt vi-
dit ex suspecto iugo magnam vim auium simul euolasse: neq; om-
nino residere: arbitratus est latere illic agmen hostium/itaq; cir-
cūducto exercitū exclusit insidiatores. Hasdrubal frater Hanniba-
lis tunc Liuii & Neronis exercitū q̄q; hoc illi nō duplicatis castris
dissimularent intellexit q̄ ab itinere strigosiores notabat equos
& coloratiora hominū ex via corpora.

De custodiendo statu belli.

Cap. III.

Alexander Macedo cum haberet vehementem exerci-
tum semper eum statum belli elegit vt acie cōsigeret.
Cesar bello civili cum exercitū veteranum haberet hos-
tium autē tyronē esse sciret acie semper decertare stus-
duit. Fabius Maximus aduersus Hannibalem successib⁹ prelio-
rum insolentem recedere ab ancipiti discrimine & tueri tantū mo-
do italiam constituit: cāctatorisq; nomen & per hoc summi ducis
meruit. Byzantiū aduersus Philippū omne preliandi discrimen vi-
tantes omissa etiam finiu tutela intra munitiones oppidi se rece-
perunt: assecutiq; sunt vt Philippus obsidionalis more impatiēs
recederet. Hasdrubal Gisgonis fili⁹ secūdo punico bello in hispa-
niam victū exercitū cum. P. Scipio instaret per vrbes diuisit. itaq;
factū est vt Scipio ne oppugnationē pluriū oppidorū distringere-
t in hyberna suos reduceret. Themistocles aduētante Xerce quia
neq; plio pedestri/neq; finiu tutela/neq; obsidioni credebat suffice-
re athenienses auctor fuit eis liberos & cōiuges in troezena & in
alias vrbes emittēdi: relictoq; oppido statu belli ad nauale plium
trāfferendi. Idem fecit in eadē ciuitate. Pericles aduersus lacede-

Julij Frontini Stratagematum

monios. Scipio manete in italia Hannibale traſmiſſo in aphiſca exercitu neceſſitate carthagineſib⁹ impoſuit reuocadi hannibale. Sicq; a domeſticis finib⁹ hoſtile traſtulit belli. Athenieſes cu deſceliam caſtellu ipſoru lacedemonii comuſſent: & frequeter vexarent claſſem qua peloponeſum infeſtaret miſerunt/ pſecutiq; ſunt vt exercit⁹ lacedemonioru qui decelie erat reuocaret. Imperator Ceſar domitianus Auguſtus cu germani more ſuo e ſaltibus & obſcuris latebris ſubinde impugnarent nros: tutiq; reſgreſſum in profunda ſyluarum haberent: militib⁹ per. cxx. milia paſſiu actis non mutauit tatum ſtatum belli ſed & ſubiecit ditioni ſue hoſtes quorum refugia nudauerat.

De traſducendo exercitu p loca hoſti infeſta. Cap. IIII.

Amylius Paulus coſul cu in lucanis iuxta littus auguſto itinere exercitu duceret: & tarētini ei claſſe inſidiati agmen ei⁹ ſcorpionib⁹ aggreſſi eſſent/ captiuus latera euntiu pretextuit: quoru reſpectu hoſtes inhibuere tela Ageſilaus lacedemonius cu preda honuſt⁹ ex frygia rediret/ inſequerenturq; hoſtes: & ad locoru opportunitate laceſſerent agme eius: ordine captiuoru ab vtroq; latere exercitus ſui applicauit: quibus du paritur ab hoſte ſpaciū tranſeūdi habuerit lacedemonii. Idem tenentibus anguſtias thebanis p quas tranſire hebat flexit iter quaſi thebas cotenderet/ exterritis thebanis digreſſiſq; ad tutanda menia repetitu iter quo deſtinauerat emenſus eſt nullo obſtante. Nicoſtratus dux etoloru aduerſus epirotas cu ei adit⁹ in fines eorum anguſti fieret/ per alteru locu irrupturu ſe oſtendens oī illa ad prohibendu occurrete epirotaru multitudine reliquit ſuos paucos: qui ſpecie remanētis exercitus preberet: & ipſe cu cetera manu qua non expectabatur aditu intrauit. Antophradates perſes cum in piſſidia exercitu duceret & anguſtias quaſdam piſſide occuparent ſimulata vexatione traiciēdi inſtituit reducere qd cu piſſide credidiſſent/ ille nocte validiſſima manu ad eundē locu occupandum premittit: ac poſtero die totu traiecit exercitu. Philippus macedonu rex grecia petens cum thermopylas occupatas audiret/ & ad eum legati etoloru veniſſent acturi de pace retētis eis ipſe magnis itineribus ad anguſtias pertēdit: ſecuriſq; cuſtodib⁹ & legatoru reditus expectantib⁹ inopinatus thermopylas traiecit. Iphicrates dux athenienſiu aduerſus Anaxibium lacedemonium in heſpoto circa Abidon cu traſducendum exercitu haberet: p loca que ſtationib⁹ hoſtiu tenebant/ alterum aut latuſ eius tranſitus abſoſſi mōtes pmerent/ alteru mare ablueret/ aliquadiu

mōtatus: cum incidisset frigidior solito dies/ & ob hoc nemini ſuſpectus delegit firmiſſimos quoſq; quib⁹ oleo ac mero calefactis precepit vt ipam ora maris legeret/ abruptiora tranarent: atq; ita cuſtodes anguſtiaru inopinat⁹ oppreſſit a tergo. Gn. Pōpeius cu flumen traſire ppter oppoſitu exercitu hoſtiu nō poſſet aſſidue pducere & reducere in caſtra inſtituit: deinde in eandē perſuaſione hoſte pducto ne vllā viam ad pgreſſum romanoru teneret repete impetu facto tranſitu rapuit. Alexander macedo phibente rege idonum poro traici exercitu p flume hidaspem aduerſus aqua aſſidue pcurrere iuſſit ſuos: & vbi eo more exercitatiōis aſſecut⁹ eſt quia poro aduerſa ripa cauereſ per ſupiore partē ſubitu traſmiſit exercitu. Idēq; indi flumis traiectu phibit⁹ ab hoſte diuerſis locis in flumie egtes inſtituit imittere & traſitu minari. Cūq; expectatiōe barbaros teneret intētos: inſulā paulo remotiore p mū exiguo deide maiore pſidio occupauit: atq; inde in vltiore ripā traſmiſit. Ad quā manu opprimendā cū vniuerſi ſe hoſtes effuſiſſent ipſe libero vado traſgreſſus oēs copias coniūxit. Xenophon vltiore ripā armenis tenētibus duos iuſſit queri aditus: & cū a ceteriore repulſus eēt tranſiit ad ſuperiore. Inde q; phibitus hoſtiu occuſu repetit vadi inferioris: iuſſaq; ibidē militu parte ſubſiſtere ex qua cū armenii ad inferioris vadi tutelā rediſſent p ſuperius tranſgredereſ. Armenii credētes decuſuros oēs decepti ſunt a remanentibus. Hi cū reſiſtente nullo vadu ſupreſſent tranſeuntium ſuo: um ſuere ppugnatores. P. Claudius coſul pmo bello punico cū a regio meſſanam traicere militē nequiret: cuſtodientib⁹ fretu penis: ſparſit rumore quaſi bellum iuſſu popli inceptu gerere nō poſſet/ claſſemq; italianam verſus ſe agere ſimulauit: digreſſis deide potius qui pfectioni eius habuerāt fidē circa actas naues appulſit ficilie. Lacedemonioru duces cū ſyraculas nauigare deſtinaiſſent & penora diſpoſitam penit⁹ claſſem timerēt. x. punicas naues q̄s captiuas hebant veluti victrices pmas iuſſerūt agi vt a latere iuncta aut puppe religata aliis: qua ſpecie deceptis penis traſſerunt. Philippus cū anguſtias maris q̄ cyena appellanſ traſnauigare ppter athenienſiu claſſem que opportunitatem loci cuſtodiebat nō poſſet: ſcripſit aſi patro thracia rebellare pſidiis que ibi reliquerat interceptis vt ſequereſ omiſſis oibus q̄ vt ep̄e interciperent ab hoſte curauit. Athenienſes archana macedonu excepiſſe viſi claſſem abduxerūt. Philippus nullo prohibente anguſtias freti liberauit. Idem quia cherſoneſum que iuris athenienſium erat occupare prohibereſ tenentib⁹ tranſitum nō byzantiorum tatum ſed

Julij Frontini Stratagematum

rhodiorum quoq; & chiorū nauibus conciliauit aios eorum reddēdo naues quas ceperat quasi sequeſtres futuros ordinande pacis inter ſe atq; byzātiōs qui cauſa belli erant: tractaq; per magnū tēp⁹ poſtulatione: cū de induſtria ſubide aliqd in cōditionib⁹ retexeret claſſem p id tps pparauit: eaq; in anguſtias freti imperato hoſte ſu bito euafit. Chabrias athenieſis cū adire portū ſānorū obſtāte nauali hoſtiū pſidio nō poſſet pauca e ſuis nauib⁹ pter portū miſſa iuſſit trāſire arbitrat⁹ q in ſtatione erāt pſecuturos/hiuſq; p hoc conſilium euocatis nullo obſtāte portū cum reliqua adeptus eſt claſſe.

¶ De euadendo ex locis difficillimis. Cap. V.

Vintus Sertorius in Hiſpania cū a tergo inſtāte hoſte ſumē trāicere haberet: vallū in ripa eius in modū caue lūne duxit. & oneratū manū incēdit: atq; ita excluſis hoſtibus ſumū libere trāgreſſus eſt. Similiter Pelopidas Thebanus bello Theſſalico tranſitū queſiuit: nāq; caſtris amphio rem locū ſupra ripā cōplexus vallū cernolis & alio materie genere cōſtructū incendit. Dūq; ignibus ſummouerent hoſtes/ ipſe ſumū ſuperauit. Quint⁹ luctati⁹ Catulus cū a Cymbris pulſus/ vnā ſpē ſalutis haberet/ ſi flumen liberafſet cuius ripā hoſtes tenebāt in pximo monte copias oſtēdit tāq; ibi caſtra poſiturus: ac pcepit ſuis nec ſarcinas ſoluerent/ aut onera deponeret: ne quis ab ordinibus aut ſignis diſcederet: & quo magis perſuaſionē hoſtiū cōfirmaret/ pauca tabernacula in pſpectu erigi iuſſit: igneſq; fieri: & quōſdā vallum ſtrueret: quōſdā in lignationē vt cōſpicerēt exire. Qd Cymbri vere agi exiſtimātes & ipſi caſtris delegerunt locū: diſpſiq; in pximos agros ad cōparāda ea q; neceſſaria ſunt māſuris occaſionē dederunt. Catulo nō ſolū ſumē trāiciendi/ ſed etiā caſtra corū inſeſtādi. Creſus/ cū halim vado trāſire nō poſſet: neq; nauū/ aut pōtis faciēdi copiam haberet: foſſa ſuperiori parte poſt caſtra deducta alueū fluminis a tergo exercit⁹ ſui reddidit. Gneus Pōpei⁹ Brūduſi cū excederet Italia & trāſſerre bellū ppoſuiſſet: inſtāte a tergo Ceſare cōſenſurus claſſem quaſdā obſtruxit vias: alias parietib⁹ interfeſiſit: alias intercidit foſſis: caſq; ſudibus erectis pclusas operuit cratibus humo aggeſta/ quōſdā aditus q; ad portā ſerebant trabibus trāmiſſis & in denſum ordinē ſtructis ingēti mole tutat⁹. Quib⁹ perpetratis ad ſpeciē retinende vr̄bis raros p membris ſagittarios reliquit: ceteras copias ſine tumultu ad naues reduxit: nauigantē cū mox ſagittariū quoq; per itinera nota digreſſi paruis nauigiis cōſecuti ſunt. Gn. Duellius conſul in portu ſyracuſano quē temere intrauerat obiecta ad ingreſſū catena clauſus vn̄uerſos in puppā

Liber primus.

Fo. xliij.

retulit milites/ atq; ita reſupina nauigia magna remigantiū vi cōcitauit leuate prore ſuper catenā proceſſerunt: qua parte ſuperata tranſgreſſi ruſus milites in proras preſſerunt in quas verſum pōdus decurſum ſup catenā dedit nauibus. Lyſander lacedemonius cum in portu athenieſiū cūz tota claſſe obſiderē obrutus hoſtiū nauib⁹ ab ea parte qua faucib⁹ anguſtiſſimis inſiuit mare milites ſuos clam in littus egredi iuſſit & ſubiectis rotis ad p̄ximū naues portū munichye traiecit Herculeius legatus ſertorii cū in hiſpania inter duos mōtes abruptos longum & anguſtū iter ingreſſus pauca duceret cōhortes: comperitq; ingentē manū hoſtiū aduenire foſſam tranſuerſam inter mōtes preſſit: vallūq; materia extractum incēdit atq; ita intercluſo hoſte euafit. G. Ceſar bello ciuili cūz aduerſus afraniū copias educeret: & recipiendi ſe ſine periculo facultatem nō haberet/ ſicut cōſtiterat prima & ſecūda acie ſurtim a tergo ad opus applicata. xv. pedūz foſſā fecit: intra quam ſub occaſum ſolis armati ſe milites receperūt. Pericles Athenieſis a peloponeſib⁹ in eū locū cōpuſſus q; vndiq; abruptis cinct⁹ duos tū exit⁹ habebat: ab altera parte foſſam ingēti latitudinis duxit velut hoſtis excluſedēdi cauſa: ab altera milite agere cepit tanquā p̄ eū eruptur⁹. Ii q; obſidebāt cū p foſſam quā ipſe fecerat exercitū periculis nō crederet euafurū vn̄uerſi a limite obſtiterūt. Pericles pōtib⁹ quos pparauerat foſſe iniectis ſuos q; nō reſiſtebat emiſit. Liſi machus ex his vn⁹ in quos opes Alexātri trāſierūt: cū editū collē caſtris deſtinafſet: imprudētia aut ſuorū in inferiorē deductus verereſ ex ſuperiore hoſtiū incurſum/ triplices foſſas intra vallūz obiecit. deinde ſublimibus foſſis circa oīa tētoria ductis tota caſtra cōfodit: & interſepto hoſtiū aditu ſimul humo quoq; & foedib⁹ quas foſſis ſupiecerat facto impetu in ſuperiora euafit. Gn. Fonteius Craſſus in Hiſpania cū tribus milib⁹ hoīm predatū pfectus ad haſdrubalē & ad primos tū ordines relato cōſilio incipiēte nocte quo tpe minime expectabat p ſtationes hoſtiū prorupit. Lucius Furi⁹ exercitū perducto in locū iniquū cū cōſultuiſſet occultare ſollicitudinē ſuā ne reliqui trepidarent paulatim inſlexit iter tanq; circuitu maiore hoſte aggreſſur⁹: cōuerſoq; agmine ignarū rei q; agebat exercitū incolumē reduxit. Publius Decius tribunus bello Samnitico Cornelio coſſo cōſule iniqs locis deſpenſo ab hoſtibus ſuaſit vt ad occupādū collē q; erat in pp̄inquo modicā manū mitteret/ ſeq; dū eē iis q; mittebant obtulit auocat⁹ in diuerſum hoſtis dimiſit conſulē. Decium autē cinxit: obſeditq; illas quoq; anguſtias. noctu eruptione facta cū eluctatus eſſet. Decius incolumis cū milib⁹ cōſa

Julij Frontini Stratagematum

Accessit. Idē fecit sub attilio catilino cōsule istius varie tradit̄ no-
men. Aliū laberū nonnulli Quintū ceditū plurimi Calphurniū
fama vocatū scripserūt: hic cū dimissum exercitū in eā vallē vide-
ret / cuius latera oīa supiora hostis infederat depoposcit & accepit
trecentos milites: quos adhortat̄ vt virtute sua exercitū seruarent
in mediā vallē decurrit: & ad opprimēdos eos vndiq; descēdit ho-
stis. lōgoq; & aspero plio retētus occasione cōsuli ad extrahendū ex-
ercitū dedit. Luci⁹ minuti⁹ cōsul in liguria dimisso in āgustias ex-
ercitū iā oib⁹ aduersaret. Caūline cladis exēplo numidas auxiliā
res tā ppter ipsorū q̄ ppter equorū deformitatē despiciendos iussit
adequitare fauob⁹ q̄ tenebant. Primo intētū hostes ne lacefferēt
stationē obiecerunt: de industria numide ad augēdū sui cōtemptū
labi equos & p ludibriū spectaculo esse affectauerūt: ad nouitatē rei
laxatis ordinib⁹ barbari in spectaculū vsq; resoluti sūt. Q̄ vbi aiad
uerterūt numide paulatim succedētes additis calcarib⁹ p internis
sas hostiū stationes enuperūt: quorū demū cū p̄ximos inierūt agros
necesse ligurib⁹ fuit auocari ad defendēda sua / in clusosq; romanos
emittere. Luci⁹ sylla bello sociali apud eserniā inter angustias de-
phensus ad exercitū hostiū cui dueliū p̄erat colloquio petito de
cōditionib⁹ pacis agitabat sine effectu. Hostē tū ppter idutias no-
gligētia resolutū aiaduertēs nocte p̄fectus relicto buccinatore q̄ vi-
gilias ad fidē remanentiū diuideret / & quarta vigilia cōmissa euz
sequeret / incolumes suos cū oib⁹ impedimētis tormētisq; in tuta
p̄duxit. Idē aduersus Archelau p̄fectūz mythridatis in capadocia
inigtate locorū & multitudine hostiū p̄sus fecit pacis mētione: in
terpositoq; tpe ēt indutiari / & p hoc auocata intētione aduersariū
euasit. Hasdrubal frater hānibalis cū salum euadere nō posset fau-
cib⁹ ei⁹ obfessis egit eū. Cl. Nerone recepitq; dimissus se hispania
excessurū cauillatos / deinde cōditionib⁹ dies aliquot extraxit: qb⁹
oib⁹ nō omisit p angustos tramites & ob id neglectos dimittere p
ptes exercitū: ipse deinde cū reliqs expeditis facile effugit. Sparta
c⁹ fossā q̄ erat a marco crasso circūdat⁹ cecis captiuorū pecorūq; cor-
porib⁹ noctu repleuit & supgress⁹ est. Idē cū in lesbio obfess⁹ ea pte
qua mōs asperim⁹ erat / idēq; icustodit⁹ ex vimine siluestri cathe-
nas p̄sennit: qb⁹ demiss⁹ nō solū euasit / verū ēt ex alio latere gladio
ita terruit vt aliq̄ cohortes gladiatorib⁹ quattuor & septuaginta
cesserūt. Idē cū alucio varimo p̄cōsule p̄clus⁹ esset / palis p modica
itenualla fixis an̄ portā / erecta cadauera adornata veste atq; armis
alligauit vt pcul inturētib⁹ stationis spēs esset: ignib⁹ p tota castra
factis imagine vana deluso hoste copias silētio noctis eduxit. Bra-

Liber primus.

fidas dux lacedemoniorū / circa āhipolim ab atheniensū multitu-
dine numero ipar dep̄hēsus claudēdū se p̄stitit vt p longū corone
ambitū extenuaret hostilē frequētā: quaq; rarissimi obstabāt en-
pit. Hyphicrates i tracia cū depresso loco castra posuisset exploras-
set aut ab hoste p̄ximū teneri collē ex quo vn⁹ ad opprimēdū ipos
descēsus erat: nocte paucis intra castra relictis impauit vt multos
ignes faceret: eductoq; exercitū & disposito circa latera p̄dicta: vie
passus est trāsire barbaros locorūq; inigtate in q̄ ipse fuerat in illos
cōuersa: pte exercit⁹ terga eorū cecidit: pte castra fecit Dare⁹ vt fal-
leret scitas discessu / canes atq; asinos in castris reliqt̄ q̄s cū latrātes
vidētēsq; hostis audiret remanere dareū credidit. Eūdem errorē obie-
cturi n̄ris figures p diuersa loca bubalos laq̄s ad arbores alligauē-
rūt q̄ deducti frequētiorē mugitu spēs remanentiū p̄bebāt hostiū. Hā
no ab hostib⁹ claus⁹ locū eruptioni maxime aptū aggestis leuib⁹
materiis incēdit / tū hoste ad ceteros exitus custodiendos auocato
milites p ipam flāmā eduxit: admonitos ora scutis crura veste cō-
tegere. Hānibal vt inigtatē locorū & inopiā instāte fabio maximo
effugeret: noctu boues qb⁹ ad cornua falciculis alligauerat farmē-
torū: subiecto igne dimisit: cūq; ipō motu adolefētē flāma turbare
tur pec⁹ magna discursatione mōtes in quos actū erat collustrāt ro-
mani q̄ ad spectaculū cōcurrerāt: primo p̄digiū opinati sunt: deide
cum cuncta fabio renunciaffent ille de infidiariū metu suos castris
continuit / barbari obfistentenullo profecti sunt.

De infidiis in itinere factis. Cap. VI.

Fului⁹ nobilior cū ex samnio in lucanos exercitū educe-
ret & cognouisset a pfugis / hostes nouissimū agmē ei⁹
aggresuros / fortissimā legionē p̄mo ire / vltimo seq̄ ius-
it impedimēta factū p occasione amplexi hostes diripe-
re sarcinas ceperūt. Fului⁹ legionis de q̄ supradictū est / qnq; cohortes
in dexterā p̄te vie direxit: qnq; ad sinistrā atq; ita p̄datiōi itētos
hostes explicato p vtraq; latera milite clausit ceciditq; idē hostib⁹
tergū ei⁹ in itinere p̄mētib⁹ dū fluuie intenuentiē nō ita magno vt
trāsitū phiberet moraret tū rapiditate: alterā legionē i oculto citra
flumē collocauit: vt hostes paucitate p̄tēpta audaci⁹ seq̄rēt: qd̄ vbi
fictū est legio q̄ ab hoc disposita erat ex infidiis hostē aggressa vas-
tauit. Iphicrates in thracia cū ppter cōditionē locorū lōgū agmē
deduceret / & nunciatū ei esset hostes sūmū id aggresuros cohortes
in vtraq; latera secedere & consistere iussit / ceteros fugere & iter
maturare. T̄ raseūte aut̄ toto agmē lectissimos quosq; retinuit: &
ita passim circa p̄dā occupatos hostes iā ēt fatigatos ipse regetis &
ordinatis suis aggress⁹ iudic exiitq; p̄dā. Boiū in silua litana q̄ trās-

Julij Frontini Stratagemarum.

curus erat n̄ exercitus succiderant arbores: ita ut ex parte exigua subſtēta ſtarē donec ipellerent delituerāt deinde ad extremas. Ipsi ubi igreſſo ſilvā hoſte proximās vltiores impulerūt eo modo ipropagata pariter ſupra romanos ruina magnā manū eliferūt.

¶ Quem admodum ea quibus deficiamus videantur non deesse ut vſus eorū expleatur. Cap. VII.

Mucius Cecilius Metellus/ quia vſus nauium quibus elephantes transportaret deficiebatur iunxit dolia conſtruitq; tabulamentis ac ſuper ea poſitos per ſiculum fretum tranſmiſit Hannibal cum in prealiti fluminis tranſitum elephantes non poſſet pellere: neq; nauium ac materia rum quibus rates continerentur copiam haberet: iuſſit ferociſſimum elephātum ſub aure vulnerari: & cum qui vulneraſſet tranſnato ſtatim flumine procurrere: elephāntus exaſperatus ad perſequendū doloris ſui authorē/ tranſiit amnem/ & reliquis idem audendi fecit exemplū Carthagienſiū duces iſtructuri claſſem quā ſparto deficiebantur crinibus tonſarū mulierū ad funes efficiendos vſi ſunt. Idem Maſſilienſes & Rhodii fecerunt. Marcus Anthonius a mutina profugus cortices pro ſcutis militibus ſuis dedit. Spartaco copiiſq; eius ſcitta ex vimine fuerūt que coriis tegebantur. Non alienus (ut arbitror) hic locus eſt referendi factū Alexandri macedoniſ illud nobile q; p̄ deſerta Africe itinera grauiſſima ſiti cū exercitu affectus oblata ſibi a milite in galea aquā ſpectantibus vniuerſis effudit vtiliore exemplo temperantie q; ſi cōmunicare potuiſſet.

¶ De diſtinguendis hoſtibus. Cap. VIII.

Corolanus cum ignominiam damnatiōis ſue bello viciſceretur populationem patritionū agrorum ihibuit deuſtis vaſtatiſq; plebeiorum ut diſcordiam moueret qua conſenſus romanorū diſtingeret. Hannibal fabiū cui neq; virtute neq; artibus bellādi par erat ut infamia diſtingeret agris ei⁹ abſtinuit ceteros populat⁹. Cōtra ille ne ſuſpecta ciuibus fides eēt/ magnitudie anī effecit publicat⁹ poſſeſſionib⁹ ſuis. Fabius maximus quito conſul cū gallorū/ vmbrorū/ ethruſcorū/ ſamnitūq; aduerſus populū romanū exercit⁹ coiiſſent/ p̄tra quos & ipſe trās apenninū montē caſtra p̄municabat ſcripſit Fuluius & Poſthumio q; in p̄ſidio vrbis erāt copias ad Sitiū mouerent: quib⁹ aſſecutiſ ad ſua defendenda Ethruſci/ Vmbriq; deſcenderunt: relictos Samnites/ Galloſq; Fabius & collega Decius aggreſſi vicerūt. M. Curius aduerſus Sabinos qui ingenti exercitu p̄ſcripto

Liber primus.

relictis finibus ſuis noſtros occupauerant occultis itineribus manum miſit que deſolatos agros eorum vicoſq; per diuerſa incendit Sabini ad arcendā domesticā vaſtitatē reſceſſerunt. Curio contigit & vacuos infeſtare hoſtium ſines/ & exercitū ſine prelio auertere ſparumq; cedere. T. Didius paucitate ſuorum diffidēs/ cum in aduentum earū legionū quas expectabat traheret bellum/ & occurrere eis hoſtē comperiſſet/ cōcione vocata aptari iuſſit milites ad pugnam: ac de induſtria negliēgius cuſtodiri captiuos: ex quib⁹ pauci qui profugerunt nunciauerunt ſuis pugnam imminere. At illi ne ſuſpitione prelii deducerent vires omiſerunt occurrere eis quibus inſidiabantur: legiones tutiſſime nullo excipiente ad didium peruenerunt. Bello punico quedā ciuitates que a romanis deficerent ad penos deſtinauerunt cum obſides dediſſent quos recipere anteq; deſciſſerent ſtudebant: ſimulauerunt ſeditionem inter finitimos ortam quam romanorum legati dirimere deberent: miſoſq; eos velut cōtraria pignora retinuerunt: nec ante reddiderunt q̄ ipſi recuperarent ſuos. Legati romanorum cum miſiſſent ad antiochum regem qui ſecum hannibalē victis iam Carthagienſib⁹ habebat: conſiliūq; eius aduerſus romanos inſtrucebat crebris cum hannibale colloquiis effecerunt ut is regi fieret ſuſpectus cui gratiſſimus alioqui & vtilis erat propter calliditatem & peritiā bellandi. Q. Metellus aduerſus Iugurthā bellum gerens miſſos ad ſe legatos eius corrupit ut ſibi proderent regem. Cum etiam alii veniſſent idem fecit. Eodem conſilio vſus eſt & aduerſus tertios. Sed de captiuitate iugurthe res parum proceſſit: viuū em̄ tradi ſibi volebat. Plurimum tamen conſecutus eſt: Nam cum in tercepte fuiſſent ep̄le eius ad regioſ amicos ſcripte in omnes eos rex animaduertit: ſpoliatuſq; conſiliis amicos poſtea parare non potuit. Ceſar per exceptum quendā aquatorem cum comperiſſet Afranium Petreiumq; caſtra nocti moturos ut citra vexationeſ ſuorum hoſtilia impediret cōſilia: in initio ſtatim noctis vaſa conclamare milites & preter aduerſariorum caſtra agi mulos cum fremitu & ſonum iuſſit continuare: quos retentos volebat arbitrari caſtra ad Ceſarem mouere. Scipio Africanus ad excipiendā auxilia cū comeatib⁹ hannibali venticū terminū dimiſit ipſe ſubuenus. Dionyſius ſyracuſanorū tyrann⁹ cū aphri ingenti multitudi ne traiecturi eſſent in ſiciliā ad eū oppugnādū caſtella plurib⁹ locis cōmuniit: cuſtodibuſq; p̄cepit ut ea adueniēti hoſti dederēt: dimiſiſq; ſyracuſas occulte rediret. Aphriſi neceſſe capta ſunt caſtella p̄ſidio ibi tenere q̄s dionyſi⁹ redactos ad quā voluerat paucitatē pene

Julij Frontini Stratagematum

nam par numero aggressus vicit: cum suos contraxisset & aduersarios sparsisset. Agefilaus lacedemonius cum inferret bellum tyfapherne Cariam se petere simulauit: quasi aptius locis montuosis aduersus hostem equitatu preualentem pugnaturus. Per hanc cōsiliū ostentationem aduocato in Cariam tyfapherne ipse lydiam ubi caput hostium regni erat irrupit: oppressusq; qui illic agebant pecunia regia potitus est.

De seditione militum compescenda.

Cap. IX.

Aulus Manlius consul cum comperisset coniurasse milites in hibernis campanie vt iugulatis hospitibus ipsi res inuaderent: eorum rurorem spargit/eodem loco hibernaturos: atq; ita coniuratorum consilio campaniam periculo liberauit: & ex occasione nocentes puniuit. Lucius sylla cum legiones ciuium romanorum perniciosa seditione furerent/ consilio restituit sanitatem efferatis. Propere em̄ annunciari iussit hostem adesse & ad arma vocantium clamorem tolli/signa canere/ discussa seditio est vniuersis aduersus hostem consentientibus Gn. Pompeius trucidato ab exercitu mediolani senatu ne tumultum moueret si solos euocasset nocentes mixtos eis qui extra delictum erant venire iussit: ita & noxii minore cum metu quia non segregati: ideo qui non ex causa culpe videbantur accersiri pariterunt: & illi quibus integra erat conscientia custodiendis quoq; nocentibus attendunt: ne illorum fuga inquinarentur. Cesar cum quedam legiones eius seditionem mouissent adeo vt in perniciē quoq; ducis viderentur consurrecture/ dissimulato metu processit ad milites: postulantibusq; missionem vltro minaci vultu dedit: exauctoratos penitentia coegit satisfacere imperatori/ obsequentioreq; in reliquum operas edere.

Quemadmodum intempestiua postulatio pugne inhibeatur.

Cap. X.

Quintus Sertorius q̄a experimento didicerat imparem se vniuerso romanorum exercitui/ vt barbaros quoq; inconsulte pugnam exposcentes doceret adductis in conspectum duobus equis altero preualido/ altero admodū exili/ duos adiuuēnes similiter affectos/ robustum & gracilem: acrobustiori imperauit equo exili vniuersam caudam abripere. Gracili autem valentiorē per singula vellere. Cumq; gracilis fecisset quod imperatum erat/ validissimus cum infirmi equi cauda sine effectu luctaretur. Naturam (inquit sertorius) romano

Liber primus.

rum cohortium per hoc vobis exemplum ostendi milites: insuperabiles sunt vniuersas aggredientibus: eisdem lacerabit & carpēt qui per partes attentauerit. Idem cum videret suos pugne signum inconsulte flagitantes: crederetq; rupturos imperium nisi congrederentur: permisit turme equitum ad laceffendos hostes ire: laborantq; submisit alias & sic recepit oēs: tutisq; & sine noxa ostendit quis exitus flagitatum pugnam mansisset: obsequentissimis inde eis vsus est. Agefilaus lacedemonius cum aduersus thebanos castra super ripam posuisset/ multoq; maiore hostium manum intellexeret: & ideo suos arcere a cupiditate decertandi vellet: dixit responso deum se ex collibus pugnare iussum: & ita exiguo presidio ad ripam posito accessit ad colles. Quod thebani pro metu interpretati trāsierunt flumē: & cum facile depulissent presidium/ ceteros insecuti anidius iniquitate locorum a paucioribus victi sunt. Scorilo dux dacorum cui sciret dissociatum armis ciuilibus populū romano: neq; t̄m tētandū arbitraretur: quia externo bello posset concordia in ciues coalescere duos canes in conspectu popularium cōmilit: hisq; acerrime inter ipsos pugnantibus lupum ostendit: quē protinus canes omīssa inter se ira aggressi sunt. Quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu pro romanis profuturo.

Quemadmodum sit incitandus exercitus ad prelium.

Cap. XI.

Abilius & Gn. Mallius consules aduersus ethruscos propter seditiones detractante prelium exercitui/ vltro simulauit cunctationem: donec milites probriis hostium contacti pugnam deposcerent: iurarentq; se ex ea victuros redituros. Fuluius nobilior cum aduersus famnitium numerosum exercitū & successib⁹ tumidū paruis copiis necesse haberet decertare/ simulauit vnā legionē hostiū a se corruptā ad perditionē imperauitq; ad ei⁹ rei fidē tribunis & primis ordinib⁹ & centurionib⁹ quantum quisq; numerate pecunie aut auri argētīq; haberet pferret vt repleantur merces proditoribus posset. Se autem his qui contulissent pollicit⁹ est cōlummata victoria apla insup p̄mia daturū. Que persuasio romanis alacritatē attulit & fiduciam: vnde etiā preclara victoria cōmissa statim bello peracta est. G. Cesar aduersus germanos & arionistum pugnaturus/ confusis suorum animis pro cōcione dixit nullius se eo die opera nisi decime legionis vsurum. Quo consecutus est vt decimā tanq̄ precipue fortitudinis testimonio cogereat/ & ceteri pudore ne penes alios gloria virtutis

Julij Frontini Stratagematum.

tis esset. **Q.** Fabius qui egregie sciebat & romanos eius libertatē que contumelia exasperaretur: & a penis nihil iustum aut moderatum expectabat/misit legatos carthaginē de conditionibus pacis: quas cum iniquitatis & insolentie plenas attulissent/ exercit⁹ romanorū ad pugnandū concitatus est. Agesilaus lacedemoniorum dux cū prope ab Orchomeno sociā ciuitate castra haberet: cōperissetq; plerosq; ex militib⁹ preciosissima rerum deponere intramunimenta/ precepit oppidanis ne quid ad exercitum suū pertinetiens recipere: quo ardentius dimicaret miles qui sciret sibi pro omnibus suis pugnandum. Epaminōdas dux thebanorū aduersus lacedemonios dimicaturus/ vt non solum viribus milites sui venietiam affectibus adiuuarent: pronūciauit in concione destinatum lacedemoniis si victoria potirentur oēs virilis sexus interficere/ vxoribus autē eorum & liberis in seruitutem adductis thebas diruere. Qua denūciatione concitati primo impetu thebanilacedemonios expugnaueſt. Eutidas dux lacedemoniorū pugnaturus eodem die qua classe vicerāt socii/ quis ignarus acte rei vulgavit nunciatam sibi victoriam partiū: quo constantiores ad pugnam milites haberet. **Aulus Posthumius** prelio quo cū latinis conflixit oblata specie duorum in equis iuuenū animos suorum erexit pollucem & castorem adesse dicens ac sic prelium restituit. **Archidamus** lacedemoni⁹ aduersus archadas bellū gerēs/ arma in castris statuit & circa ea duci equos noctu clam impauit. Quorum vestigia mane tanq̄ castor & pollux perequitasſent/ ostendēs ad futuros eosdem ipsis preliantibus persuasit. **Pericles** dux atheniensū initurus prelium cū animaduertisset locum ex quo vtraq; acies conspici poterat densissime opacitatis vastum alioqui & diēti patri sacrum/ ingent/ illic stature hominē/ altissimis cothurnis & veste purpurea/ coma venerabilem/ in curru candidorū equorum sublime constituit: qui dato signo pugne prouheretur: & voce peridem nomine appellans cohortaretur eum/ diceretq; deos atheniensibus adesse: quo pene primo coniectu teli hostes terga verterunt. **L. Sylla** quo paratiorem militē ad pugnandū haberet predici sibi a diis futura simulauit. Postremo in cōspectu exercit⁹ priusq; in aciem descenderet signum modice amplitudinis quod delphis sustulerat orabat/ petebatq; vt promissam victoriā maturaret. **C. Marius** sagam quandā ex syria habuit: a qua se dimicationum euentus prediscere simulabat. **Q. Sertorius** cum barbaro & rationis indocili milite vteretur ceruā candidā insignis forme per lūstantiā ducebat: & ab ea que agenda aut vitanda essent pre-

Citullius.

Justin⁹.

Liber Primus.

noscere se asseuerabat: vt barbari ad omnia tanq̄ diuinitus imperata obedirent. Hoc genere stratagematon non tm̄ ea parte vtendū est qua imperitos existimabimus esse apud quos his vtetur: sed multo magis ea que talia erunt excogitabunt: vt ab his monstrata credantur. **Alexander** macedo sacrificaturus inscripsit medicamento haruspiciis manum quā ille extis erat suppositur⁹: littere significabant victoriā **Alexandro** dari: quas cum secur calidā raspuisset & a rege militi esset ostensum/ auxit animū tanq̄ deo spondente victoriā. Idem fecit inuides hospes preliū **Eumene** cū galis cōmissuro. **Epaminōdas** thebanus aduersus lacedemonios fiduciam suorū religione adiuuandā ratus/ arma que ornamentis affixa in templis erant/ nocte subtraxit. persuasitq; militib⁹ deos iter suum sequi: vt preliantibus ipsis adessent. **Agesilaus** lacedemonius cū quosdam perfarū cepisset/ quorū habitus multum tertorionis presert quotiēs veste tegitur nudatos militibus suis vt alba corpora & vmbratica contēnerent ostēdit. **Gelo** syracusanorū tyrannus bello aduersum penos suscepto: cum multos cepisset: in finissimum quēq; precepit ex auxiliatoribus qui nigerimi erant: nudatum in conspectu suorū produxit vt psuaderet contēnendos. **Cyrus** rex perfarum vt cōcitaret animos populariū/ tota die in excidendā quadam silua eos fatigauit: deinde postridie prestitt eis liberalissimas epulas: & interrogauit vtro magis gauderēt. Cūq; ei presentia probassent: atq; per hec (inquit) ad illa perueniēdum est. Nam liberi beatiq; eē nisi medos viccritis nō potestis: atq; ita eos ad cupiditatem prelii concitauit. **L. Sylla** quia aduersus **Archelaum** pfectum mithrydati apud pyrea pigrioribus ad preliū militibus vtebatur: opere eos fatigando cōpulit ad poscendū vltro pugne signum. **Fabius maximus** verit⁹ ne qua fiducia nauū ad quas refugium erat minus cōstanter pugnaret exercitus: incēdi eas priusq; iniret prelium iussit.

De dissoluendo metu quem milites aduersis conceperint omnibus. Cap. XII.

S Cipio ex Italia in Aphricā transportato exercitu cum egrediens naue prolapsus esset: & ob hoc attonitus milites cerneret/ id quod trepidationē afferebat. constātia & magnitudine animi in hortationem cōuertit. Et audite (inquit) milites aphricam oppressi. **C. Cesar** cum forte cōscēdens nauem lapsus eēt. **T. Cneo** te terra mater (inquit) qua interpretatione effect vt repetiturus illas quibus proficiscebāt terras videretur. **T. Sempronius** graccus consul acie aduersus picētes dis-

Julij Frontini Stratagematum

recta cum subito terremotus utraq; partes confudisset: exhortatione confirmavit suos & impulit ut consternatum superstitione hostem invaderent hortatusq; devicit. Sertorius cum equitū scuta extrinsecus equorūq; pectora cruenta subito prodigio apparuissent: victoriam portendi interpretatus est: quā ille partes soleret hostili cruore respergi. Epaminondas thebanus contristatis militibus q̄ ex hasta eius ornamentum inhule more dependēs/ventus ablatum in sepulchrū lacedemonii cuiusdam depulerat. Nolite (inquit) milites trepidare: lacedemonis significatur interitus. Sepulchra enī funeribus ornantur. Idem cū tax de celo nocte deslapsa eos qui aduenterūt terruisset: lumē (inquit) hoc numia ostēdunt. Idem instante aduersus lacedemonios pugna cū sedile in q̄ resederat succubisset: & id vulgo p̄ tristi exopei significatiōe cōfusi milites interpretant̄. Immo (inquit) vetamur sedere. L. Sulpitius gallus defectum lune iminentē ne pro ostēto excipent milites predixit futurū additis rationibus causisq; defectionis. Agathocles syracusanus aduersus penos simili eiusdem syderis diminutione qua sub diem pugne ut prodigio milites sui consternati erāt/ratione qua id accideret exposita docuit quicquid illud foret ad rerum naturam non ad ipsorum propositum pertinere. Pericles cum in castra eius fulmē decidisset/terruissetq; milites: aduocata concione lapidibus in p̄spectu omniū collis ignem excussit sedavitq; turbationē cum docuisset similiter nubium attritu excuti fulmen. Tymotheus atheniensis classe dimicaturus aduersus corcyreos gubernatori suo qui proficiscenti iam classi signum receptū ceperat dare: quia ex remigibus quendam sternutantē audierat. Miraris (inquit) ex tot milibus unū perfrixisse. Chabrias atheniensis classe dimicaturus excusso ante nauem ipsius fulmine exterritis per tale prodigiū militib⁹. Nunc (ingit) potissimū in eunda pugna est: cum deorum maximus Iuppiter adesse numen suum classi nostre ostendit.

¶ FINIS LIBRI PRIMI.

¶ SEXTI IULII FRONTINI STRATAGEMATVM LIBER SECVNDVS.

PRÆFATIO.

Inpositis primo libro exemplis instructoris (ut me fert opinio) ducem in his que ante commissum preliū agenda sunt: deinceps reddemus pertinentia ad ea que in ipso prelio agi solent & deinde ea que post prelium & eorum que ad prelium pertinent species sunt.

Liber Secundus.

Fo. xlviij.

¶ De tempore ad pugnam eligendo. Caput primū.

D Scipio in hispania cum compenisset Hasdrubalem penorum ducē ieiuno exercitu mane processisse. In aciem cōtinuit in horam septimā suos: quib⁹ preceperat ut quiescerent/ & cibū caperent: cūq; hostes inedia/ siti mora sub armis fatigati repetere castra cepissent subito copias eduxit & cōmisso plio vicit.

Metellus pius in hispania aduersus hirculeiū cum ille oriente p̄tinus die instructa aciem vallo ei⁹ admonuisset: feruidissimo tūc tēpore anni. In castra suos cōtinuit in horam diei sextā: atq; ita fatigatos estu/ facile integris & recentibus vicit suorū virib⁹. Idem iunctis cum Pompeio castris/ aduersus sertorium in hispania cū sepe instruxisset aciem hoste q̄ imparē se duob⁹ credebat pugna detrectante/ quodā deinde tempore sertorianos milites aduertisset/ magno impetu instinctos deposcentes pugna in humerosq; exercentes & lanceas vibrātes: existimauit ardori cedendū in tēpore: recepitq; exercitum/ & Pompeio idem faciendi auctor fuit. Posthumius consul in Sicilia cum castra eius a punice trium milium passū spacio distarent: & dictatores Carthaginensium quotidie ante ipsa munimenta romanorū dirigerent acie: exigua manu leuib⁹ assidue plius pro Vallo resistebat. Quā consuetudinē contēnente iā peno/ reliquis oibus per quietē intra vallū p̄paratis ex more pristino cū paucis sustinuit in cursum aduersariorū ac solito diutius detinuit. Quibus fatigatis post sextā horā etiā se recipientib⁹ & cū inedia quoq; laborarent per recētes suos hostē quē predicta p̄figauerāt incōmoda fugauit. Iphicrates atheniē. quia explorauerat eodē assidue tempore hostes cibū capere maturius vesci suos iussit: & eduxit in acie: aggressusq; hostem ita detinuit ut ei nec cōstigendū nec abeūdi daret facultatem. Inclinato deide iam die reduxit suos/ nihilominus in armis retinuit. fatigati hostes nō statione magis q̄ inedia statim ad corporis curā & cibum capiendū festinauerunt. Iphicrates rursus eduxit & incōpositi hostis aggressus est castra. Idem cū aduersus lacedemonios plurib⁹ diebus castra cōminus haberet & utraq; pars certis tēporibus assidue pabulatū lignatumq; procederet/ quodā die militum habitus seruos lixasq; dimisit ad munera: milites retinuit: & cū hostes dispersissent ad similia munera/ expugnauit castra eorū/ inermesq; cū falcibus passim ad tumultū recurrentes facile aut occidit/ aut

Julij Frontini Stratagematum

cepit. Vergini^o cōsul in volsis cū perrere hostes effusos ex longi-
giquo vidisset q̄scere suos ac defixa tenere pila iussit. Tunc anhe-
lantes integris virib⁹ exercit⁹ sui aggressus auertit. Fabi⁹ maxim⁹
nō ignar⁹ gallos & santes primo impetu p̄ualere suorū aut infa-
tigabiles ips̄ iter moras decertadi etiā incallescere: imp̄ aut militib⁹
b⁹ vt cōtēn essent primo p̄gressu sustinere vt hostē mora fatigarēt
qd̄ vbi successit admoto ēc subsidio suis in p̄ma acie vniuersis viri-
b⁹ opp̄ssū fudit hostē. Philipp⁹ ad cheroniā mēor sibi esse militē lō-
go vsu duratū atheniēsb⁹ acrē quidē s̄ in exercitū & impetu tū
violentum ex industria prelium traxit. Moxq̄ languētibus iam
atheniēsb⁹ p̄citati⁹ intulit signa & ipsos cecidit. Lacedemoniū cer-
tiores ab exploratorib⁹ facti messenios in eā exarsisse rabiē vt in p̄-
lium cum cōiugibus ac liberis descēderent pugnam distulerūt. C.
Cesar bello ciuili cū exercitum Afraniū & petreū circūallatum
firi aueret: isq̄ ob hoc exasperat⁹ interfectis oibus impedimētis
ad pugnā descēdisset. Cōtinuit suos arbitratus alienum dimicatio-
ni tēpus: quod aduersarios & ira & desperatio incenderat. Gn. Pō-
peius fugientē mythridatē capiēns ad preliū cōpellere elegit tem-
pus dimicationi nocturnū: vt aduenti se opponeret: atq̄ ita prepa-
ratus subitam hostib⁹ necessitatē decertandi iniecit. Preterea sic
cōstituit acie vt p̄ticorū quidem oculos aduersa luna p̄stringeret
suis autē illustrē & conspicuū preberet hostē. Iugurtā autē constat
memorē virtutis romanorū semp̄ inclinato die cōmittere prelia
solitū: vt si fugarentur sui oportunitatem nocternam haberent ad deli-
tescēdū. Lucullus aduersus mithridatē & tigranē in armenia ma-
iore apud tigranocertā cum ipse nō amplius. xv. milia armatorū
haberet: hostis autē innumerabilē multitudinē. Eoq̄ ip̄o inhabilē
vsus hōc incōmodo nondum ordinatam hostiū acie inuasit atq̄
ita p̄tinus dissipauit vt ipsi quoq̄ reges abiectis insignib⁹ fugerēt
Tyberius nero aduersus pannonios cum barbari feroces in aciem
onētē statim die processissent cōtinuit suos passusq̄ est hostē nebu-
la & himbribus q̄ forte illo die crebri erant verberari: ac deide vbi
fessum stando & pluuia nō solū aīo sed & lassitudine deficere ai ad-
uertit signo dato adhort⁹ superauit. G. Cesar in gallia quia cōpere-
rat arionisto germanorum regi institutū & quasi lege esse non pu-
gnandi de crescente luna tū potissimū acie cōmissa impeditos reli-
gione hostes vicit. Diuus Augustus Vespasian⁹ iudeos saturni
die quo eis nefas est quicquam serie rei agere adhortus superauit.
Lisander lacedemonius aduersus atheniēses apud egeopotamos
instituit certo tēpore infestari naues atheniensium: deinde reuoca-

Liber Secundus.

Fo. xlix.

re classem ea re in consuetudinem perducta cū athenienses post
digressum eius ad contrahendas copias dispergerentur extendit
ex consuetudine classem & recepit. Tum hostiū maxia parte ex
more delapsa reliquos adortus occidit: & vniuersas naues cepit.

¶ De loco ad pugnam eligendo.

Cap. II.

M Arcus curius qui a Phalage regis Pyrrhi explicite re-
fisti non posse animaduertebat dedit operam vt in an-
gustis cōfigeret. Vbi conferta sibi ipsa esset impedi-
mento. Gn. Pompeius in capadocia elegit locum in ca-
stris editū. Vnde adiurante p̄liuo impetū militum facile ipso dis-
scursu Mythridatem superauit. G. Cesar aduersus Pharmacem
Mythridatis filiū dimicaturus in colle instruxit acie: que res ex-
peditam ei fecit victoriā. Nam pila ex edito ī subeūtes barbaros
emissa p̄tinus eos aſterterūt. Lucull⁹ aduersus mythridatē & ty-
granem in armenia maiore apud tigranocertam dimicatur⁹/col-
lis proximi planū verticē raptim cū copiarū parte adeptus in sub-
iectos hostes decucurrit: & equitatū eorū a latere irasit: auersūq̄
& eorundē parte pedites p̄turbantē insequit⁹ clarissimā victoriā
rettulit. Ventidius aduersus parthos nō ante militē eduxit q̄ illi
quingētis nō ampli⁹ passib⁹ abessent: atq̄ ita p̄cursione subita a-
deo se admouit: vt sagittas q̄bus ex lōgiquo vsus est comin⁹ ap-
plicitus eluderet/ q̄ cōsilio quia quandā fiducie etiā spēm ontaues-
rat celeriter barbaros debellauit. Hānibal apud munifstronē/ p̄tra
Marcellū pugnatur⁹ cauas & p̄ruptas vias obiecit a latere: ipaq̄
loci natura pro munimētis vsus clarissimū ducē vicit. Idem apud
cānas cū compisset vulturū amnē/ vltra reliq̄rū naturā fluminū
ingētes auras mane p̄flare/ q̄ arcuarū & pulueris vertices agerēt
sic direxit acie: vt tota vis a tergo suis/ romanis in ora & oculos in-
cideret/ quib⁹ incōmodis mire hosti aduersantib⁹ illā memorabi-
lem adept⁹ est victoriā. Mari⁹ aduersus Cymbros ac theutonios
p̄stituta die pugnatur⁹ firmatū cibo militē aī castra collocauit: vt
p̄ aliquatū spacii q̄ aduersarii dirimebant exercit⁹ hostiū poti⁹ la-
borē itinēris p̄fligaretur fatigationi eorū deide incōmodū aliud
obiecit: ita ordinata suorū acie vt aduerso sole & vento & puluere
barbarorū occuparet exercit⁹. Cleomenes lacedemoni⁹ aduers⁹
Hippiā atheniēsem/ q̄ equitatu p̄ualebat planicie in qua dimica-
tur⁹ erat arborib⁹ p̄stratis ipediuit & inuā equiti fecit. Hiberi in
africā ingenti hostiū multitudie excepti: timentesq̄ ne circūirent
applicuerūt se flumini qd̄ altis in ea regione ripis p̄fluebat. qui
ita a tergo amnē defensi: & subide cū virtute preſtarēt incurſando

Julij Frontini Stratagematum

In proximos omnem hostium exercitum strauerunt. Xantippus lacedemoni⁹ sola loci commutatione fortunam punici belli conuertit. nam cum a desperantibus iam carthaginensibus mercede sollicitatus animaduertisset: afros quidem qui equitatu & elephantis prestabant colles sectari: a romanis autem quorum robur in pedibus erat: campestria teneri penos in plana deduxit: ubi per elephantos dissipatis ordinibus romanorum sparsos milites per numidas persecutus eorum exercitum fudit in illam diem terra marique victorem. Epaminondas dux Thebanorum aduersus lacedemonios directuras aciem pro fronte eius decurrere equitibus iussis cum ingentem puluerem oculis hostium obiecit: expectationemque nostri certaminis pretendisset/circumducto pede ab ea parte ex qua decursus in aduersam hostium aciem ferebat/inopinantium terga adortus cecidit. Lacedemonii trecenti contra innumerabilem multitudinem Persarum Thermopylas occupauerunt: quarum angustie non amplius quam parem numerum cominus pugnaturum poterant admittere: eaque ratione quantum ad congressus facultatem equati numero barbarorum virtute autem prestantes magnam eorum partem occiderunt: nec superati forent nisi per proditorem Ephyaltem trachinium circumductus hostis a tergo eos oppressisset. Themistocles dux atheniensium: cum videret vtilissimum Grecie aduersus multitudinem Xerxis nauium in angustia Salaminis decernere: idque persuadere ciuibus non posset solertia effectit vt a barbaris ad utilitates suas greci compellerentur. Simulata namque proditione misit ad Xerxem qui indicaret populares suos de fuga cogitare: difficilioremque rem ei futura si linguas ciuitates oblidione aggredereetur. Quae ratio efficit vt exercitus Barbarorum primum inquietaretur dum tota nocte in statione custodie est: deinde vt sui mane integris viribus cum dictis barbaris vigilia marcentibus confligerent loco vt voluerat arcto in quo Xerxes multitudine qua prestabat vti non posset.

De acie ordinanda.

Cap. III.

Neus Scipio in hispania aduersus Hannonem ad oppidum indibile cum animaduertisset punicam aciem ita directam: vt in dextro cornu Hispani constituerentur robustus quidam miles: sed qui alienum negotium ageret. In sinistro autem afri minus viribus firmi sed animi constantioris/reducto sinistro latere suorum/dextro cornu quod validissimis militibus extraxerat obliqua acie cum hoste conflixit. Deinde suis fugatisque afri hispanos qui in recessu spectantium more

Liber Secundus.

reterat/facile in deditionem compulit. Philippus macedonum rex aduersus Illirios gerens bellum vt aduertit frontem hostium stipatam electis a toto exercitu viris: latera autem infirmiora fortissimis suorum in dextro cornu collocatis sinistram latere hostium inuasit/turbataque acie tota victoriam persequi persequi. Parmenes thebanus inspecta perferam acie quam robustissimas copias in dextro cornu collocatas habebat simili ratione & ipse suos ordinauit omnemque equitatum & fortissimum quemque peditem in dextro cornu: infirmos autem pro fortissimos hostium posuit: precepitque vt ad primum impetum eorum sibi fuga perfulerent: & in siluestria confragosaque loca se recipient. Ita frustrato robore exercitus ipse optima parte virum firarum dextro cornu totam circumiit aciem hostium & evertit. P. Cornelius Scipio cui postea africano cognomen fuit aduersus Hasdrubalem ducem penorum in hispania bellum gerens ita per continuos dies ordinatum perduxit exercitum/vt media acies fortissimis firmis daret. Sed cum hostes quoque eadem ratione assidue ordinati procederent Scipio eo die quo statuerat decernere commutauit instructionis ordinem/ & firmos id est legionarios in cornibus collocavit ac leuem armaturam in media acie/ sed retractam ita cornibus quibus ipse preualebat infirmos hostium partes limata acie aggressus facile fudit. Metellus in hispania eo prelio quo hirculeum deuicit/ cum comperisset cohortes eius que validissime vocabantur In media acie locatas/ ipse mediam suorum aciem reduxit ne ea parte ante cum hoste confligeret quam cornibus confligatis medios vndique circumuenisset Artaxerxes aduersus grecos qui perfidam intrauerant cum multitudine superaret/ latius quam hostes acie instructa in fronte equitem leuemque armaturam in cornibus collocavit atque ita ex industria lentius procedente media acie copias hostium circumiit/ ceciditque. Contra Hannibalem ad canas reductis cornibus productaque media acie nostros primo impetu protrusit. Idem per se paulatim inuicem sinuantibus procedentibusque ad preceptum cornibus auide insequentem hostem mediam aciem suam recepit: & ex utraque parte compressum cecidit veterano & diu edocto usus exercitus: hoc enim genus ordinationis exequi nisi peritus & ad omne momentum respondens miles vix potest. Linius Salinator & Claudius Nero cum Hasdrubal bello punico secundo decertandi necessitatem euitans/ in colle confragoso post vineas aciem direxisset: ipsi deductis in latera viribus vacua fronte ex utraque parte circumuenerunt eum: atque ita aggressi superauerunt Hannibalem cum frequentibus preliis a Claudio Marcello superaretur/ nonisime sic castra metabatur/vt aut motibus aut paludibus

Julij Frontini Stratagematum

aut simili locorum aliqua oportunitate adiutus acie eo modo col-
locaret vt vincentibus quidem Romanis pene indemnem recipere
posset intra munimenta exercitum: cedentibus autē instādi libe-
rum haberet arbitrium Xantippus lacedemonius in africa aduer-
sus Marcū attilium regulum leuē armaturam in prima acie collo-
cauit. In subsidio autē robur exercit⁹ ꝑcepitq; auxiliariū vt emissis
telis cedrent hostib⁹: & cū se intra suorum ordines recepissent conse-
stim in latera discurrerēt: & a cornib⁹ rursus eriperent: exceptūq;
iam hostē a robustiorib⁹ & ipsi circūirent. Sertorius idem in hispa-
nia aduersus pōpeiū fecit. Cleandrias lacedemoni⁹ aduersus lycas-
onas dēsam instruxit acie vt longe minoris exercitus speciem pre-
beret securis deinde hostib⁹ in ipso certamine deduxit ordines a
laterib⁹ circūuentos eos fudit. Castronius lacedemonius cum in
auxilio egiptiis aduersus persas venisset: & sciret firmiore esse gre-
cum militē: magisq; a persis timeri: cōmutatis armis grecos in pri-
ma posuit acie: & cū illi equo Marte pugnārēt submisit egiptiorū
manū perse cū grecis quos egiptios opinabant⁹/ restitissent supue-
niente multitudine quā vt grecorū expauerāt cesserūt. Cneus pō-
peius in albania q̄a hostes & numero & eqtatu ꝑualebāt: iuxta col-
lē in angustiis ptegere galeas ne fulgore earū cōspicui fierēt. iussit
eqtes deinde in equū ꝑcedere ac velut ꝑtendere peditib⁹: ꝑcepitq;
eis vt ad primū impetū hostiū refrigerēt: & simul ad pedites ventū
esset in latera discederent: quod vbi displicitum est patefacto loco
subita peditū cōiunxit acies: inuictosq; temere hostes inopinato
interfusa prelio cecidit Marcus antonius aduersus parthos q̄ infini-
ta multitudine sagittarum exercitum eius obnuebant: subsidere
suos & testudinez ficere iussit supra quam transmissis sagittis sine
militum noxa exhaustus est hostis. Hannibal aduersus Scipionē
in africa cum haberet exercitum ex penis & auxiliariis quorum
pars nō solū ex diuersis partibus/ sed etiā ex italicis cōstabat: post
elephantos. lxxx. qui in prima frōte positi hostiū turbarent aciem
auxiliares gallos & ligures & baliates. Maurosq; posuit vt non fu-
gere possent penis a tergo stantibus & hostē oppositi si nō infesta-
rent vel certe fatigarēt/ tñ suis & macedonib⁹ qui iā seffos Roma-
nos integri exciprent in summa acie collocatis nouissimos italia-
cos ꝑstituit: quorū & timebat fidē & segnitie verebat⁹: qm̄ plerosq;
eorum ab italia inuitos extraxerat. Scipio aduersus hāc formam
robur legionis triplici acie in frōte ordinatū per hastatos & princi-
pes & triarios opposuit/ nec cōtinuas cōstruxit cōhortes sed mani-
pulis inter se diuantiū spaciū dedit per qd̄ elephanti ab hostib⁹

Liber Secundus.

Fo. 15.

acti facile transmitti sine perturbatione ordinū possent: ea ipsa in-
terualla expeditis velitib⁹ impleuit ne interluceret acies: dato eis
ꝑcepto vt ad impetū elephantiū vel recta vel in latera cōcederēt.
Equitatū deinde in cornua diuisit: & dextro Romanis equitib⁹ le-
uē sinistro numidis marmissam ꝑposuit q̄ tam prudēs ordinatio
nō dubie causa victorie fuit. Archelatus aduersus luciu Scyllam in
frōte ad pturbandū hostem factas quadrigas locauit. in secunda
acie phalangē macedonicā. in tertia romanorū more armatos au-
xiliares mixtis fugitiuis Italice gētis: quorū pernicacie plurimū fi-
debat: leuē armaturā in vltimo statuit: in vtroq; deinde latere eqta-
tū cui⁹ amplū numerū habebat circūeundi hostis causa posuit. Cō-
tra hec scylla fossas ample latitudinis in vtroq; latere duxit: & capi-
tib⁹ earū castella cōmunivit. qua ratiōe ne circūiret ab hoste & pe-
ditū numero: & maximo eqtatu superate ꝑsecut⁹ est. Triplicē de-
inde peditum acie ordinauit/ relictis interuallis ꝑ leuē armaturā: &
equitē quē in nouissimo collocauerat/ vt cū res exegisset emitteret
tū ꝑsignanis q̄ in seclā acie erat impauit vt densos numerosq; pa-
los firme in terrā defigerēt: intraq; eos appropinquatib⁹ quadrigis
aū signa/ nostrā acie recepit: tū demū sublato vniuersorū clamore
velites & leuē armaturā igerere tela iussit. Quib⁹ fact⁹ q̄drige ho-
stiū aut implicite palis aut exterrite clamore telisq; in suos ꝑurse
sunt/ turbaueruntq; macedonū structuram. Qua cedete cū silla sta-
ret & archelatus equitē opposuisset Romani equites subito emissi
auererūt eos: ꝑsumauerūtq; victoriā. G. Cesar gallonū falcatas q̄-
drigas eadē ratione palis defixis excepit inhibuitq;. Alexander
ad arbela cū hostiū multitudinē vereret virtuti autē suorū fideret
acie in oēm partē spectantē ordinauit vt circūuenti vndiq; pugnare
possent. Paulus aduersus persem macedonū regē cū is phalangē
suorū duplicē mediā in partē direxisset: eāq; leui armatura cixisset
& equitē in vtroq; cornu collocasset/ triplicē acie cneis instruxit in-
ter quos subinde velites emisit. Quo genere cū profligari nihil vis-
deret cedere instituit vt hac simulatiōe ꝑduceret hostes in ꝑrago-
sa loca q̄ ex industria captauerat. Cū sic q̄q; suspecta caliditate rece-
dētū se q̄ref ordinata phalāx: eqtes a sinistro cornu ꝑter ora phalā-
gis iussit trāscurrere citatis eqs tectos vt obiectis armis ipso impe-
tu ꝑfringerēt hostiū spicula/ quo genere telorū armati macedōes
soluerunt acie & terga verterūt. Pynhus ꝑ tarētinis apud Asculū
ꝑm homeniā versum quo pessimi in mediū recipiūtur dextro cor-
nu samnitas epyrotasq;. sinistro brucios atq; lucanos cū salentinis
in media acie tarentinos collocauit/ equitatū & elephātos in subsi-

Julij Frontini Stratagematum

diis esse iussit cōtra consules aptissime diuisis in cornua equitibus legiones in prima acie & subsidiis collocantur: & his immiscuerūt auxilia vtrūq; xl. milia cōstat fuisse pyrri dimidia pars exercitus amissa apud Romanos quinque milia desiderata sunt. Gneus ponticus aduersus gaiū Cēsam palustri prelio pharsalie triplicem instruxit aciem: quarum singule denos ordines habuerunt in latitudine. Legiones sēcū virtutem cuiusq; firmissimas in cornib; & in medio collocauit: spacia his interposita tironibus supplēuit / dextro latere sexcentos equites propter flumē empeā qui & alueo suo & alluuię regionem impedierat reliquum equitū in sinistro cornu cum auxiliis oibus collocauit vt inde exercitū circūiret. Aduersus hanc ordinationē Julius Cēsar & ipse triplici acie dispositis in fronte legionib; sinistrū lat; ne circūiri posset admouit paludibus. In dextro cornu posuit equitem cui velocissimos miscuit pedū tum & ad morem equestris pugne exercitatos: sed deinde cohortes in subsidio retinuit ad res subitas / sed dextro latere conuersas in obliquum: vnde equitatum hostium expectabat collocauit. nec vlla res ad victoriam plus eo die Cēsari contulit: effusus namq; pōpei equitatum inopinato subinde lati exarsit auerterunt cedendūq; tradiderūt Imperator Cēsar augustus germanic; cū subinde Cati; cōstre preliū in siluas refugiendo reducerēt: iussit suos equites simul atq; ad impedimenta ventum esset equis desilire pedestriq; pugna cōfligere: quo genere consequutus ne quis non locus eius victoriam miraret. G. Duellius cum videret graues suas naues mobilitate punice classis erudi irritamq; virtutem militū fieri excogitauit manus ferreas: q; vbi hostilem apprehenderēt nauē superiecto ponte transgrediebatur romanus & in ipsorum ratib; cominus eos trucidabant.

De acie hostium turbanda.

Cap. III.

Dapirius cursor filius consulis cum equo Marte aduers; obstinatos samnites concurreret ignorantibus suis precepit Spurio nauicio / vt pauci Calones & agafones multis infidentes ramosq; per terram trahentes a colle transuerso magno tumultu decurrerent. Quibus prospectis proclamauit victorem adesse collegam vt occuparet ipsi presentis prelii gloriam / quo facto & Romani fiducia conceitati pro puluere perpulsi terga verterunt. Fabius rutilius maximus quarto consulatu in samnio omni modo frustra conatus aciem hostium perumpere nouissime hastatos subduxit ordinibus: & cum Scipione legatos suos circummisit: iussitq; collem capere / ex quo decurrere poterat in ho-

Liber Secundus.

Fo. liij.

stium terga: quod vbi factum est Romanis creuit anim; & samnites perterriti fugam molientes celi sunt. Minuti; ruffus imperator cum a scordicis dacisq; premeretur quibus impar erat numero premisit fratrem & paucos equites vna cum eneatoribus: precepit q; vt cum vidisset contractū prelium subitus ex diuerso se ostenderet iuberetq; eneatores concinere. Sonantibus montū iugis spes cies ingentis multitudinis que effusa est hostibus: qua pterriti dedere terga. Acilius glabrio consul aduersus antiochi regis aciem quā iis in achaiam pro angustis thermopylarū direxerat iniquitatibus loci non irritus tantū / sed cum iactura quoq; repulsus esset vbi circummissus ab eo porcius cato qui tum iam cōsularis tribun; militū a populo fact; in exercitu erat deiectis iugis callidroni mōtis etolis q; p̄sidio tenebant sup̄ eminentē castris regis collē a tergo subit; apparuisset: quo facto perturbatis antiochi copiis vtriq; irrupere romani: & suis fugatisq; castra ceperūt. Gaius sulpiti; petreus cōsul cōtra gallos dimicatur; iussit muliones clā in montes p̄ximos cū mulis abire: & inde cōserto iā plio velut equis infidentes ostētare se pugnantib; / quare galli existimātes aduētare auxilia romanis cessere iā pene victores. Mari; circa aquas sextias cū iāio haberet postera die depugnare aduers; theutones marcellū cū p̄uam manu equitū peditūq; noctu post terga hostiū misit: & ad iplendā multitudinis speciē agafones lixasq; armatos simul ire iussit: iūmē torūq; magnā partē instructorū cū cōtiniculis vt p hoc facies equitatus obiceret. p̄cepitq; vt cū aduertissent cōmitti pluz ipsi in terga hostiū descenderēt: q; apparat; tū terroris intulit vt a primi hostes in fugā versi sunt Licini; Crassus fugitiuorū bello apud calamar; cū eductur; militē aduersus castū & animocii duces Gallorū. xii. cohortes cū. C. Pōp̄tinio & cū. Q. Marcio Ruffo legatis post mōtē circummisit. Quē cū cōmisso iā plio a tergo clamore iā sublato decurrisset ita fudeūt hostes vt vbiq; fugā p̄ pugna capefferēt. Marcell; cū vereret ne paucitatē ei; militū clamor detegeret simul lixas calonesq; & ois generis seqlas cōclamare iussit: atq; hostē magni exercitus specie tenuit. Valerius Leuinus aduersus Pirrhū occiso quodā grecali tenens gladiū cruentū exercitū vtriq; p̄uasit pirrhū interemptū. Quā iobre hostes destitutos se ducis morte credentes cōsternati a mēdacio se pauidi i castra receperūt Iugurtha in numidia aduers; gaiū Mariū cū latine q; lingue vsū ei cōuersatio pristina castrorū dedisset: in primā acie p̄currit: & occisū a se gaiū Mariū tū latine clamare p̄dicauit atq; ita multos nostrorū auertit Myronides atheniēf. dubio plio aduers; thebanos rē gerēs

Julij Frontini Stratagematum.

repente in dextrum suorum cornu profiliit: & exclamavit se iam sinistro vicisse. Qua re & suis alacritate & hostibus metu iniecto vicit. Cresus preualido hostium equitatu camelorum gregem opposuit: quorum novitate & horrore cōsternati equi non solum insidentes precipitauerunt sed pedum quoq; suorum ordines perturbauerunt vincendosq; hosti prebuerunt. Pyrrhus epyrotarum rex pro Tarentinis aduersus romanos eodem modo elephantis ad perturbandā aciem usus est. Peni quoq; aduersus romanos idem fecerunt frequenter. Volscorū castra cū prope virgultis siluasq; posita essent. Camillus ea omnia que conceptum ignem vsq; in vallum proferre poterant incendit: & sic aduersarios exiit castris. P. Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis oibus interceptus est. Hispani contra Hamilcarē boues vehiculis adiutos in prima fronte constituerunt: vehiculaq; tede & sepi & sulphuris plena signo pugne dato incendunt. actis deinde in hostē bobus consternatam aciem pertruperunt Phalisci & tarquinienses compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis faces & angues furiāli habitu preferentibus aciem romanorum turbauerunt. Idē vehientes & fidenates facib⁹ arreptis fecerūt. Athas rex Scitharum cum aduersus ampliorē triballorum exercituz p̄ligeret: iussit a feminis & pueris triballorū oīniq; imbelli turba greges afinorū ac bouum ad postremā hostium aciem admoueri & erectas hastas perferre: famam deinde diffudit tanq̄ auxilia sibi ab vlterioribus scythis aduentarent. Qua assueuratione auertit hostem.

De insidiis.

Cap. V.

Romulus per latebras copiarū parte disposita cū ad fidenas accessisset simulata fuga temere hostes insequutos/ eo perduxit vbi occultos habebat milites. Qui videntes adorti effusos & incautos ceciderūt. Q. Fabi⁹ maximus consul auxilio subtilius missus aduersus Etruscos omnes hostium copias in se conuertit. deinde simulato timore in superiora loca velut fugiens recessit: effuseq; subeuntes aggressus nō acie tantum superauit sed etiam castris exiit. Sempronius grachus aduersus Celtiberos metu simulato continuit exercitum emissa deinde armatura leui que hostem laceraret ac statim pedem referret euocauit hostē: deinde inordinatos aggressus vsq; eo cecidit vt etiam castra caperet. Q. Metellus consul in Sicilia bellum gerens aduersus Hasdrubalem ob eius ingentem exercitum & cxxx. elephantos intentior diffidentia simulata intra

Liber Secundus. Fo. liij.

panorum copias tenuit: fossamq; ingentis magnitudinis ante se dixit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis qui in prima acie elephantos habebat precepit hastatis tela in beluas iacerent/ proximasq; se intra munimenta reciperēt: ea indificatione rectores elephantorum concitati in ipsam fossam elephantos egerunt: quo vt primum illaqueati sunt partim magnitudine telorū confecti/ partim retro in suos acti totam aciem turbauerunt. Tunc Metellus hanc operiens occasionem cum toto exercitu erupit & aggressus a latere penos cecidit: ipsiq; vt elephantis potitus est. Tamiris scytharum regina Cyrum Persarum ducem equo Marte certantem simulato metu elicit ad notas militi suo angustias atq; ibi repente cōuerso agmine natura loci adiuta denicit. Egyp̄tīi conficturi acie in eis campis quibus iuncte paludes erant alga contexerunt: commissosq; prelio fugam simulantes in insidias se vocauerunt: qui rapidius verti per ignota loca limo inheserunt/ circūuentiq; sunt. Variatus ex latrone dux Celtiberorum cedere se Romanis equitib⁹ simulans vsq; ad locum voraginosum & prealtum eos perduxit. Et cum ipse per solidos ac notos sibi transitus euaderet romanos ignaros locorum immerosq; limo cecidit. Fului⁹ imperator cymbrico bello collatis cum hoste castris equites suos iussit succedere ad munitiones eorum: laceratisq; barbaris simulata fuga recedit. hoc cum per aliquot dies fecisset aude insequētibus cymbris aiad uertit castra eorum solita iudari: itaq; per partem exercitus custodia consuetudine ipse cum expeditis post castra hostiū confedit occultus effusiq; eis ex more repente adortus & desertum prouit vallum & castra cepit. Gn. Fuluius cum in sinibus nostris exercitus faliscorum lōge nostro maior castra posuisset/ per suos milites quedā procul a castris edificia succendit vt falisci suos id fecisse credentes spe prede diffunderentur. Alexander ex epirotis aduersus illyricos collocata in insidiis manu quosdā ex suis habitu illyricorū instruxit & iussit vastare suam id est epiroticā regionem: quod cum illyrii viderent fieri ipsi passim predari cepenunt eo securiusq; procedētes veluti p̄ exploratorib⁹ habebant a quib⁹ ex industria in loca iniqua deducti celi fugatiq; sunt. Leptenes quoq; syracusan⁹ aduersus carthaginenses vastari suos agros & incendi villas castella q; quedam imperauit: carthaginēses a suis id fieri rati & ipsi tanq̄ in adiutorium exierunt: exceptiq; ab insidiatorib⁹ fuisunt. Maarbali missus a carthaginensibus aduersus afros rebellantes cum sciret gentem auidam esse vini/ magnum eius modium mandragorū permiscuit: cuius inter venosum ac saporem media vis: est tū

Julii Frontini Stratagematum

prelio leui commisso ex industria cessit. nocte deinde intempesta relicta intra castra quibusdam sarcinis & omni vino infecto fugam simulauit. Cumque barbari occupatis castris in gaudium effusi medicamentis auidius vinum haussissent: & in modum defunctorum strati iacerent reuersus cepit eos aut trucidauit Hannibal cum sciret sua & romanorum castra in eis locis esse: quae lignis deficiebant ex industria in regione deserta plurimos armentorum greges intra vallum reliquit: qua velut preda romani potiti in summis lignationis angustiis insalubribus se cibis onerantur Hannibal reducto nocte exercitum securos eos & semicruda graues carne maiorem in modum vexauit. Traces in hispania certior factus hostem inopem commercio laborare instructissima castra omnibus esculetis deseruit quae adeptum hostem & repertis intemperanter repletum: reducto exercitum subito oppressit. Hi quoque aduersus erythreos bellum gerebant speculatorem eorum in loco edito depresum ceciderunt: & vestem eius sicuti militi dederunt quae ex eodem iugo erythreos signo dato in insidias euocauit. Arabes cum esset nota consuetudo eorum qua de aduentu hostium interdum fumo nocte igne significare instituerat ut sine intermissione ea fierent preceperunt. aduentibus autem aduersariis intermitterent: quae cum cessantibus luminibus estimaret ignorari aduentum suum auidius ingressi oppressi sunt. Alexander macedo cum hostis in saltu editiore castra commisit: inducta parte copiarum precepit his quos relinquebat ut ex more ignes excitarent speciemque preberent totius exercitus: ipse per alias regiones circumducta manu hostem superiore aggressus loco depulit. Menon rhodius rex cum equitatu parauerat: & hostem in collibus se continere in capos vellet deducere: quosdam ex militibus suis sub specie perfrige misit in hostium castra quae affirmarent exercitum menonis iam perniciose seditione furerent: & ut subinde aliqua pars eius dilaberetur huic affirmationi ut fide faceret passim in conspectu hostium iussit parua castella muniri velut in ea se recepturi essent: quae dissidebant hac persuasione sollicitati qui in motibus se continuerant in plana descenderunt: & dum castra tentant ab equitatu circumuenti sunt. Harridas rex molossorum bello potitus ab ardicillyrio maiorem aliquanto exercitum habente molitum imbelles suorum in vicinam regionem etolis famam sparsit: sic tamen vbes ac res suas etolis concederet. Ipse cum his qui arma ferre poterant in insidias in montibus & locis confragosis distribuit. Illi timentes neque molossorum erant ab etolis occuparentur velut ad praedam festinant neglectis ordinibus accelerare ceperunt. Quos dissipatos nihil tale expectantes harridas ex insidiis sudit fugauit. T. Labienus gauli cesaris legatus aduersus gallos ante aduentum germanorum

Liber Secundus. Fo. liiij.

quos auxilio his venturos sciebat configere cupiens diffidentiam simulauit: positique in diuersa ripa castris protectionem edixit. in posterum diem. Galli credentes eum fugere flumen quod in medium erat instituerunt transmittere. Labienus circumactis exercitum inter ipsas superandi annis difficultates eos cecidit. Hannibal cum explorasset negligenter castra fluminis romani ducis munita: ipsum praeterea multa temere audere: prima luce cum densiores nebulae praestarent obscuritatem paucos milites munitionum nostrarum vigilibus ostendit: quo fuluius repente mouit exercitum. Hannibal per diuersam partem castra eius occupauit: & ita in tergum romanorum effusus octo millia fortissimorum militum cum ipso duce trucidauit. Idem hannibal cum inter fabium dictatorem & minutium magistrum equitum diuisus esset exercitus: & fabius occasionibus immineret minutius pugnandi cupiditate flagraret: castra in capto quod medius inter hostes erat posuit: & cum parte peditum in confragosis rupibus celasset: ipse ad euocandum hostem misit qui proximum cum suis occuparet / ad quos opprimendos cum eduxisset copias minutius insidiatores ab hannibale dispositi subito consurrexerunt: & delessent minutium exercitum nisi fabius periculis subremisset. Idem hannibal cum ad trebiam in conspectu haberet Sempronii legi consulis castra medio amne interfluente seuissima hieme magone & electos in insidiis posuit. Deinde numidas equites ad eliciendam sepronii credulitatem ad equare vallo eius iussit. Quibus preceperat ut ad primum nostrorum incursum per nota refugerent vada. Hos consul & adhortus temere & secutus ieiunium exercitum in maximo frigore transitu fluminis rigere fecit. Mox torpore & inedia affectis hannibal suum militem opposuit quem ad id ignibus oleoque & cibo fouerat: nec desuit partibus mago quoniam terga hostium in hoc ordinatus cederet. Idem ad trasimenum cum arcta quaedam via in radices montis & capos patentes duceret: simulata fuga per angustias ad patetiam euasit: ibique castra posuit: ac nocte dispositis militibus & per collem qui imminebat & in lateribus angustiarum prima luce nebula quoque adiutus aciem direxit. Flaminius velut fugientem insequens cum angustias esset ingressus non ante perdidit insidias quae simul a fronte lateribus tergo circumfusae ad internitionem cum exercitu cederetur. Idem hannibal aduersus iunium dictatorem nocte intempesta sexcentis equitibus imperauit: ut plures turmas segregati per vices sine intermissione circa castra hostium se ostentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo statione ac pluuia quae forte continua fuerat inquietatis confectisque receptum signum iam iunius dedisset Hannibal suos requies

Julij Frontini Stratagematum.

tos rediit & castra eius intravit. Epaminondas thebanus in eundem modum cum lacedemonii athmon valle ducto peloponne-
son tuerentur paucorum opera leuis armature tota nocte ingetant
hostem: ac deinde prima luce vocatis suis cum lacedemoniū se re-
cepissent subito vniuersum exercitū quem quietū habuerat admo-
uit: & per ipsa munimenta destituta pugnatoribus irruit. Hā-
nibal directā acie ad cānas. de equites numidas iussit transfugere
qui ad fidem faciendā gladiis & scuta nostris tradidere: & in vl-
timum agmen recepti vbi primū cōcurri cepit strictis minoribus
quos occultauerāt gladiis / scutis iacentiū assumptis / romanorū
aciem ceciderūt. Lapyges. P. Licinio procōsuli pagos q̄q; sub spe-
cie deditiōnis obtulerunt: qui recepti & in postrema acie collocati
terga romanorū ceciderunt. Scipio aphyricanus cum aduersa ha-
beret bina hostiū castra / syphacis & carthaginiensiu statuit. sypha-
cis vbi multa incendiis alimēta erāt aggredi nocte: ignēq; iniice-
re vt ex ea re numidas quidē ex suis castris trepidātes cederet. Pe-
nos autē quos certū erat ad succurrendū focis procururos insidiis
dispositis exciperet / vtrūq; ex sentētia incessit. Mythridates a lu-
cullō virtute frequenter superat⁹ insidiis eum appetiit adathāte
quodā eminente viribus subornato vt transfugeret & fide pacta
hosti facinus perpetraret: qd̄ is strenue quidem sed sine enētū co-
natus est: recept⁹ enī a lucullō in gregē equitum nō sine tacita cu-
stodia habitus est: quia nec credi subito trāfuge / nec inhiberi reli-
quos oportebat. Cum deinde frequentib⁹ excursionib⁹ promptā
& enixam opam exhiberet fide acquisita temp⁹ elegit quo missa
principia quietem oibus castrensib⁹ dabant: pretoriumq; secreti⁹
prestabāt: casus adiuit lucullū. Nam qui ad vigilantem vsq; ad-
mitteretur fatigatū / nocturnis cogitationibus illo tempore quie-
scentes inuenit. Cum deinde tanq̄ nunciatur⁹ aliquid subitū ac ne-
cessarium intrare vellet: & pertinaciter a seruis validitudinē dñi cō-
sulentibus excluderetur / verit⁹ ne suspectus esset equis quos ante
portam paratos hēbat ad mythridatem refugit iruit⁹. Sertori⁹ in
hyspania cū apud luronē oppidum vicina castra pompeii castris
haberet: & dire trīmodo regiones essent ex quibus pabulum peti
posset: vna in propinquo / altera longi⁹ sita: eam que in propinquo
erat subinde a leui armatura infestari: vltiorem autē vetuit ab
villo armato adiri donec persuasit aduersariis tutiorem esse q̄ erat
remotior. quam cū petiissent pompeiani octauium grecinū cum
decem cohortibus in morem romanorū armatis & decem hyspa-
norum leuis armature / & tarquinium priscū cum duobus milib⁹

equitum ire iubet ad insidias tendendas pabulatoribus illi stren-
nue imperata faciunt. Explorata enī locorum natura in vicina sil-
ua nocte predictas copias abscondunt ita vt in prima parte leues
hyspanos aptissimos ad furta bellorum ponerēt: paulo interi⁹ scu-
tatos in remotissimo equites ne fremitu equorū cogitata proderē-
tur. Quiescere omēs silentio seruato in horam tertiā diei iubet cū
deinde pompeiani securi seruatiq; pabulo de reditu cogitarent.
Et hi quoq; qui in statione fuerāt quiete inuitati ad pabulum col-
ligendū dilaberent. Emisisti primū hyspani velocitate gētili in pla-
nis effunduntur: & cum vulnerant confunduntq; nihil tale expectā-
tes. Prius deide q̄ resisti his inciperet scutati erupunt e saltu & re-
deutes in ordinem consternūt vertuntq; fugientibus equites im-
missi toto eo spacio quo rediebat in castra persecuti cedūt: cura-
tum quoq; ne quis effugeret. nam reliqui. 250. equites emissi faci-
le per compendia itinerum effusis habenis anteq̄ ad castra Pom-
pei perueniretur cōuersi occurrerunt eis qui primi surgerāt. Ad cu-
ius rei sensum Pompeio emittēte legionem cū. d. Lelio in presidi-
um suorū subducti in dextrum latus velut cesserāt equites. deit-
do & cum ita legionē hanc tergo infestarent cū iam etiā a fronte
qui pabulatores persecuti erant incurserēt: sic legio quoq; inter du-
as acies hostium cū legato suo elisa est: ad cui⁹ presidiū Pompeio
totū educente exercitum. Sertorius quoq; e collibus suos instru-
ctos ostendit: effecitq; ne Pōpeio expediret ita preter duplex dā-
num eadē solertia illatū spectatorem quoq; eum cladis suorū con-
tinuit: hoc primū preliū inter Sertoriū & Pompeiū fuit. x. milia
hoim de Pompei exercitu amissa & oīa impedimenta Lini⁹ au-
ctor est. Pompei⁹ in hyspania disposit⁹ ante qui ex occulto aggre-
derētur simulato metu deduxit instantē hostem ī loca infesta. de-
inde vbi res poposcunt conuersis & in fronte & vtrūq; lateribus
ad internitionē cecidit capto etiā duce eorū perpna. Idem aduer-
sus mythridatem in armenia numero & gñe equitum prevalen-
tem tria milia leuis armature & d. equites nocte in valle sub vir-
gultis que inter bina castra erant disposuit. prima deinde luce in
statiōe hostium emisit equites ita firmatos vt cum vniuersus cū
exercitu hostiū equitatus prelium inisset seruatis ordinibus pau-
latim cederent donec spaciū darent confurgēdi a tergo ob hoc dia-
spostis: qd̄ postq̄ ex sentētia contigit cōuersis qui terga dedisse vi-
debantur mediū hostem trepidantē cecidit: ipsos etiam equos pe-
dite cominus accedente cōfodit: eoq; prelio fiduciam regi quā in
campestribus copiis habebat detraxit. Crassius bello fugitiuorū

Julij Frontini Stratagematum

apud cathenam bina castra cominus cum hostiū castris vallanē nocte: deinde comunitis copiis manēte p̄torio in maiorib⁹ castris vt fallerent⁹ hostes ip̄e oēs copias eduxit & in radicibus predicti montis cōstituit: diuisoq; equitatu p̄cepit. **L.** Quintio partē spar̄taco obuioceret/pugnaq; eū frustraretur parte alia Gallos Germanosq; ex fractione castris & gānici eliceret ad pugnam & pugna simulata deduceret nisi ip̄e acie instruxerit. Quos cū barbari insequuti eēt equite recedēte in cornua subito acies romana ad aperta cū clamore circumit, xxxv. milia armatorū copio interfecta cū ipsis duabus **L.** in⁹ tradit/receptas quinque romanas aquilas signa sex & xx. multa spolia inter q̄ quinque fascēs cū securib⁹. **G.** Cassius in syria aduersus parthos ducens aciem equitē ostendit a frōte cū a tergo pedite in confragoso loco occultasset: dein cedente equitatu & per nota se recipiente in p̄paratas insidias perduxit exercitū parthorum & cecidit. **V.** etiū parthos & labienū alacres successibus victorianū dum suos ip̄e per simulationē metus cōtinet ero cavit: & i loca iniqua deductos aggressus per obreptionē adeo de bellauit vt destituti labieno provincia excederent parthi. Idem aduersus pharnastanis parthos cum ipse exiguū nūmerū militū haberet/illis autē fiduciam ex multitudine videret incresecere ad laetus castrorū. xviii. cohortes in obscura valle posuit/equitatu post terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hostem misit qui vbi simulata fuga hostem effuse sequentem ultra locum insidiarū perduxit cohorta a latere acie precipitat/ in fugam his pharnastanē interfecit. **C.** Cesar suis & africanis castris p̄trariis tenentibus planicies cū vtriusq; partis plurimū interesset colles proximos occupare: idq; propter saxorum asperitatē esset difficile tanq; illerdam repetiturū retro agmen ordinauit faciēte inopia fidem destinationi. Intra breuissimum deinde spacium exiguo circuitu flexit repente ad montes occupandos. Quo visu perturbati affraniani velut captis castris & ipsi effuso cursu eosdem montes petiere: quod futurum cum predestinasset Cesar partim peditatu quem premiserat partim a tergo submissis equitibus in ordinatos est adortus. **A.** nthonius apud forum gallorū cum partem consulē aduentare comperisset insidiis per siluestria emissie vie dispositis agmen eius excepit/fuditq; & ipsum eo vulnere affecto quo intra paucos dies exanimaretur. Iuba rex in africa bello civili curionis animum simulato regressu impulit in vanam alacritatem. Cuius spei vanitate deceptus curio dum tanq; fugientem laboram regium prefectum persequitur deuenit in pa-

Liber Secundus.

lentes campos vbi numidarum circumuentus equitatu perdito exercitu cecidit. Melantus dux atheniensū cum prouocatus a rege hostium Xanto Boetio descendisset ad pugnam vt primum cominus stetit: inique (inquit) Xante & contra pactum pacis aduersus: solum enim cum altero processisti. Cumq; admiratus ille quisnam se comitaretur respexisset aduersum vno ictu confecit **I.** phicrates atheniensis ad cherronessum cum sciret lacedemoniorum ducem **A.** naxibium exercitū pedestri itinere ducere/firmissimam manum militum eduxit e nauibus & in insidiis collocavit: naues autem omnium tanq; honestas milite palam trāsnavigare iussit ita securos & nichil expectantes lacedemonios a tergo ingressus itinere oppressit. Fuditq; **L.** iburni cū vadosa loca obsedissent capitibus tantum eminentibus fidem fecerunt hosti altimaris ac triremē que eos persequeretur implicatam vado ceperunt. **A.** lbiciades dux atheniensium in Helesponto aduersus numidarum & lacedemoniorum ducem cum amplum exercitum & plures naues haberet nocte expositis in terram quibusdam militum suorum: parte quoq; nauium post quedam promontoria occultata ipse cum paucis profectus ita vt contemptu sui hostem inuitaret eundem insequentem fugit: donec in preparatas insidias perduceret. aduersum deinde & egrediētem in terram per eos quos ad hoc ipsum exposuerat cecidit. Idem nauali prelio decertaturus constituit malos quosdam in promōtorio: precepitq; his quos ibi relinquebat vt cum prelium comissum sensissent/panderent vela. Quo facto consequutus est vt hostes aliam classē in auxilium superuenire ei arbitrati verterentur. **M.** ennon Rhodiū nauali prelio cum haberet. cc. nauium classē & hostium naues elicere ad preliū vellet: ita ordinauit suos/vt paucarū nauium malos erigerēt: easq; primas agi iuberet. hostes procul conspicati numerum arborum & ex eo nauium quoq; coniectātes obtulerunt se certamini & a pluribus occupati superatiq; sunt. **T.** ymotheus dux Atheniensium aduersus lacedemonios nauali acie decertaturus cum instructa classis eorum ad pugnandum processisset ex velocissimis nauibus. xx. premisit: que omni arte varioq; flexu eluderent hostem vt primum sensit/deinde minus agiler mouerent aduersam partem progressus pre lassatos facile superauit.

C. De emittendo hoste ne clausus prelium ex desperatione reintegret. Cap. VI.
h ii

Julij Frontini Stratagematum

Allos eo prelio quod camilli ductu gestu est: desiderantes nauigia quibus tyberim transirent. Senatus cesiuit transeundos / & comeatibus quoque persequendos eiusdem generis hoibus / postea per promptinim agrum fugientibus via data est que gallica appellat. L. Martius eques Romanus cui duobus Scipionibus occisis exercitus imperium detulit: cum circumuenti ab eo peni ne inulti morentur acrius pugnarent / laxatis manipulis & concesso fuge spacio dissipatos sine periculo suorum trucidauit. G. Cesar germanos inclusos ex desperatione fortius pugnantes emitti iussit / fugientesque aggressus est. Hannibal cum ad trasimenum inclusi germani acerrime pugnarent: deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem: euntesque sine suorum sanguine strauit. Antigonus rex macedonum etolis qui in obsidione ab eo compulsi fame urgebant statuerantque eruptione facta commori: viam fuge dedit: atque ita in fracto impetu eorum insecutus auersos cecidit. Agefilaus Lacedemonius aduersus Thebanos cum acie confugeret intellexissetque hostes locorum condicione clausos ob desperationem fortius dimicare: laxatis suorum ordinibus apertaque thebanis ad euadendum via rursus in abeites contraxit aciem / & sine iactura suorum cecidit aduersos. Gn. Manlius consul cum ex acie reuersus capta ab etruscis romana castra inuenisset: omnibus portis statione circumdatis inclusos hostes in eam rabiem efferauit ut ipse in prelio caderet. Quod ut aduertent legati eius ab una parte remota statione exitum etruscis dederunt: & effusos persecuti occurrente altero consule fabio ceciderunt. Themistocles victo xerxe volentes suos pontem rumpere prohibuit: cum docuisset apertius esse eum expelli ex europa quam cogi ex desperatione pugnare. Idem misit ad eum qui indicaret in quo periculo esset nisi fugam maturaret. Pyrrhus epyrotarum rex cum quadam ciuitate cepisset: clausisque portis exultima necessitate fortiter dimicantes eos qui inclusi erant aduertisset locum illis ad fugam dedit. Idem inter precepta impatoria memoriter tradidit non esse pertinaciter istudum hosti fugienti: ne non solum a se fortiter ex necessitate resisteret: sed ut postea quoque facilius acie cederet non usque ad perniciem fugientibus instaturos victores.

De dissimulandis aduersis.

Cap. VII.

Vllus hostilius rex romanorum commisso aduersus vehicentes prelio cum albanis deserto percitu romanorum proximos peteret cumulos: eaque res turbasset natorum animos: clare pronunciant iussu suo albanos id fecisse ut hostem circumueniret. Queres & terrorem vehicentibus & romanis fiduciam attulit regis

Liber Secundus.

inclinata consilio restituit. Lucius Sylla cum prefectus eius comitante non exigua equitum manu commisso iam prelio ad hostes transfugisset: pronunciauit iussu suo id factum: eaque ratione militum animos non tantum a perfusione retraxit / sed quadam etiam spe vtilitatis quod consilium secutura esset consummauit. Idem cum auxiliares eius missi ab ipso circumuenti ab hostibus & interfecti essent verereturque ne propter hoc damnum vniuersus trepidaret exercitus: pronunciauit auxiliariibus qui ad defectionem conspirassent consilio a se in loca iniqua deductos ita manifestissimam cladem ultionis simulatione velauit & militum animos hac persuasione firmavit. Scipio cum Syphacis legati nunciaret ei regis sui nomine fiducia societatis eius ex Sicilia in africanam transfiret: veritas ne perfunderentur animi suorum abscissa peregrina societate dimisit perrelegatos & famam diffudit tanquam ultro a Syphace accerfiretur. Quintus Sertorius cum acie decertaret barbarum qui ei nunciauerat herculeium perisse pugione traiecit ne id aliorum ad noticiam perferret & ob hoc a suorum infirmarent. Alcibiades atheniensis cum ab abedenis prelio urgebat / subitoque magno cursu triste aduertisset aduertare: tabellarium prohibuit palam dicere quid afferret. Deinde secreto sciscitatus a Pharnabeno regio prefecto classem suam oppugnari celatis & hostibus & militibus prelium finit: ac protinim ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis. Hannibalem venientem in Italia tria milia carpentariorum reliquit: quod ille ex plone & ceteri mouerent edixit a se esse dimissos: & insuper in fide eius rei paucos leuissime ope domos remisit. L. Lucullus cum aduertisset macedonas equos quos in auxilio habebat subito pensu ad hostem transfugere signa canere iussit: & turmas que eos sequentem imisit. hostis committi prelium ratum transfugientes telis excepit macedones: qui cum viderent neque recipi se ab aduersariis & premi ab his que deserabant necessario ad iustum prelium conuersi hostem inuaserunt. Datames dux persarum aduersus Anthrofradatem in capadocia cum parte equitum suorum transfugere perisset / ceteros omnes venire secum iussit: asscutusque transfugas collaudauit quod eum alacriter percellisset: hortatusque eos ut fortiter hostem adorirent pudor transfugis attulit penam & prelium suum / quia non putabatur depresum mutauerunt. Titus quintus capitolinus consul cedentibus romanis ementitum est in altero cornu hostes fugatos: & ita perfirmitatis suis victoria retulit. Gn. Manlius aduersus etruscos vulnerato collega fabio qui sinistram cornu ducebat: & ob id parte cedente quod etiam oculum crederet prelium cum turmis equitum occurreret clamitans & collega vivere & se dextro cornu vicisse. Quia postea redintegratis animis suorum vicit. Manius aduersus cymbros & teuto-

Julij Frontini Stratagematum

nes cū metatores eius p̄ imprudentiā ita castris locū cepissent vt sub p̄tate barbarorū eēt aq̄ flagitātib⁹ eā suis digito hostē cōdens Illinc (ingr) petēda est. Quo instictu asscut⁹ est vt p̄tin⁹ barbari tollerent. Titus labien⁹ post pharsalicā pugna cū victis partibus dyrrachium refugisset miscuit ⁊ falsis: & nō celato exitu pugne equatā partiū fortunā graui vulnere Cesar⁹ finxit & hac assimulatiōe reliqs pompeianarū partiū fiducia fecit. Marc⁹ Cato cum ambrathiā eo tpe q̄ socie naues ab etholis oppugnabant. Imprudentes vno lembo appulisset q̄q̄ nihil secū p̄sidii h̄ret cepit signū voce gestuq̄ dare q̄ videret subsequētes suorū naues vocare: eaq̄ assueuatione hostē terruit tanq̄ plane appropinquarent q̄ quasi e. p̄ximo citabant. Etholi ne aduētū romane classis oppmerent reliq̄rūt oppugnationē.

De p̄stituēda p̄stantiā acie. Cap. VIII.

Sernius Tullius adolescēs p̄lio q̄ Tarquini⁹ rex aduers⁹ fabinos cōfixit signiferis segni⁹ dimicantib⁹ raptum signū in hostē misit: cuius recipiēdi gr̄a romani ita ardēter pugnauerūt vt & signū & victoriā retulerint. Furi⁹ agrippa cōsul cedente cornu signū militare ereptā signifero i hostes hernicos & eqs misit: q̄ facto ei⁹ p̄lium restitūtū est. Summa enī alacritate romani ad recipiēdum signū incubuerūt. Quint⁹ capitolinus cōsul signū in hostes phaliscos eiecit: militesq̄ id repete re iussit. Marcus furius camill⁹ tri. mil. consulari p̄tate cunctante exercitu arreptū manu signiferū in hostes volscos & latinos traxit ceteros puduit nō seq. Salinus pelignus bello p̄sico idē fecit. Quī tus furius auerso exercitu cū occurrisset affirmavit nō recepturū se in castra queq̄ nisi victorē: reductisq̄ in aciē victoria potit⁹ est. Scipio apud numantiā cū aduersum suū videret exercitū p̄nūcia uit sibi p̄ hoste futurū q̄sqs i castra rediret. Sinilius p̄sē⁹ dictator cū signa legionū ferri in hostes phaliscos iussisset signiferū cunctātem occidi impauit: q̄ exēplo p̄teriti hostē inuaserūt. Cosius cornelius mḡ eqtum aduersus sidentates idē fecit Tarquinius aduers⁹ fabinos cunctātes eqtes detractis frenis p̄citatisq̄ eqs p̄currere & p̄impere aciē iussit. M. Atilius cōsul bello samnitico ex aciē refugientibus in castra militib⁹ aciē suorū opposuit: affirmās fecū & bonis ciuib⁹ dimicaturōs eos nisi cum hostib⁹ maluissent ea rōne vniuersos in aciē reduxit. Lucius sylla cedentib⁹ iā legionib⁹ exercitus mythridatico ductu archelai stricto gladio i p̄mam aciē p̄currit: appellāsq̄ milites dixit: si q̄s q̄sisset vbi ip̄atorē reliq̄sset m̄deret pugnante in boetia: cui⁹ rei pudore vniuersi eū secuti sunt. Diuus Iulij ad mundā suis referētib⁹ pedē equū suū abduci a cōspectu suo iussit: & i primā aciē pedes p̄siliit, milites dū destitue-

Liber Secundus.

fo. lviij.

te imp̄atorē embescūt redintegrarūt p̄lium. Philipp⁹ venit⁹ ne i petū scytharū sui nō sustinerēt fidelissimos equitū a tergo posuit p̄cepitq̄ ne que cōmilitonū ex acie fugere paterent p̄seuerantius abeūtes trucidarēt. Qua denunciatiōe cū effecisset: vt etiā timidi mallent ab hostib⁹ q̄ a suis interfici victoriā acquisiuit.

De his que post prelium fiunt si res prospere cesserint: & de confirmandis reliquiis belli. Cap. IX.

CAius Marius victis p̄lio teutonibus reliq̄s eorū quia nox circūuenerat circūsedens: sublatis subinde clamoribus p̄paucos suorū terruit: insomnēq̄ hostē detinuit ex eo p̄secut⁹ vt postero die irrequetum facili⁹ debellaret. Claudius nero victis penis q̄s Hasdrubale duce in italiā ex hispania traiciētes exceperat/caput hasdrubalis i castra hāmbalis eiecit: q̄ factū est vt & Hāmbal luctu. Nā fr̄ occisus erat & exercit⁹ de speratione aduētatis p̄sidiū affigere. Lucius sylla his q̄ prenestē obsidebant occisorū in p̄lio ducū capita hastis p̄fixa cōdit: atq̄ ita obstinatorū pernicaciā fregit. Armenius dux germanorū capita eorū q̄s occiderat similiter p̄fixa advallū hostium admoueri iussit. Domiti⁹ corbulo cum tygranocertā obsideret: & armenii p̄tinaciter viderent tolerare obsidionē/in aduadum ex megestanis q̄s ceperat aiaduertit: caputq̄ ei⁹ balista excussum intra munimēta hostium misit: id forte decidit in mediū p̄silium qd̄ tū maxime habebant barbari. ad cui⁹ p̄spectum velut ostēto p̄sternati ad deditiōnē festinauerūt. Hermocrates syracusan⁹ supat⁹ aciē. Carthaginētib⁹ venitus ne captiui q̄rum ingentē manū in p̄tatem redegerat parū diligēter custodirent: q̄ euent⁹ dimicationis in epulas & securitatem p̄pellere victores poterat/finxit p̄xia nocte eqtatum hostilē venturū. Qua expectatione assequit⁹ est vt solito attētū vigilie agerent. Idē reb⁹ p̄spere gestis & ob id resolutis suis in nimia securitate somnoq̄ & mero pressis in castra trans fugā misit q̄ p̄moreret se fuga lapsum dispositas etiam vbiq̄ a syracusanis insidias quarum metu recepit aciē. Illi cum aduentarēt p̄secuti in fossas deciderunt: & eo modo victi sunt.

Si res durius cesserit de aduersis emendādis. Cap. X.

Itus didius in hispania cū acerrimo p̄lio cōfixisset qd̄ nox dirimerat magno nūero vtrinq̄ celo p̄plura suorū corpora atra nocte sepeliēda curauit. hispani postero die ad simile officii p̄gressi q̄a plures ex ipsorū nūero q̄ ex romanis cesos repperant victos se eē fm̄ eā dinumerationē argumētati ad p̄ditiones ip̄atorē descēderūt. T. Marti⁹ eques rōan⁹ q̄

reliquis exercitijs p̄huit cū in p̄pinq̄ bina castra penorū paucis milib⁹ passuū distaret: cohortat⁹ milites p̄xia castra intēp̄sta nocte ador⁹ t⁹ est: & cū hostē victorie fiducia incompositū aggressus ne nūcios quidē clade reliquisset breuissimo tēpore militi ad requiē dato eadem nocte raptim famā rei gestē pregressus altera eorūdē castra inuasit. Ita bis simili vsus est euētū deletis vbiq; penis amissas populorum hispanias restituit.

De dubiorum animis in fide retinendis. Cap. XI.

Dublius valeri⁹ epidauri timēs oppidanorū p̄fidia q̄a p̄nuz p̄fidii habebat gymnicos ludos procul ab vrbe appe- ruit. Quo cū ois fere multitudo spectandi causa exisset clausit portas: nec in eas antea admisit Epidaurios quā obfides a principib⁹ acciperet. Cn. Pompei⁹ cū suspectos haberet chaucēs & vererē ne p̄fidii nō reciperēt petiit ab eis vt egros in teri apud se refici paterent: fortissimis deinde habitu languentiū missis ciuitatē occupauit cōtinuitq;. Alexāder deuicta p̄domitaq; thracia petēs Asiam verit⁹ ne post ipsi⁹ discessū sumeret arma: re- ges eorū p̄fectosq; & oēs quib⁹ videbat inesse cura detractē liberta- tis secū velut honoris causa traxit: ignobilib⁹ autē relictis plebios p̄fecit: cōsecut⁹ vt principes beneficiis eius obstricti nihil nouare vellēt: plebs vero ne posset quidē spoliata p̄cipib⁹ Antipater cō- specto priore necioni exercitu q̄ audita morte Alexandri ad infa- standū imperiū ei⁹ cōfluxerāt dissimulās se scire qua mēte uenissēt gratias his egit q̄ ad auxiliū ferēdū alexandro aduer⁹ Lacedemo- nios puenissēt: adiecitq; id se regi scripturū. Ceterū ipos q̄a sibi opa eorū in p̄sentia nō esset necessaria abiret domos ortat⁹ est & hac af- fectatiōe periculū qd̄ ex nouitate rerū iminebat discussit. Scipio african⁹ in hispania cuz inter captiuis eximie forme virgo alas & nobilis ad eū p̄ducta esset: oimq; oculorū in se cōtereret: sūma custodia habitā spōso noie alicio reddidit: insup; aurū qd̄ parētes ei⁹ redēpturi captiuā domū Scipioni attulerāt eidē spōso p̄ nuptia si munere dedit: q̄ multiplici magnificētia vniuersa gēs victa iperio ppli romani accessit. Alexādri q; Macedonē traditū est eximie pulchritudinis virgini captiue cū finitime gētis p̄cipi fuisset des- pōsata sūma abstinentia ita pepcisse vt illā ne aspexerit qdē. Qua mox ad spōsuz remissa vniuersē gētis p̄ hoc bñficiū afos cōsiliauit sibi Impator Cesar august⁹ Germanic⁹ eo bello q̄ victis hostib⁹ co- gnomen germanici meruit cum in finibus quiborū castella pone- ret/pro fructib⁹ eorū locorum que vallo comprehendebat p̄ciuz solui iussit: atq; ea iusticie fama omnium fidem astrinxit.

Que facienda sunt pro castris si satis fiducia in presentib⁹ copiis non habeamus. Cap. XII.

Titus Quinti⁹ cōsul cū volsci castra ei⁹ aggressi forent cohortē t̄mō in statione detinuit: reliquū exercituz ad gescēdū dimisit: eneatorib⁹ p̄cepit vt vallū ifidētes eqs circumirēt cōcinerētq;. Qua facie & simulatione cuz & ppullasiet & detinuisset p̄ totā noctē hostes ad lucis exortū fessos vigilia repēte facta eruptione facile supauit. Quint⁹ Sertori⁹ in hi- spania hostiū eq̄tatui maxime impar: q; vsq; ad ipas minutiones ni- mia fiducia succedebat nocte Scrobes apuit: & añ eas acie direxit: cū demū turmales fm consuetudinē redire vellēt/ p̄nunciauit cōpe- risse infidias se ab hostib⁹ dispositas. Idcirco ne discederēt a signis- neue laxarent agmē. Qd̄ cū soluere ex disciplina fecisset exceptus forte veris infidias q̄ p̄dixerat interritos milites habuit. Phares dux atheniēsium cū expectaret auxilia & vererē ne interea cōtē- ptu p̄sentis paucitatis hostes castra ei⁹ oppugnarēt/ p̄plures ex eis quos habebat p̄ aduersam partē nocte missos iussit q̄ precipue cō- spicui forent hostib⁹ redire in castra: & accedentiū nonarū viriū spe- cie prebere: atq; ita simulatis auxiliis tutus esset donec instruerēt expectatis. Iphicrates atheniēsium cū capestrib⁹ locis castra haberet explorassetq; Thracas ex collib⁹ p̄ q; vn⁹ erat descēsus nocte ad di- ripiēda castra vētuos clā duxit exercitū: & in vtroq; vie latere p̄- quā transitori erant Thracas distributū collocauit: hostēq; decurrē- tem in castra in quib⁹ multi ignes per paucorum curam instituti specie manētis ibi multitudis seruabat a laterib⁹ adort⁹ oppressit.

De effugiendo. Cap. XIII.

Alli pugnaturi cū attalo auri oē & argentum certis cus- todib⁹ tradiderūt. Quib⁹ si acie fugissent parcere q̄ fa- cilius colligēda p̄da hostē impeditū effugerēt. Tiphō syrie rex vict⁹ p̄ totū iter fugiēs pecuniā sparsit: eūq; sec- tantes Antiochi eqtes morat⁹ effugit. Quint⁹ Sertori⁹ puls⁹ acie a Quinto Metello pio ne fugā quidē sibi tutā arbitratus milites- dispersos abire iussit/ admonitos in quem locum vellet conuenire. Viriat⁹ dux lusitanorū copias nostras locorū q̄ iqtatē euasit: eadē qua Sertorius ratione sparsit exercitu deinde recollecto. Horatius Cocles vrgente porfenne exercitu iussit suos per pontem redire in vrbe: cumq; ne casu sequerēt hostis interciderē. Quod dum effi- citur in capite eius ppugnator ipse insequētes detinuit. Audito de- niq; fragore pōtis abrupti deiecit se in aluē. eūq; nō armis sed vul- nerib⁹ onerat⁹ trāsnauit Aphraui⁹ in hispania ad hilerdā cū cesar-

Julij Frontini Stratagematum

rem fugeret instante eo castra posuit: cū idē cesar fecisset & pabula
tā suos dimisisset ille signū repēte itineri dedit. Antoni⁹ cū ex pte
sine instātib⁹ reciperet exercitū: & quotiēs prima luce moueret to
tiens vrgentib⁹ barbarorū sagittis infestaref: abeuntū agmen in
quintā horā p̄tinuit / suosq; fidē p̄statiōre fecit: q̄ persuasione digres
sis inde parthis iustū iter alio die sine interpellatione cōfecit Phi
lipp⁹ in ephiro victus ne fugientē cū romani p̄merent inducias ad
sepeliendū eos q̄ celi erant impetrauit: & ob id remissiorib⁹ custos
dibus erasit. Publius claudius nauali prelio superat⁹ a penis cum
per hostiū presidia necesse haberet erūpere reliquas viginti naues
tanq̄ victrices iussit omari: atq; ita penis existimantib⁹ superiores
fuisse acie nostros terribilis excessit. Peni classe superati q̄ instan
tē auertere romanum studebāt simulauerūt in vada naues suas in
cidisse / herētesq; imitati effecerūt vt victor eorū timēs casum spa
cium ad euadēdū daret. Cōmius Atrabas cū vict⁹ a diuo iulio ex
Galhia in britaniā fugeret & forte ad oceanū sc̄do vēto qdē se estu
recedēte venisset quāuis naues ī siccis littorib⁹ hererēt / p̄adi n̄his
lominus vela iussit. Que cū p̄sequens eum cesar ex lōgiquo tumē
tia & flatu plena vidisset: ratus prospero sibi eripi cursu recessit.

CLIBER SECVNDVS EXPLICIT.

SEXTI IVLII FRONTINI STRATAGE MATON LIBRI TERTII PREFATIO.

S priores libri responderūt titulis suis & lectorē huc vsq; cū
attētionē p̄duxerunt: eadē nunc circa oppugnationes vs
biū defēsiōesq; Stratagemata: nec morabor vlla p̄locu
tione pri⁹ traditur⁹ q̄ oppugnandis vrbib⁹ vsui sunt: tuz
q̄ obfessos instruere possint: depositis autē operib⁹ & machinamē
tis quorū expleta iam pridē inuentione nulla video ultra artiū mā
teriam / has circa expugnationē species stratagematon fecimus.

De repentino impetu.

Cap. I.

Quintius cōsul victis acie equis
& volscis cū antiū oppidū expugnare statuis
set ad concionem vocato exercitu exposuit q̄ id
necessarium & facile esset si non differret: eorū
impetu quē exhortatio cōcitauerat aggress⁹ est
urbem. Marc⁹ Cato aiaduertit in hispania po
teri se quodā oppido posse si inopinātes invade
ret. Quatridui itaq; iter biduo p̄ confragosa & deserta emēf: nihil
tale metuētes oppressit hostes: victorib⁹ deide suis causā tā facilis

Liber Tertius. Fo. lx.

enēf⁹ regētibus dixit. Tum illos victoriā adeptos cum quatridui
iter biduo arripuerint.

De fallendis iis qui obsidebuntur.

Cap. II.

Omitis Caluī⁹ arz obsideret lueriā oppidū ligurū sita
nōtrū & opib⁹ veni etiā ppugnatorū p̄stantia tutū circū
ni muros frequēter oib⁹ copiis instituit: easdēq; reducere
in castra. Qua cōsuetudine inductis ita oppidanis vt cre
deret exercitationis id gr̄a facere romanū: & ob hoc nil ab eo cona
tu canētib⁹ morē illū ob ambulādi in subitū direxit impetū: occupa
ti sq; manibus oppressit vt seipos dederēt & oppidum. G. Duellius
cōsul subinde exercēdo milites remigēsq; cōsecut⁹ est vt securis car
thaginētib⁹ vsq; in id tps innoxie cōsuetudinis subito admota clas
se murū occuparet Hāmbal in Italia multas vrbes cepit cū roma
norū habitū quosdā suorū ex lōgo belli vsu latine q̄q; loquētes pre
mitteret Archades messeniorū castellū obsidētes: factis q̄busdā ar
mis ad similitudinē hostiliū: eo tpe q̄ successura alia p̄sidia his explo
uerāt instructi eorū q̄ expectabant ornatu / admissiq; p̄ hunc errorē
vt loci possessionē loci cū strage hostium adepti sunt. Cymon dux
Atheniēsium in caria insidiatus cuidā ciuitati religiosum incolis
templū diane lucumq; q̄ extra muros erat noctu improvisus incē
dit: effusiq; oppidanis ad opē aduersus ignes ferendā vacuā deser
toribus cepit vrbē. Alabiades dux Atheniēsū cūm ciuitatē agri
genitinoꝝ egregie munitā obsideret: petito ab eis cōsilio diu tanq̄
de rebus ad cōmune pertinentib⁹ disseruit. In theatro vbi ex more
greconū loc⁹ cōsultationi prebebat: dumq; cōsiliū specie tenet mul
titudinem. Athenienses quos ad id p̄parauerat incustoditā vrbez
cepef Epaminūdas theban⁹ i archadia die festo effuse extra me
nia vagātib⁹ hostiū feminis plerosq; ex militib⁹ suis muliebri or
natu imiscuit: q̄ simulatiōe illi intra portas sub nocte recepti cepef
oppidū & suis apuerūt. Aristippus lacedemoni⁹ festo die tegeata
rum quo ois multitudo ad celebrandū minerie sacrū vrbe egressa
erat iumēta saccis frumētariis palea refertis honusta tegeā misit
agētib⁹ ea militib⁹ q̄ negociatoꝝ spē inobseruati portas apuerūt
suis. Anthiochi⁹ i cappadocia ex castello suēda qd̄ obsidebat iumē
ta frumētātū egressa itēcepit: occisq; calonib⁹ eorū d̄ vestitu milites
suos tanq̄ frumētū reportātes submisit. Quo errore illi custodib⁹ de
cepti castellū itrauerūt: admisēf q; milites ātiochi. Thebani cū por
tū lycioniōꝝ nullā vi redigere ī ptātē suā possēt: nauē agētē armatū
p̄pleuerūt exposita sup merce vt negociatoꝝ spē fallerēt: ab ea deici
pte muros q̄ lōgissime remota erat apparere paucos disposuerūt
cū quibus e nauē quidē egressi inermes simulata rixa occurrerunt.

Julij Frontini Stratagematum.

Sicionis ad dirimēdū id iurgiū aduocat thebane naues & portū vacatē & urbē occupauerūt. Thymarc⁹ etholus occiso charmade ptolomei reg⁹ pfecto clamyde interēpti & galero ad macedonica ornat⁹ est habitū: p hūc errore p charmade saniorū portū recept⁹ occupauit. **De eliciēdis ad proditiōē. Cap. III.**

PAphyri⁹ curfor cōsul apud tarentū Miloni q cū p̄sidio Epyrotanū urbē obtinebat salutē ipsi & popularib⁹ si p illū oppido potiret pollicit⁹ est. Quib⁹ p̄missis ille corruptus p̄suasit tarētiniis vt se legatū ad p̄sulē mitterēt: a q̄ plena p̄missa ex pacto referēs ī securitatē oppidanos resoluit: atq̄ ita incustoditā urbē curfori tradidit. M. Marcell⁹ cū syracusanū quendā Sofistratū ad p̄ditiōē sollicitasset: ex eo cognouit remisiores custodias fore die festo q̄ ephicides p̄biturus eēt: vini epulā tūq̄ copiā insidiat⁹ igit⁹ hilaritati & q̄ eam seq̄ba⁹ secordie munimēta p̄scendit: vigilibusq̄ cecis aperuit exercitui romano urbē nobilib⁹ victoriis clarā. Tarquini⁹ sup⁹ cū gabios ī deditiōē ac cōperere nō posset/filiū suū. S. Tarquiniū cesum virgis ad hostē misit/īscusulata p̄ris scuitia p̄suasit Gabinis vt odio suo aduer⁹ regem vterent⁹: & dux ad bellū elect⁹ tradidit p̄i gabios. Cyrus p̄sarum rex comitē suū zopirū explorata ei⁹ fide trūcata de industria facie ad hostes dimisit/ ille assentāte iniuriarū fide credit⁹ inimicissim⁹ Cyro cū hāc p̄suasiōē adiuraret p̄currēdo p̄p̄i q̄tēs acie decertaret & in eū tela dirigēdo p̄missas sibi babiloniorū urbē tradidit Cyro. Philipp⁹ oppido samniorū exclusus apollonide p̄fecto eorū ad proditiōē corrupto p̄suasit vt plaustrū lapide q̄drato oneratū in ip̄o aditu porte poneret p̄festim: deide signo dato insequut⁹ oppidanos circa ip̄edita porte claustra oppressit trepidātes Hānibal ap̄ tarētū q̄ a p̄sidio rōano duce Liniū tenebat Eoneū quēdā tarētiniū quē ad p̄ditiōē sollicitauerat ei⁹ mōi fallacia istruxit vt ille p̄ cām venādi noctu p̄cederet q̄si id p̄ hostē interdiu non liceret. Egresso ip̄i apros submisstrabant q̄s ille tāq̄ ex captura Liniū offerret. idq̄ cū sepi⁹ factū eēt & iō min⁹ ob̄suarēt: q̄dā nocte Hānibal venatorū hitu penos comitib⁹ ei⁹ imiscuit: q̄ cū honesti venatiōē quā ferebāt recepti eēt a custodib⁹ p̄tinus eos adorti occiderūt. Tūc fracta porta admissus cū exercitu hānibal oēs romanos interfecit/ except⁹ his q̄ in arcē p̄fugerant. Lizimach⁹ rex macedonū cū ephesios oppugnaret & illi in auxilio h̄rent Mandronē archipiratam q̄ plerūq̄ oneratas p̄da naues ephesum appellabat corrupto ei ad p̄ditiōē iūxit fortissimos macedonū q̄s ille restrictis manib⁹ pro captiuis ephesum introduceret: qui postea raptis ex arce armis urbem lisy macho tradiderunt.

Liber Tertius.

Per que hostes ad inopiam redigantur. Cap. III.

EAbius maximus vastatis campanorū agris ne quid eis ad fiducia obsidiōis superesset recessit semētis tpe vt frumentū quod reliquū habebāt in sationes cōferrent reuersus deinde renata p̄trinit/ & ad famē redactis potit⁹ est. Antigoni⁹ aduersus Atheniēses idē fecit Dionysius multis urbi bus captis cū reginos aggredi vellet qui copiis abundabāt/ simulauit pacē/petiitq̄ ab eis vt cōmeat⁹ exercitui ipsi⁹ subministrarēt qd̄ euz impetrasset exhausto oppidanorū frumēto aggressus urbē alimētis destituta superauit. Idem & aduer⁹ himereos fecisse dicitur. Quintus Curti⁹. Alexander oppugnatur⁹ leucadiā cōmeatibus abundante prius castella q̄ in cōfinio erant cepit: oēsq̄ ex his leucadiā passus est cōfugere vt alimenta inter multos celerius absumerent Phalaris agregentin⁹ cū quēdā loca munitione ruta in Sicilia oppugnaret/ simulato federe frumenta q̄ residua se habere dicebat apud eos deposuit: deinde data opera vt tectorū camere in quib⁹ id conferebat⁹ rescisse pluuia recipere/ vt fiducia conditi commeatu proprio tritico abusus initio estatis aggressos inopia contulit ad deditiōem.

Quemadmodū persuadet obsidiōē p̄mansurā. Cap. V.

Learchus lacedemonius exploratū habēs thracas oia victui necessaria in mōtes cōportasse: vna quoq̄ ope sustētari q̄ crederēt eū cōmeatus inopia recessurū: p̄ id tēpus quo legatos eorū venturos opinabat⁹ aliq̄ ex captiuis in cōspectu iussit occidi: & mēbratim tanq̄ alimenti causa in cōtubernia distribuit. T̄races nihil nō facturū perseuerantie causa eum credētes qui tam detestabiles epulas sustinuisset experiri in deditiōē venerunt. Tyberius grachus lusitanis dicentib⁹ in decē ānos cibaria se habere: & ideo obsidiōē nō expauescere vndecimo inq̄t anno vos capiā. Qua voce perterriti lusitani q̄q̄ instructi cōmeatib⁹ statim se tradiderūt. A torquato grecā urbē oppugnanti cum diceretur inuentutem ibi studiose iaculis & sagittis exerceri pluris eam inquit propediem vendam.

De destructione p̄sidiorum hostium. Cap. VI.

SCipio Hānibale in aphricā reuerso cū plura oppida q̄ ratio illi ī potestatē redigēda dictabat firmis p̄sidiis diuerse partis obtinerent: subide aliq̄ manū sumittebat ad infestada ea nouissime etiā tāq̄ direptur⁹ ciuitates aderat: deinde simulato metu refugiebat hānibal rat⁹ verā esse ei⁹ trepidationē: deductis vndiq̄ p̄sidiis tanq̄ de summa rerū decuratur⁹ in

Julii Frontini Stratagematum

sequi cepit ita consecutus Scipio qd petierat nudatas ppugnatori
b⁹ vrbes per masinissam & numidas cepit. P. Corneli⁹ Scipio in
tellecta difficultate expugnandi delminu quia oim concursu dese
debatur agredi alia oppida cepit: & euocatis ad sua defendeda sin
gulis delminum auxiliis cepit Pyrrhus epirotari rex aduersus Il
liricos cum ciuitate que caput gentis erat redigere in potestatem
suam vellet: eius desperatione ceteras vrbes petere cepit: consecutus
tusq; est vt hostes fiducia velut satis munito vrbs ei⁹ ad tutelam
aliam dilaberentur. Quo facto ipse rursus reuocatis oibus suis
vacuam eam defensorib⁹ cepit. Cornelius Ruffinus cosul cum ali
quanto tempore Crotonam oppidu frustra obsedisset quod in ex
pugnabile faciebat: assumpta in psidium lucanoru manu simula
uit se cepto desistere captiuum/ deinde magno premio sollicitatus
misit crotona qui tanq; ex custodia effugisset persuasit discessisse ro
manos: id venter Crotoneses arbitrati dimiserunt auxilia: destitutiq;
propugnatorib⁹ inopinati & inualidi capti sunt Mago dux carta
ginensiu victo Cneo pifone/ & in quadam turre circusepto suspicatus
vetura ei subsidia per fugam misit q; persuaderet appropinquatib⁹ ca
ptum ia pifonem. Qua ratione deterritis eis reliqua victorie costu
mauit. Alcibiades in Sicilia cu syracusanos capere vellet ex athe
niensib⁹ apud quos tu exercitu continebat quedam explorate sollertie
submitit ad Syracusanos: is in publicu consiliu introduct⁹ psuasit in
festissimos esse Catherienses Atheniesib⁹. & si adiuarer⁹ a Siracu
sanis futuru vt opprimeret eos & alibiade. quare adducti Siracu
sani vniuersis virib⁹ catina petiuri pcesserunt relicta ipsoru vrbe
qua a tergo adort⁹ alibiades desolata vt sperauerat afflixit. Cleo
nimus Atheniesis troezenios q; psidio grateru tenebant aggress⁹
tela qda in qbus scriptu erat venisse se ad liberada eoru repu. intra
muros iecit: & eodem tempore captiuos quosdam conciliatos sibi remi
sit/ qui Graterum detractaret Per hoc consiliu seditione intesti
na apud obseffos conciliata admoto exercitu potitus est ciuitate.

De fluminu deriuatione & vitatione aquaru. Cap. VII.

Dublius Senili⁹ sisauru oppidu flumine ex q; hostes aq;
bant auerso ad deditione siti copulit. G. Cesar in gallia
cadurcoru ciuitate amne cincta & fontib⁹ abundate ad
inopia aq; redegit cu fotes amniculis auertisset & flumis
vsu p sagittarios arcuisset. L. Metellus in hispania citeriore in
castra hostiu huili loco posita flumi ex superiore pte immisit: & subi
ta inundatione turbatos p dispositos in hoc ipm insidiatores cecis
dit Alexander apud babilonia q; media flume eufrate diuidebat fos

sam pariter & aggerem instituit vt in vsu ei⁹ extimareret hostes ege
ri terra: atq; ita subito flumi e auerso p aluen veterem q; siccat⁹ ingres
sum pbebat vrbe itrauit. Semiramis aduers⁹ eosde Babilonios eo
de eufrate auerso ide fecisse d^r. Clisthenes Sicionius ductu aquaru
in oppidu triseonum ferentem rupit. Mox affectis siti restituit aqua
elleboro corruptam qua vsos profluuio ventris decipiens cepit.

De iniiciendo obseffis pauore. Cap. VIII.

Hilipp⁹ cu trinassuz castellu nullavi capere possit terru
an ipos muros eiecit: simulavitq; agi amniculu. castella
niq; qa subruos se existimarant dediderunt. Pelopidas te
ban⁹ magnetu duo oppida simul oppugnatur⁹ no ta ita
log o spacio distatia q; tpe ad alteru eoru exercitu admonebat/ pce
pit vt ex pposito ab aliis castris qtuor eqtes coronati notabili ala
critate velut victoria nunciates veniret: ad cui⁹ simulatione curauit
vt silua q; in medio erat incendere: prebitura spem vrbs ardentis.
pretere a quosda captiu oru habitu eode iussit pduc. Qua asseue
ratione pteriti q; obseffaban⁹ du in parte iam se supatos existima
rent defecerunt. Cyrus rex persaru in cluso sardib⁹ creso qua prupt⁹
mos nullu aditu psabat ad menia malos exequates altitudine iu
gi subrexit. Quib⁹ simulacra hoiz armata pfici habit⁹ imposuerat
noctuz eos moti admouit. Tu prima luce ex altera pte muros ag
gressus est vbi orto sole simulacra illa armatoru referetia habituz
refulserunt: oppidani captu vrbe a tergo credetes & ob hoc in fugam
dilapsi victoriam hostibus concesserunt.

De irruptione ex diuersa parte quam expectamus. Cap. IX.

Scipio apud carthagine sub discessu est⁹ maritimi secut⁹
clen vt dicebat ducem ad muros vrbs accessit: & cedente sta
gno q; no expectabat irupit. Fabi⁹ maxim⁹ cictatoris
fili⁹ apud arpos psidio hanibalis occupatos considerato
fitu vrbs/ sex cetos milites obscura nocte misit: q; p munita eoz min⁹
frequete oppidi pte scalis euecti i muru portas reuelleret: hi adiuu
decideti agru sono q; opis strepitu obscurabat iussa pagu ipse dato
signo ab aba pte aggress⁹ cepit arpos. Gai⁹ mari⁹ bello iugurtino
apud flume Mulucha cu oppugnaret castellu in mote saxeo situm
qd vna & angusta semita adibatur: cetera parte velut consulto pca
piti nunciato sibi per ligurem quenda ex auxiliis gregalem milite
q; forte aquaru progressus du p saxa motis codeas legit ad summa
puenerat enupi posse in castellu/ paucos cetuniones qb⁹ pfectissios
cu velocissis militib⁹ eneatores imiscuerat misit: capite pedibusq;
pudis vt p spectus visusq; p saxa faciliore foret scutis armisq; a tergo

Julij Frontini Stratagematum.

aptatis hi ligure duce & telis & clavis quib⁹ in ascēsu nitebant ad iutiā ad posteriora ob id vacua defensorib⁹ castelli puenissent cō cinere & tumultuari vt pceptū erat ceperūt: ad qđ pstitūtū Mari⁹ constātius adhortatus suos acrius instare castellanis cepit. Quos ab imbelli multitudine suoru reuocatos tanq̄ capti a tergo essent infecutus castellum cepit. Lucius Cornelius consul complura sardinię cepit oppida: dum fortissimas partes copiarū noctu exponit quibus precipiebat vt delitescerent operirenturq; temp⁹ quo ipse nactus appelleret: occurrentib⁹ deinde aduentanti hostibus & ab ipso per simulationem fuge longius ad persequendū auocatis illi in relictas ab eis vrbes impetū facerent. Pericles atheniensiu cū oppugnaret quandā ciuitatem magno cōsensu defendentū tutā nocte ab ea parte murorum q̄ mari adiacebat classicū cani clamoremq; attolli iussit hostes penetrari illac i oppidū rati reliqrūt portas per quas pericles destitutas pcedio irupit. Alcibiades dux atheniensium curiciā oppugnāde eius causa nocte improuissu accessit & diuersa parte meniu cornucines als canere iussit sufficere propugnationi murorum poterant ad id latus a quo solo se temptari putabāt cū fluerent qua non obsidebant muros transcendit. Trasibulus dux Milesiorū vt portum Syciniorū occuparet a terra subinde oppidanos tēptauit: & illo quo lacelebant pueris hostibus classe inspectata portū cepit. Philippus in obsidione cuiusdam maritine vrbis binas naues procul a conspectu cōtabulauit superstruxitq; eis turres: aliis deinde turribus adortus a terra domibus propugnatores destrinxit turritas naues a mari applicuit & qua non resistebatur subiit muros Pericles peloponnesoru castellum oppugnatur⁹ in quod duo oīno erant accessus alterū fossa interclusit: alterū munire instituit. castellani securiores ab altera parte facti eam solam q̄ muniri videbant custodire ceperunt. Pericles preparatis pontibus iniectisq; super fossam qua nō cauebatur subiit castellum. Anthioch⁹ aduersus Ephesios rhodiis q̄s in auxilio habebat precepit vt nocte portum cū magno strepitu intraderent: ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrente nudatis defensore reliqs munitionibus ip̄e aggressus ex aduerso ciuitatem cepit.

De insidiis per quas eliciant̄ obsessi. Cap. X.

Cato in cōspectu lacetanorum quos obsidebat reliquis suorum submotis suessanos quosdam ex auxiliariis maxie imbelles aggredi menta iussit: hos cū facta eruptione lacetani facile auertissent / & fugiētes auide infē-

Liber Tertius.

quiti essent / illis quos occultauerat cohortis oppidū cepit. Lucius Scipio in sardinia cuiusdam ciuitatis parte militū relicta oppugnatione quā instruxerat speciem fugiētis prestiuit: infecutusq; te mere oppidanis per eos quos i proximo occultauerat oppidū inuasit. Hannibal cum obsideret ciuitatem occultauerat castra sua capi de industria passus est iussis recedere penis tanq̄ preualeret hostis. Quo euentu hyemera eis ita deceptis vt gaudio impulsu relicta vrbe procurrerent ad puniciū vallum: hannibal vacuam vrbe per eos q̄s in insidiis ad hanc ipsam occasione posuerat cepit. Idē vt saguntinos eliceret rara acie ad muros accedens ad primā eruptionem oppidanorum simulata fuga cessit / interpositoq; exercitu ab oppido interclusos hostes a suis in medio trucidauit. Huiusmodi carthagenensis apud agrigētum iuxta oppidum partē copiarū in insidiis posuit: precepitq; his vt cū processissent oppidani ligna humida incenderēt. deinde cū reliqua parte exercitus luce ad eliciendos hostes pgressus simulata fuga persequētes oppidanos longius cedendo ptraxit: insidiatores prope menia impatū ignem acerbum subiecerunt. Vñ obortum contēplati fumū agrigētini in censam ciuitatē suam existimauerūt: defendēdeq; eius gratia dū trepide recurrūt obuius eis qui insidiati iuxta muros erāt & a tergo instantib⁹ quos psecuti fuerant in medio trucidati sunt. Viriatus disposito per occulta milite paucos misit qui abigerēt pecora socobrigensiu atq; illi vindicanda cū frequētes pcurrissent simulatēq; fugā predatores persequētes / deducti in insidias cesi sunt. Scordisci equites cum eraclea heduanum partiū presidio propositus esset. Lucullus pecora abigere simulatē puocarunt eruptionem: fugā deinde mentiti sequētem lucullū in insidias deduxerūt & octingentos cum eo milites occiderunt. Chares dux atheniensium ciuitatē aggressurus littori / appositā post quedā pntionaria occulte habita classe e nauibus velocissimā preter hostilia pfidia ire iussit: qua visa cū oia nauigia q̄ pro custodia port⁹ agebant̄ ad persequendā euolassent. Chares in defensum portū cum reliqua classe inuectus etiā ciuitatē occupauit. Barca dux pentonum in Sicilia libiacum nostris terra mariq; obsidentib⁹ partem classis sue procul armatā iussit ostendi ad eius cōspectum cū euolassent nri ip̄e reliqs quas i occulto tenuerat nauib⁹ libiaci portū occupauit.

De simulatione regressus. Cap. XI.

Hormio dux atheniensium cū depopulatus esset agros Chalcidensium legatis eorū de ea requirentibus benigne rēdit: & nocte qua dimissurus illos erat finxit lras

Julij Frontini Stratagematum

sibi superuenisse civium suorum propter quas redeundi haberet ac paulum regressus dimisit legatos his omnia tuta & abesse phormionem renunciantibus. Chalcidenses spe & oblate humanitatis & abducti exercitus remissa urbis custodia cum confestim phormionem revertisset prohibere inexpectatam vim non potuerunt. Agefila dux lacedemoniorum cum phocenses obsideret & intellexisset eos qui tunc presidio illis erant iam grauari belli incommodo paululum regressus tanquam ad alios actus liberam occasionem recedendi his dedit: non multo post milite reducto destitutos phocenses superauit. Alcibiades aduersus yzanticos qui se menibus continebant infidias deposuit: & simulato regressu incautos eos oppressit. Viriatus cum tridui iter discedens confecisset idem illud vno die remissus securos segobrigenses & sacrificio tum maxie occupatos oppressit. Epaminondas mantinia cum lacedemonios in subsidium hostiuenisse animaduertit: ratus posse lacedemonem occupari si clam illo profectus esse nocte crebros ignes fieri iussit ut specie remanendi occultaret profectionem. Sed a transfuga proditus assueti exercitu lacedemoniorum itinere quidem quo portam petebat destitit. Idem tamen consilium peruertit ad mantinienes: eorum enim ignibus factis lacedemonios quasi maneret frustrat per .xl. milia passuum mantiniam reuertitur: eamque auxilio destitutam occupauit.

Ex contrario circa tutelam obsessorum / de exercitanda cura suorum. Cap. XII.

Alcibiades Athenis ciuitate sua a lacedemoniis obsessa veritus negligentiam vigillum denunciauit his qui in stationibus erant ut obscurarent lumen quod nocte ostensurus esset ex arce & ad conspectum eius ipsi quoque lumina attollerent. In quo munere qui cessasset penam passurum dum solacite expectatur signum ducis peringilatum ab omnibus & suspecte noctis periculum euitatum est. Iphycrates dux atheniensium cum presidio Corinthum teneret & sub aduentum hostium ipse vigilias circumiret vigilem quem dormientem viderat transiit cuspidem: quod factum quibusdam tanquam seuum increpantibus qualem inueni inquit talem dimisi. Epaminondas thebanos idem fecisse dicitur.

De emittendo & recipiendo nuncio. Cap. XIII.

Romani obsessi in capitolio ad camillam ab exilio implorandum miserunt pontium cominum qui ut stationes Gallorum falleret per saxa tarpeia dimissus transfugato tyberi veios peruenit: & perpetrata legatione sit

Liber Quartus.

Fo. lxxij.

eo collatis signis vrgerentur vniuersas copias cinxere plaustris que impleuerant fortissimis viris muliebri veste tectis. Sempronium quoque tanquam aduersus feminas audacius ad obsidendos hostes consergentem: hi qui in plaustris erant aggressi fugauerunt Eumenes Sardiniam ex successoribus Alexandri in castello quodam clausus quo exercere equos non poterat: certis quotidie horis ita suspendebat ut posterioribus pedibus innixi prioribus alleuatis cum natura assistendi appetunt consuetudinem ad sudorem vimque curam iactarent. Marcus Cato pollicentibus barbaris duces itinerum & insuper presidium si magna summa eis promitteretur non dubitauit polliceri: quia aut victoribus ex spoliis hostilibus poterat dare/aut victis exsoluebatur promissio. Q. Maximus transfugere ad hostes volentem statillum nobilem clare opere equitem vocari ad se iussit: eoque excusauit quod inuidia commilitonum virtutes illius ad id tempus ignorasset. Tum donato ei equo pecuniam insuper largitus obtinuit: ut quem ex conscientia trepidum accerserat letum dimitteret: & ex dubio in reliquis non minus fidem quam sortem haberet equitem. Philippus cum audisset pitiam quendam bonorum pugnatorem alienato sibi per tres filias inops vix aleret: nec a rege adiuuaretur: monentibus quibusdam uti eum careret: quid si inquit partem egram corporis habere absciderem potius quam curare. deinde familiariter secreto elicitum pitiam accepta difficultate necessitatum domesticarum pecunia instruxit: ac meliorem fidentioremque habuit quam habuerat antequam offederet. T. Quintius Crispinus post infaustam aduersus penos dimicationem qua collega Marcellum amiserat: cum comperisset potitum anulo intersecti Hannibalem litteras circa municipia totius Italie dimisit ne crederent epistolis si que Marcelli anulo obsignate perferrentur: monitione consecutus est ut Salapia & alie vrbes frustra Hannibalis dolis temptarentur. Post Cannensem cladem percussis ita Romanorum animis ut pars magna reliquiarum nobilissimis auctoribus deserende Italie iniret consilium. Publius Scipio adolescens ad modum impetu facto in eo ipso in quo talia agitabantur ceteri pronunciauit manu se sua intersecturum nisi qui iurasset non esse sibi mentem destituende reipub. Cumque ipse se primus religione tali obligasset stricto gladio mortem vni ex proximis minatus nisi acciperet sacramentum: illum metu: ceteros etiam exemplo coegit ad iurandum. Volsconum castra cum prope a virgultis siluaque posita essent/ Camillus ea omnia que preceptum igne usque in vallum

Julij Frontini Stratagematum Finis.

perferre poterant incēdit: & sic aduersarios exiit castris. P. Cras-
sus bello sociali eodē modo ppe cum copiis omnibus interceptus
est. Q. Metellus in hispania castra moturus cū in agmine milites
continerēt se intra castra Hermocrates detentos eos postero
die habilioribus iam suis tradidit bellumq; cōfecit. Milciades cū
ingentem persarum multitudinem apud Marathonem fudisset
athenienses circa gratulationē morātes compulsi ut festinarent
ad opem vrbi ferendam quā classis persarum petebat. Cumq; pre-
ocurrisset implesetq; menia armatis: perse rati ingentē esse nus-
merū atheniensium & alio milite apud Marathonē pugnatum
alio pro muris suis opponi circūactis extemplo nauib; aliam res-
petierunt. Pisistratus atheniensis cum excepisset megarensium
classē qua illi ad eleusin noctu applicuerant ut opatas cereris sa-
cro feminas atheniensium raperent: magnaq; edita cede eorū vl-
tus esset suos: eademq; que ceperat nauigia atheniēsi milite com-
pleuit quibusdam matronis habitu captiuorum in cōspectu loca-
tis. Qua facie decepti Magarēses tanq̄ suis & cum successura na-
uigantib; effuse obuui inermesq; nrsus oppressi sunt. Conon dux
atheniensium victa classe persarum apud insulā Cypron milites
suos captiuis armis induit & eisdem barbarorum nauibus ad ho-
stem nauigauit. In pamphiliam apud flumen Eurimedunta per-
sequi & nauigia & habitū superstantium agnoscerēt nil cauerūt.
Subito itaq; oppressi eodem die & nauali & pedestri prelio victi
sunt.

¶ FINIS.

AELIANI DE INSTRVENDIS ACI-
EBUS OPUS AD DIUUM HADRIANUM: a Theodoro
Thessalonicense latinum factum & Antonio Pa-
normite Alphonfi Regis preceptorī dicatum.

PREFATIO.

Scientiam grecis acierum instruendarū solitam Diue
Hadriane: quam ab homeri vsq; temporibus sumplisse
initium certū est. Litteris cōplures mandauerūt aucto-
res superiores: qui parum eam quā nos habere in rebus
mathematicis credimur: disciplinam tenuere. Quā ob rem pace
omniū dixerim ita persuasus de hac eadem tractare scientia vo-
lui ut posteros nostra potius q̄ illorū antiquorū precepta lecturos
considerem: tamen q̄ Romanā huiuscemodi rei facultatē ac pe-
ritiam ut verum fatear ignorare diu dubitavi an rem repetere in
vsumq; reuocare deberem. Iam lapsam desitam & forsan minime
propterea vtilem ob eam doctrinā quam tui Romani inuenere.
Sed cum ad diuū Neruam patrē tuum salutandi visendiq; gratia
formias venissem: diesq; nonnullos apud Frontinum virum consu-
larem insignem & rei militaris peritum diuerterem. Intellexi sa-
ne non minus studiū ab eo ipso grece impendi q̄ romane scientie
militari: atq; ita negligendum preterea qd de acierum instructio-
ne more grecorum docere non celsui: ratus scilicet nunq̄ apud Frō-
tinum posse id studiū seruari: nisi haud deterius eo genere ordinā-
di quod Romani exercent haberetur. Formā igitur operis quam
notaueram quidem aliquando litteris sed nunq̄ edere ausus sum
propter tuam summā peritiam & virtutem: qua facile omnes qui
copiis vnq̄ imperauerint antecellis: modo perficiendam expoliē-
damq; repetiū ea cum diligentia ut pre omnibus veterum auctorū
grecorum operibus posset meo iudicio cōprobari. Nam dilucide
quidem ordinateq; expositionis ratione futurū ita affirmauerim
ut qui opus hoc legant longe & plenius possint doceri & facilius
q̄ ex iis que antiquiores reliquerunt: sed q̄ hoc ita est: tamen nō
sine pudore summaq; retractione mittere opus militare ad te pos-
teram. Tam multorum magnorūq; bellorum magistrū atq; im-
peratorem. Haud enim fieri potest quin hec tenuiora videantur
si cum tuis conferri volueris. At si ut peregrinam sciētiam & ra-
tionum elegantiusculam quandam legeris cōmentationem cre-
do non nihil capies delectationis. prefertim si in his vel Alexan-

Aelianus

dri Macedonis ingenium ac studium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum que explicantur preposui omnium: vt quando per tuas occupationes minus plura legere liceat paucis que liber continet intelligere posses: & que placuerit legere facile sine vlla iactura temporis inuenires.

Diximus omnium quos nouerimus poeta Homerus acierum instruendam scientiam tenuisse: ac homines ea preditos facultate probasse laudauisseque videtur. Quale illud de Menestheo carmen legimus. Nulla quidem huic similem mortalem protulit etas. Ordine qui martis turmas equitum locaret. Et quidem de homerica disciplina armorum legimus opera Stratoclis: Herimic: & Frontini nostre etatis viri consularis: sed latius Aeneas genus id instruendi exposuit: qui de tota quoque re militari satis operum edidit: que cyneam Thessaliam redigisse in breuitatem constat. Pyrrhus etiam epirota quem admodum copie instrui deberent scripsit: & Alexander eius filius: Clearchus. Itemque Pausanias: Euangelus & Polybius. Megalopolitanus: vir in vario litterarum studio delectatus & Scipionis familiaris. Ad hec Eupolemus atque Iphicrates. Posidonius stoicus etiam artem instruendarum acierum scripsit: pluresque alii aut prima quedam imbuendi rudimenta edidit: vt Bryon/ aut pleniore tractat quos Topicos a denotatione locorum inscripserunt. verum enumerare omnes qui aliquid de re militari scriptum reliquerunt longum & superuacuum est: omnium tamen opera legi: & quid de iis iudicem dicam: omnes fere ita michi vnanimiter scripsisse quasi docere homines vellent non ignaros sed satis earum rerum peritos quas explicare statuerent/ quod igitur nobis incommodum cum primum rei huiusmodi disciplinam affectarem? occurrebat: vt neque preceptores nostre etatis idoneos haberemus: neque satisfacere posse veterum illa precepta putaremus. id pro viribus emitemur ne alius eueniat committamus: quia obrem quotiens minus sententiam nostram verbis satis exprimere possum? adiuuante vt emur figuram descriptionis: vt ipse conspectus visu intelligente subueniat. Nusquam tamen antiquorum auctorum vocabulis vti omittam: vt qui primus his nostris rudimentis imbuatur/ nihil postea peregrinum sibi sonare arbitretur cum illorum opera audit. Credo autem neminem fore qui nostra hac via

De instruendis aciebus.

& ratione institutus non facile veterum quoque omnia possit opera intelligere. Vilem omnium maxime disciplinam hanc esse intelligi ex iis licet que Plato philosophus in eo opere quod edidit de legibus differit. Cretensium enim legulatorem ita leges condidisse affirmat tanquam homines semper parati essent ad bellum: atque in punctu dimicandi consisterent: omnibus namque inter se viribus bellum geri: quod non aliquo periculo aut feciali sed ab ipsa rerum natura indicere. Quod cum ita sit que nam alia esse potest disciplina vel potior vel humane vite commodior quam hec rei militaris? Initium vero sumendum ab iis censeo quam absolute ad bellum atque perfecte apparant/ quarum duplices esse copias nouimus. Aut terrestres enim aut nauales. Terrestres que terra prelietur. Nauales que mare aut fluminis classe decertent. Sed de instructione naualis ordinis alias. Nunc que ad terrestrem pertinent expeditionem exponemus. Hominum igitur quos ad bellum colligimus numerus ita constat/ vt partim bellatores sint/ partim imbelles/ tantum ad usus necessarios bellatorum & ministeria accommodati. Bellatores ii sunt qui ad decertandum instruuntur/ armisque aduersarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habentur vt medicum: vt tabernarium: vt seruum: & ceteri qui exercitum ministerii causa sequantur. Bellatorum alii pedites: alii vectores. Pedites qui pedibus in terra emittuntur. Vectores qui aliquo ferantur vehiculo: quorum duplex est genus. Nam alii equis: alii elephantis vehuntur: quin etiam qui equo vtuntur seorsum in duas partes distinguuntur: quippe qui aut in curribus consistunt aut equis ipsis infideant. he sunt vniuersi generis differentie. Membrum pedestre atque equestre multiplex est: quod vero in elephantis & curribus versari proposui nulla euariat differentia. Pedestris itaque ordo in partes digeritur tres. Armatos. Velites. Peltatos. Armati grauissimis inter pedites armis vti presueuerunt more Macedonum: & ob eam rem grauis armature dicuntur: ac nomen illud Armati speciale accipiunt. Nam scutum amplius & rotundum gerunt: & hastam longiorē Velites leuissime omnium armanter/ quo circa vel expeditos nuncupari eosdem licuit: non lorica induunt: non ocrea muniunt: non dypeum aut scutum graue gerere soliti sunt: sed telis tantum vtuntur aut sagittis: iaculis: lapide aut ex funda: aut ex manu: quo in genere Argili telum ponendum est. Peltatis similis macedonice illi armatura in usu est: sed leuior. Nam & pelta scutum paruum leueque est: & costis eorum longe sarissis sunt breuiore: denique generum id armature locum inter velites & armatos tenent apertum est. videlicet grauius quam velites: leuius quam armati: quia ob rem sunt copiores qui eos cum velibus iungant & utrosque vocari velint.

Aelianus

Leuē armaturam. Equestres copie que a quadrigis se iūgi & per turmas locari debent. Modo armandi inter se distant. Pars em̄ armis tota obsepta est: & hinc cataphracti nomē sortita est. Pars nō tota armis integitur. Cataphractus igit̄ intelligi eos volo qui nō soluz sua corpora sed etiā equos lorica vndiq; muniūt. Partis autē non cataphracte alii hastati habent̄ alii ferentarii. Hastati qui manus conferunt & cominus hasta decertant/ quorū alii scutū genuit̄ & inde scutati dicunt̄. Alii sine scuto hasta impugnant qui nomine speciali Hastati vocantur. Et contati. Ferentarii equites ii dicūtur qui eminus solent dimicare: quorū alii iaculis alii arcu vtūtur. Iaculantur quos Tarentinos vocamus. Arcu vtunt̄ qui equites sagittarii & a nōnullis Scythe etiā vocant̄. Tarentinorū duo sunt genera. Nam alii lōgius iaculātur & ob eā rem Equites iaculatores dicūtur: & Tarentini speciali vocabulo. Alii cū semel aut bis iaculum miserūt/ quo leuiori vtūtur: manus de cetero cū aduersario cōserunt & cominus pugnare incipiunt: nō secus q̄ quos hastatos appellari rettulimus. Leues hos nominari solitū est. Ergo Tarentinorum alii Tarentini nomine suo vocantur: qui de longe iaculari cōsueuerunt. Alii leues qui pugnam cominus subeūt. Exposui genera copiarum numero. ix. armatos. Peltatos. Velites. Equites hastatos. Equites iaculatores. Equites sagittarios. Equites cataphractus. Curus. Elephantos. Sed cū phalanx queq; collegia p̄fecturas ordines numerūq; idoneū contineat atq; etiā verba sortiaf̄ que tū ad precepta quotidiani exercitii tū ad plium ipsuz accōmodent̄: de his singulis doceam̄ necesse ē. Primi igit̄ in hac disciplina & p̄cipuū est vt̄ ex multitudine hoīm quā fusam iordinatāq; ac ceperimus idoneos eligam̄: & locis cōuenientib; instruam̄: hoc est decuriemus & condecuriemus atq; vt̄ numerū statuam̄ copiarum: qui modice cōmodaq; ad belli rationē & vsū suppeditet: q̄ p̄ cum & in itinere & in castris & in preliis ipsis instructum haberi exercitum sit perquātile. Iam sepius magnas copias inordinatas a paucis ordinatis militibus profligatas legimus. Quamobrē Eneas ita genus id discipline definit: vt̄ scientia sit bellice motionis. Polibius vero scientiam esse inquit qua homines militari ordini admittantur decuriuntur condecuriuntur: deniq; aptentur & erudiantur ad belli vsū & rationem. Decuriare igitur est decurias instituire. Est autem decuria numerus hominum qui a duce vno positione simplici subinde deductus serie cesset vel in octauū vel in duodecimum vel in decimum sextum. Numerus enim decurie varie ad hunc modum a diuersis auctoribus datur. Veruzius

De instruendis aciebus.

tenobis proposita sexdecim describantur: cum hic numerus tū ad phalangis longitudinem modice habeat. Tum si vsus aliquādo exigat altitudinē vel duplicari in. xxxii. & augeatur vel dimidiari vt̄ in. viii. diminuatur: nihil postpositis expeditis militibus esse possit impedimento. Nam siue iaculent̄ siue funda aut arcu vtantur facile suo iactu altitudinem phalangis exuperent. Optimus cuiusq; decurie preponi & ductor ceterorum omnium esse debet: qui & decurio/ & decanus/ & dux/ & primus/ & prestes nuncupatur. Vltimum decurie tergiductorem vocamus. Totam vero ipsam decuriam ordinē versum & decaniam: nōnulli etiā enomoticiam quasi auctorationem a sacramento militari appellant. Sed sunt qui enomotiam quartam esse decurie partem asserant. Prefectumq; enomotarchā preponant. Duas item enomotias diemeriam quasi bipartiā vocāt: & principem. Dimeritam ita vt̄ semidecuriam dimeriam quoq; liceat vocitari & semidecurionem. Diomeritam qui secūsus decurie est: nā qui proxime decurionē postponitur substes dicit̄. qui vero hūc sequitur prestes. Item substes qui proximus ab hoc preste est ac deinceps in hunc modum prestes substesq; locatur vt̄ ordo totus ex prestitibus & substib; positus alternatim cōficiatur. Vnde merito decuria ita quoq; diffiniunt: vt̄ versus sit ex primis secundisq; pro virtute institut; atq; vni decurioni obtemperantib;. Cōdecuriare est prime decurie secūdam ita apponere vt̄ lateri primi versus decurionis decurio secūda versus m̄deat: & lateri substitis primi decurionis substes primus secūde decurie ac deinceps ad hunc modū. Astes vero is dicitur qui ita appositus viget: verbi gratia decurionis prime decurie astes. decurio secūde decurie est: & substitis p̄me: substes secūde/ itaq; deinceps: quotiens igitur post secundā decuriam tertia & quarta & relique deinceps adiciuntur. Talis constructio condecuriatio dicitur: totaq; coagmentatio phalanx siue legio. Cuius lōgitudō prima decurionum ordinatio est: que & frons/ & facies/ & acies/ & iugum/ & os/ & duces/ & prestites/ & primi decuriarum vocari solita est. Quantum vero phalangis pone frontem ad tergi vsq; ductores porrigitur id altitudo nominatur. Stare per directum in longum astites iugare dicitur. Stare per directum in latū prestites substitesq; versare vocabulum accipit. Phalanx seorsum in primas summasq; partes duas a fronte per totam sui altitudinem secatur/ quantum altera cornu dextrum & caput vocatur. Altera cornu leuū & pes dicitur: qua autem longitudo ita secatur oris & vmbilici nomine vt̄timur.

Dost armatorum phalangem pone leuis locatur arma-
tura. Equites vero ab hac loco tertio statuuntur: fieri ta-
men potest vt vsus vel secus disponi interdum exigat
quod in progressu operis explicabimus. Nunc quantus
armatorum atq; equitum numerus esse debeat: & quemadmodū
singulos oporteat ordinari & ordines magna cū celeritate trāsfor-
mari necessitate incūbente cōueniat: & que nā disciplina mouen-
di de singulis ordinibus habeatur/exponemus. Numerū statue-
re certū copiarum nulla probabili ratione possumus. Prout em̄ rē
suam quisq; plus minusue apparatus desiderare intelligit/ita mo-
dum describet. Sciendū tamen eos numeros deligi oportere qui
ad ordinum trāsformationē possint occurrere habiliores. Hoc est
quotiens phalāgis longitudinē augere/altitudinē diminuere: aut
econtrario agere voluerim⁹: quāobrē genus numeri illud pbam⁹
quod subinde ī partes equas vsq; in vnitatē possit diuidi: vñ aucto-
res qui de acierū instructione scripsere/magna ex parte phalangē
grauis armature nūero. xvi. milia. cclxxxiiii. institui cēsent opor-
tere. Leuis armature sub duplo eius nūeri. Itemq; hui⁹ sub duplo
equitum phalangē describunt. Nam. xvi. milia. cclxxxiiii. nume-
rus dimidiari subide vsq; in vnitatē potest. Forme igit̄ descriptio-
nisq; gratia hunc ponim⁹ numerū. Vñ fit vt qm̄ decuriā. xvi. ho-
minibus cōstare proposuerim⁹. M. xxiiii. decurias cōfici necesse
fit. Decurie in ordines digeruntur: quib⁹ singulis vel nomen pro-
prium inditū est. due nāq; decurie dilochiā velut duplarem quan-
dam decuriā siue armaturam constituunt hominū. xxxii. cuius or-
dinis princeps dilochita duplaris quidam decurio nuncupatur.
Quattuor decurie tetrarchiā: quadruplarem dixerim decuriā fa-
ciunt hominū. lxxiiii. cui preest tetrarcha quadruplaris decurio. Due
quadruplares ille: centuriam constituunt hominū. cxxviii. decuriarū.
viii. cuius p̄fectus Cēturio & a nōnullis ordinarius dicit̄. Due cen-
turie manipulū reddunt decuriarū. xvi. hominū. cclvi. cui manipu-
larius preest. Sunt qui genus hoc ordinis. cclvi. Xenagiā a mercē-
nario milite vocēt: eiusq; principē Xenagū. In hisce singulis. cclvi.
hominū manipulis hoies superordinari. v. habent̄. Signifer. Tu-
bicen. Minister. Preco. Tergidux. Quadram habere hunc ordi-
nem formā certum est: lōgitudine ad. xvi. altitudineq; ad totidē.
Duo manipuli pentacosiarchiā cohortem quingentariā cōponūt
hominū. d. xii. centuriarū. xxxii. cuius princeps pentacosiarcha.
Tribunus minor. Due cohortes quingentarie merarchiam. i. co-
hortem miliariam faciunt hominū. M. xxiiii. cēturiarum. lxxiiii.

aius p̄fectus merarcha. Tribun⁹ maior. Due millenarie meros
hoc est partem constituunt hominū. ii. milia. xlvi. cuius p̄fectū
merarcham aperte quasi partariū dicimus decuriarū. cxxviii. ge-
nus hoc ordinis nōnulli telos nuncupauerunt: p̄fectumq; ei⁹ te-
larcham. Due partes phalangarchiā phalangem simplare consu-
mant hominū. iiii. milia. cxvi. decuriarū. cclvi. cuius p̄fect⁹ pha-
langarcha princeps phalangis simplaris dicit̄. nonnulli strategiā
id est preturam hunc ordinē vocant: & strategū. i. pretorem eius
principem nominant. Due simplares phalanges duplarem pha-
langem reddunt hominū. viii. milia. cxcii. decuriarum. d. xii. Sūt
qui ordinem hunc meros. i. partem appellari velint/qđ modo cor-
nu & alam dixim⁹ nominari. Due duplares phalāges quadrupla-
rem phalangē coaugmentāt decuriarū. M. xxiiii. hominū. xvi. M.
cclxxxiiii. Sūt itaq; in tota phalāge siue legione cornua duo: pha-
langes simplares q̄tuor: partes octo: cohortes miliarie. xvi. qui-
gentarie. xxxii. manipuli. lxxiiii. Centurie. cxxviii. Cēturie quadru-
plares. cclvi. Decurie duplares. d. xii. Decurie. M. xxiiii. Optim⁹
quisq; p̄fectoriū phalangū simplariū in prima simplari: hoc est in
dextro cornu statuit̄: scđus virtute in secūda hoc est in leuo cornu
locatur. tertius cū secūda in leuā ponit̄ mediam versus secturā.
Quartus cū prima in dextrā. hic etiam mediā versus secturam qđ
cum p̄ma & quarta p̄fectos habeāt. Primū virtute & quartū: scđa
aut̄ & tertiā scđm virtutē & tertiū pares utiq; virtute suorū princi-
pium cōstant. Nam si in quattuor magnitudinib⁹ insunt p̄portio-
nes equales: qđ a prima & quarta pueniat & magnitudine id esse
equale qđ fit a scđa & tertiā apertū in disciplinis mathematic̄ est.

Prima igitur & quarta secūda & tertiā equiparāt. Partiu⁹ q̄q; p̄-
fecti ita ordinant̄ vt prim⁹ virtute in leuo p̄me phalāgis simplari
statuat̄. Scđus in dextro secūde. Tertius in leua tertiē. Quartus
in dextro quarte. in singulis etiā decuriis quadruplarib⁹ decuriōes
ita locant̄: vt p̄me decurie p̄nceps virtute excellat. Quarte scđm
virtutis locū obtineat. Tertie tertiū. Secūde quartū. Ita enī vir-

Ælianus

hite pares intra se consent: cū prima primū & quartū virtute habeat. Secunda autē scdm virtute & tertium. Itē cū in singulis manipulis quattuor decime duplares cōtineant. Hac eadē ratione vel in his ipsis principes ordinem: vt prime quadruplaris. Prefecti leuo ponatur & virtute ceteris sit pstantior. Quarte leuū teneat cornu & virtute scds habeat. Tertie in dextro cōstituat & virtute sit tertius. secunde in leuo locef quartū virtutis ratione hanc eandē pportio nem siue comparationē vel in maioribus prefecturis seruabimus

De instruendis aciebus:

Nunc de intervallis quibus armati inter se distent tum in longum tum in altum agemus. Differentia triplex est intervalli. Nam homo ordinatus cubita quattuor occupat. Densatus duo. Constipatus unum. Densatio igitur est cum ex laxioribus arctiora reddimus intervalla: atque ita per altitatem substitentemque corporum phalagis colligimus: & militum uniuersum facimus tum in longum tum in latum adductiorem. Verum ita ut recipere possit immutationem. Constipatio est quotiens phalanx per altitatem ac substitentem arctius sese colligit: quam modo densari rettulimus: adeo ut ob frequentiam militum nulla vel dextrorsus vel sinistrorsus possit fieri declinatio. Densatur cum phalangē duci in hostes placet imperatori. Constipatur cum hosti aggredienti resistendum in robore est. Cum itaque frontē phalangis decuriones. M. xxiiii. cōpleant ii certe ordinati cubita. iiii. milia. xcvi. longitudinis occupabunt. hoc est stadia. x. & cubita. xcvi. Densati stadia quinque. Cubita. xlvi. Constipati stadia occupabunt. ii. & semis. & cubita. xxiiii. Armabitur phalanx scuto & hasta. Scutum optimum quod macedonicum enū mediocriter Cami ad octo dodrantum magnitudinē. Hasta nulla cubitis octo breuior. longissima que eatenus sumi potest quatenus tenere miles & uti facile valeat. Decuriones utpote duce decurionum phalangis optimos esse oīno conuenit. ita & ut statura & viribus corporis pstantiores ceteris sint: & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalangē continet uniuersam: & in vsu precipuum est. Ut enim gladius pondere sui ferri posterioris & mole acie efficaciorē pstat. Idē in phalagē existimandum esse ut per acie acoris cuiusdam robore ipse sit ordo decurionum. Ponderus autē & molē & magnitudinis additamentum afferat cōstituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri potest ut etiā iugum sine milite constet idoneo. Nam eius quoque ordinis ista in frontē pminet: & adiuncta priori utilis ex propinquo est: & vel desiderato vel sauciato decurione scds se in parte priore cōstituēs ordinis incolumitatē seruabit. Tertium itē iugum & quartum & reliqua deinceps per virtute instituemus: ut qui deterior sit uis subinde posterior collocef. Macedonica phalanx expugnabilis & intoleranda hostibus habita est genere suo instructionis & ordinis. Miles enim armatus vel in duobus cubitis stat quotiens densari imminēs plium postulat. Sarisse longitudo ad cubita. xiiii. quorum duo manus auferunt reliqua. xii. prominent. Itaque fit ut scds suas sarissas super armatos iugi prioris prominentes ad decem cubita habeat: tertii ad octo. quarti ad sex. quati ad quattuor. sexti ad duo. Ab his nulla itē sarissa primū superat iugum. Quod tū per singulos

Aelianus

ingi primi sanille quinq; aut sex pmineat species formidolosa exi
stat cōsentaneū est. Miles itē firmus ac robust⁹ cōstat quinq; sexq;
sarissis obsept⁹: & tot tātisq; fule⁹ immixtusq; facultatibus cōmilito
num. Quin etiā post sextū positi sint iugū. & si minus sarissis agūt
tamen pōdere sui corporis pminentes augēt vires toti⁹ phalāgis
& facultatē: nec fugiendi vllā dūcib⁹ & pstitibus relinquunt occa
sionē. nonnulli hastam posterioris militis longiorem q̄ prioris su
mi iccirco voluerunt / vt etiā q̄ in tertio & quarto iugo locati essent
spiculis suis pari fronte hostē possent excipere. Tergidux supordi
nariū singulorū ordinū prudēs peritusq; esse debet: qui pvideat &
pcurret quēadmodū milites ordinis toti⁹ versent in ter sese atq; iu
gent: & recedentes vel metu / vel aliqua alia causa phibeat: & restā
tui cogat in ordinē: at etiā euz cōsūpandū sit cōpellat militem cōs
gatq; si vsus exigit in arctum q̄ maxime adduci. Ita em̄ sit vt vires
& robur phalanx accipiat. Quas ob res non modo in fronte verū
etiam in tergo legionis principē & ducem aliquē statui necessariū
ducimus. Hec de curatione armatorū phalangis dixisse sufficiat.
Nunc de velite. Instruet imperator suū velitē pro paratu ex con
silio hostium: modo in fronte: modo in dextra: modo in leua: non
nunq; etiam in tergo: videlicet quemadmodum res vsusq; exigit.
Nos exempli gratia sic instruimus.

Decurias quoq; in ordine velitū statuē. M. xxiiii. vide
licet totidē quot phalanx cōtinet armatorū: vt sub prima
armatorū decuria prima velitū ordinetur: & sub secūda
secūda & deinceps sub singulis singule constituant. nō
tū ex. xvi hominib⁹ has instruemus: sed ex. viii. ita vt. M. xxiiii.
decurie compleant hoīm. viii. milia. xcii. Nomina eorum & ordi
nes ita accipe. Quattuor decurias velitū sistasim id est pstitutionē
vocaui hoīm. xxxii. Duas cōstitutiones penthecontarchiam se
mi centuriam dixerim hominum. lxiiii. Duas semicenturias cētu
riā hoīm. cxxviii. Inesse singulis centuriis debēt subordinari qnq;
Signifer. Tergidux. Tubicen. Minister. Preco. Duas centurias
psilagam a ducentis velitib⁹ quasi velitariam: vel expeditariā no
minamus hoīm. cdxvi. Duas velitarias xenagiam a mercenario
milite velut mercenariam dicimus hoīm. d. xii. Duas mercenna
rias sistema tanq; constitutoriam appellamus hominū. M. xxiiii.
Duas constitutorias epixenagiam cui ad mercenariā hoīm. ii.
milia. xlvi. Duas ad mercenarias stiphus hoīm. iiii. milia. xvi.
Due stiphe epitagma velut additam legionē decuriarū. M. xxiiii
hoīm. viii. milia. xcii. in his quoq; supordinarios. viii. inesse solitū

De instruēdis aciebus.

est: quoniam. iiii. Epixenagi hoc est duces siue p̄cipes. Ad mercena
rie illi⁹ habent reliq; Sistematharche p̄ficiunt principes seu p̄fecti
ei⁹ quā cōstitutoria interpretamur. Iaculatores sagittarii & oēs q̄ ali
quo teli genere vtant vtilēs ad eā rē esse cōstat vt preliū exordiā
hostem prouocēt: feriant: faucient eminus & p̄stemant. Fundant
acie: repellant equitē: cogant aduersarium p̄curfantē loco cedere:
explorent: plustrent q̄ loca suspecta: locent insidias: hi deniq; & p̄
mum certamē subeūt & vna cū ceteris pugnant. & q̄ ceteri desie
runt ipsi p̄seuerant in dimicatione. oīno genus hoc militū cū ope
ram p̄stet celeriorē agatq; eminus multa efficere potest & p̄clara.

De Acie Equestri.

Quittū acies auctores superiores aut quadratas / aut par
te altera lōgiores aut Rhōbi cūci ve gerentes speciem
tradidere. Sed nemo suā fere satis expressit sententiam.
Quāobrē nos descriptione etiā figurarū formas explica
bim⁹ acierū ipsas quo possint facilius percipi. Acieb⁹ ad Rhōbi si
militudinē formatis thessalos primos vsos cōperimus q̄ plurimū
equitatu valuerunt. In sone (vt ferūt) auctore generis hui⁹ aciei vt
pote ad oīs vsus accōmodatoris. equites em̄ constituti in hac for
ma vertere sese in quēuis prospectū possunt: minimeq; vel a tergo
vel a latere capient. Quippe tū p̄stantiores Rhōbi latera teneāt
& principes angulos regāt. Stat em̄ in priore angulo turme ipsius
p̄fect⁹: in dextro autē & sinistro q̄ custodes vocant lateris statuē
In reliquo vero angulo ducē: seu ductorē tergi locari solitum est.

Rhombus.

D

Aelianus

Coneatis scythe vtumf & thraeces. Quin etiā Macedo-
nes vsi sūt suadete rege Philippo. Efficaci⁹ ei gen⁹ id ar-
bitratū est q̄ quadratū: ob eā. Item q̄ suos p̄ncipes circa
positos hēat: & frōte exigua p̄stet & eq̄tandi vltim p̄ q̄d
libet intervallū falcalē p̄beat regressū & p̄gressū celeriorē. Quip̄
pe q̄ min⁹ difficultes illos circuit⁹ hēat q̄s q̄drate acies fortiumf. q̄s

Phalanx Cuneata.

seruare multis in rebus prestantius. Nam & instructio quoniam
per versus ac iuga ordinetur: occurrit facilior & principes in hoc
vno formādī genere hostem vniuersi aggrediuntur. Optime in-
ter quadratas habent⁹ que duplici in longū q̄ in altum numero cōs-
stent. Exempli gratia. viii. in longum: quattuor in altū. aut. x. in lō-
gum. v. in altum. que numero parte altera longiores cōsistunt: fi-
gura autem seu forma quadre instituunt⁹. Et em̄ longitudo equi
a capite ad caudam respectu sue latitudinis plures eas habere de-
bet qui per iuga ordinentur q̄ eos qui in versus se porrigant. Non
nulli triplicem esse longitudinis numerum ad altitudinis p̄bant:
scilicet ita arbitantes fore vt quadra forma efficiatur. Triplicem
enim prope modū longitudinem habere ad suorum armorū lati-
tudinem videmus. Quapropter cum nouē in fronte statuāt / tres
in latum componunt. Haud enī fieri potest vt equitum multitu-
do posteriorum eandem prestet vtilitatem q̄ in pedestrib⁹ copiis
vbi scilicet pone renitentes primo rem cōtinent altitudinē. Equi-
tum namq; omniū numerus corpus pondusq; vnum cōsistit. Itaq;
fit vt si posteriores prioribus iuncti renitantur nihil suo impulsu
proficiant. Immo vna cum aliis labantur & perturbatis ordinib⁹
grauius suo errore q̄ virtute hostium versent⁹ necesse sit. Quāob-
rem ita euenit vt quotiens equestris longitudinis nūerus eque &
altitudinis constet nūerus ip̄e quadratus sit. Forma aut̄ altitudi-
nis parte altera longior. A sit quotiens turme forma quadrata est
econtrario euenit vt equitū nūerus parte altera lōgior existat.

De instruendis aciebus:

Phalanx Quadrata.
AAAAA
AAAAA
AAAAA
AAAAA
AAAAA

Rombi formā oim maxime necessariā venisse in vsum
credif: eo q̄ p̄ ceteris oib⁹ constituto p̄fecto turme eq̄tes
q̄ in laterib⁹ ordinant⁹ non ex equo suo illi p̄fecto iugent
sed ita subiiciant⁹ vt eorū capita iuxta armos eq̄ p̄fecti
apponant⁹. Inter valliq; inter sese iustis eq̄tes tū dextri tū leui tum
etiā posteriores discernant⁹: ne frequētia turbet ordinē cū eq̄ immi-
tiores in p̄ximos sibi equos cōuersi calcitrēt & militib⁹ vulnera in-
fligāt. Auctores aut̄ hui⁹ generis aut ita disponūt vt eq̄tes & ver-
sent & iugēt: aut ita vt versent quidē sed nō iugēt: aut ita vt iugēt
sed nō versent. Que singula quēadmodū se habeāt dicā. Qui Rhō
bos simul & versare & iugare voluerūt mediū & maximū iugum
turme numero ip̄ari statuūt: vt. xi. aut. xiii. aut. xv. cui ex p̄te vtraq;
priorē in quā posteriorēq; adiungūt binario primis illis pauciores:
verbi gratia si maximū illud iugū equitib⁹ cōstet. xv. addita iuga
vtriq; denis aut ternis cōponunt & q̄ itē post hec vtrinq; adiungūt
denis singulisq; p̄ficiūt / atq; ita binario subinde pauciores adiciūt
dū singuli relinquant⁹ totaq; turma equitibus consumetur. cxiii.

Rombū dimidiatū & iam transformatū in triquestrum.
Cuneū seu rostrum vocam⁹. Quapropter cunei quoq;
forma perinde explicata iā est: qd̄ aciei genus cū suum
mediū exiens in acutū & motum facile quorsum velit
fortiatur expedite ad modum vel molem posteriorē sua cum fron-
te circumagat & celeriter potest immutari.

Aelianus

Lii ita instruxere vt equites qui rhombum conficerent neq; versarent neq; iugarēt. Ita em̄ & cōuersiones & trāsitiones equitum posse facilius fieri existimauit cū non an̄ nō pone/nō a latere q̄q̄ ipediret. Statuūt primū prefectum turme: mox ad ei⁹ vtrūq; latus adiungūt singulos loco submissiore: vt qd̄ dictus iam est capita iunctorū equorū iuxta armos prepositi equi ordinētur. Et prim⁹ ordo qui duo latera rhombi cōtineat numero impari. xi. equitibus constet p̄fecto medio cōstituto. Quinis autē in vtrāq; partem suppositis. Deinde iugi principē post turme totius prefectum collocat. Tum in eius partem vtrāq; simili ratione quatenos subiiciūt vt totus secūdi ordinis numer⁹ nouenari⁹ sit binario minor priore: & quasi duo eq̄ distantia latera duob⁹ illis rhōbi lateribus primis constituant. Mox tertiu septenario describit: atq; ita subinde binario diminuētēs in vnu vsq; deueniūt. Et hec turma eqtib⁹ cōstat. xxxvi. Hoc genere Polibi⁹ vti tur: sed numero hoīm. lxxiii. & forma littere deorsum inuerse. A

Sunt que ex versantibus quidē sed non preterea ex iugantibus constēt: que ad hunc modum constitunt. Versus aliquot equitibus instituto quoniam primus p̄fectus sit turme. Vltimus autē tergidactor in eius latus vtrāq; ver-

De instruēdis aclebus.

sus alios numero hominū vnitāte minores disponens: qua eques per interiecta intervalla distat ab equite. Quod si in primo decem sint eqtes vterq; appositus nouenis constabit / & tertii octenis / atq; ita numerus subinde decrescet / dum in vnu deueniat: sic em̄ fieri potest vt equites inter se versent quidem sed non iugent. Vtile genus quoq; id disponendi est ad declinationes quas agi in vtrūlibet latus solitum est.

Turma ex

versantibus.

T si turma ex iugantibus quidem sed non ex versantibus consistere debeat in hunc modum disponēs mediū & maximum iugum numero constitues impari. Cetera autem subinde per media intervalla adiunges quem admodum i superiore turma proposui / atq; ita efficietur vt turma ex iugantibus tantum consistat.

Turma

ex iugantibus.

Aelianus

Trimas vario modo vt etiam leuem armaturā statuitur: aut enī ante phalangem aut in latere aut post leuem armaturā: sed nos describēdi exempli gratia post leuem locauimus. Et prima equitibus constet. lxxiii. cuius primū iugum equites compleant. xv. scdm. xiiii. tertium. xi. & reliqua subinde binario vsq; in vnum decrescat. Signū is feret qui in secundo iugo a leua principi iugi astat. Omnes turme numero. lxxiiii. statuētur equites. iiii. milia. cxvi. Due turme Epilarchiam hoc est turmā duplarem cōstituunt equitū. cccviii. Due duplares Tarentinā reddunt equitū. cclvi. Due Tarētine magisteriū equitū. d. xii. Duo magisteria Ehipparchiā duplare magisterium equitū. M. xxiiii. Duplicatū duplare magisteriū telos equitū. ii. milia. xlvi. Duplicatū telos epitagma id est summā ordinis siue agminis facit equitū. iiii. milia. xcvi. Explicite iam sunt varie sententia veterū quēadmodū turme instruantur / sed quā in his magnā differentiā esse constat nō sine delectu vti debemus: sed quotidianis exercitiis sepius experiri genera instruendi singula. Itaq; securre in preliis qd̄ facilius cōmodiusq; probet̄ admittere officii est. Quid enī stultius q̄ cum minimis de rebus hoies diligenter inquirant: ambigāt: perscruten̄ de his tam amplis tam necessariis nō ante periculū facere acuratissime velint q̄ certamina subeat. Qd̄ tū genus turme pbaueris id licet & augere nūero hoim & minuere.

Curruum & elephantorū institutione q̄q; vsus eorum rarus est: tū doctrine gratia plenioris exponā noia: quibus auctores superiores vsos cōperio. duos curruū zigarchiam id est parū vocant. Duas pariles coniugationē. Duas coniugationes epizigarchiam. Duplarem coniugationē duas duplares harmatarchiā curulē. Duplicatam curulē cornu. Duplicatum cornu: phalangē. Plurib⁹ vt phalangibus curruū licet vocabulis iisdem q̄ modo exposui. Curribus autē ipis aut expectitis aut falcatis vsos cōperimus. in ordine elephantorū qui vni p̄ est elephāto: zoarchus ab aialis p̄fectura vocat⁹ est / qui duob⁹ imperat. Therarch⁹ a fera qualiferarius: & p̄stitutio talis therarchia feraria. Qui quattuor dñatur epitherarchus duplaris ferarius: & hec p̄stitutio epitherarchia / duplaris feraria. Qui octo p̄fectus est ilarcha hoc est turme princeps: & p̄stitutio ista ilarchia turme p̄fectura. Qui sexdecim preest elephātarcha. i. elephantorum p̄fect⁹ & cōstitutio elephantarchia p̄fectura elephantorū qui triginta duobus impat ceratarcha. i. cornu p̄fectus & cōstitutio ceratarchia

De instruendis aciebus.

cornu p̄fectura. Qd̄ autē ex. lxxiiii. constat id phalangē vocam⁹ elephantorū: cuius p̄fectus. Elephantarcha vocatus est.

Senera p̄fectarū copiarum & nomia constitutionū & ordinū exercitus omnia in hunc modū notata aduertimus. Vocabula de cetero que in preceptis versantur explicasse vtile est: vt iam pridē milites quid qd̄ significet certiores facile q̄ per aciem imperant̄ intelligere possint & facere. Est quod declinatio appelles cuius duplex est genus: aut enī in hastam aut in scutū. Immutationē item dicim⁹ & conuersionē & reuersionē & inflexionē. Ad hec versare / iugare / reddere / arrectum / euoluere / duplicare. Adde inductionē dextrā deductionē e3 Leuā deductionē. Phalangē trāuersam / phalangē arrectā / phalangē obliquā. Intercalationē: prepositionē: impositionē: suppositionē: postpositionē: appositionē. Quid qd̄ eorū significet breuiter exponā. Nec ignoro nō apud oēs auctores p̄cepta eisdē esse nomib⁹ tradita. Declinatio est motio militū singulorum cū vel in hastā: hoc est dextrorsum sese conuertūt: vel in scutū: hoc est sinistrorsum. Qd̄ cōmode agit quoties hostes existūt a latere cornu: utiq; superandi aut aduersi itineris grā: aut ob aliquē vsum alii quēadmodū singulis in rebus ostendā. Duplicata autē declinatio partē versus eandē ora militis in hostilē a tergo conatū transfert. Queres immutatio dicit̄: & vel in hastam vel in scutum fieri solita est.

d

d

w

r

p

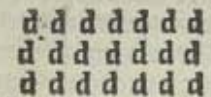
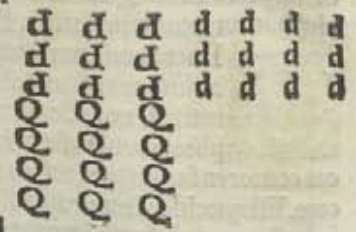
p

Differimen duplex notat̄ immutatiois. Aut enī ab hostibus aut in hostes imutant. Quāobrem imutationē ita definiūt / vt prioris aspect⁹ translatio sit in aspectū posteriorē: hoc est tergi aut ecōtrario. Immutatio igit̄ ab hoste bis i hastā milite declinatē efficit̄. In hostē autē bis declinatē in scutū fieri assolet. Cōuersio est cū densatis copis p̄ astitē substitit⁹ lotū phalangis corp⁹ tanq̄ hoim vñ vel in hastā vertim⁹ vel in scutū. Ita vt circa primū decurionē velut centrum oēs circūagant̄ atq; in locū priorem imutant ita aspectum dextrū accipiāt singulis substititibus & astitibus loca seruantib⁹ suo hoc modo.

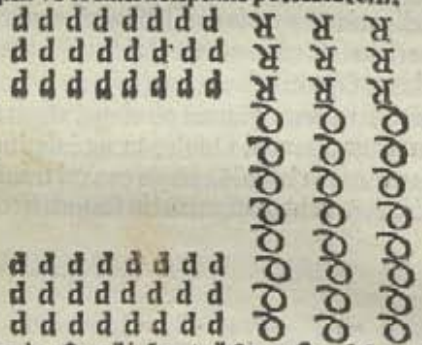

Aelianus

Discrimen.

Reversio est conuersionis restitutio in eundē locū quē ante copie densa instructione obtinebant q̄ conuersio fieret. Inflexio est militum ex duabus conuersionibus motio ita ut locum accipiant posteriorem.

Deflexio est militū ex trib⁹ conuersionib⁹ motio ita ut si ad hastam agant⁹ transeat in leuū aspectū: si ad scutū in dextrum.

De instruendis aciebus.

Versare est singulos sua in decuria e directo decurioni & tergiductori cōstare equa inter se se p̄seruantes interualla. Iugare est singulos sua in decuria e directo suo astitit stare seruātes simili mō interualla. Iugāt ergo p̄fecto p̄ me decurie oēs decuriarū p̄fecti. Astiti vero primi p̄fecti astitis ceterorū omniū principū ac deinceps ad hunc modū. Reddere in arectum est militis ora ad primū aspectū restituere. Verbi gr̄a si miles aduersus hostes cōstitutus imperef declinare in hastam. Deinde precipiat in arectum restitui n̄rsum in hostē conuerti aduersumq; stare oportebit. Euolutionū duo sunt genera alterum p̄ decurias: alterū per iuga. Vtrūq; in tres digerit spēs. Macedonica. Laconica. Choreū: que & Persica & Cretensis noiaf. Macedonica est que primorē phalangis locū cōmutat: & frontē in tergum aspectūq; posteriōrē tradit. Laconica est q̄ locum phalangis posteriorem cōmutat & pari rōne relicto primore aspectu sumit posteriorem tergūq; efficit frontem. Persica illa quā & Cretesem & Choreum dixim⁹ nuncupari locum eundem seruat phalangis militibus singulis cōmutantibus sua loca: ita ut p̄fectus decurie locum tergiductoris accipiat: & tergiductori vicem prestet decurionis: fronsq; ex tergo aspectu posteriori reddatur. Euolutiones per iuga fieri solent quotiens cornua transferri ad intercisa siue secturas: & intercisa ad cornua melius est: ut medie copiarum partes corroborent: & aut dextre per leuas: aut leue per dextras reddantur validiores. Qui ne per maiores exercitus partes faciant euolutiones cauent hoste propinquo. Per minores ordines eas se curius faciunt. Quemadmodū autē euolui oporteat/dicam. Euolutio per versum q̄ nomen a macedone accipit fieri solet: cū decurio locum imutat & postpositi oēs conuersi de hasta sequunt. Interuallisq; hisdē seruatis cōstitunt per ordinē. Genus laconicū agitur cum decurio imutatus de hasta vniuersam decuriā transfert: & locū sibi parem aliū accipit: & reliqui oēs sectantes recto se constituūt ordine & aptāt: aut cū tergiductore imutant. Primus subsistens cōuersus de hasta ante ductorē se collocat: ceteriq; omnes sectantes alter se se pre altero ponit donec p̄fectus decurie primus constituatur. Choreus ita fit ut decurio de hasta mutatus decuriam antecedit & ceterioēs sequantur. Dum ipse p̄fectus locum tergiductoris accipiat & tergiductor p̄fecti ita p̄ decurias euolui solitū est. Quo eodē more per iuga quoq; euoluim⁹ q̄tiens per ordinē euoluendū sit: ut quilibet ordo aut locum seruans eundem euoluat: aut dextrorsum sinistrorsum ve transeat. Nihilō enī

Helianus

fecus quā modo rettulimus agi oportebit. Duplicādi duo sunt genera. Aut em̄ per iuga. Aut per altū duplicam⁹. Vtrūq; vel numero sit vel loco. Numero duplicabit̄ longitudo si que. M. xxiiii. militibus constat. M. M. xlviii. reddat̄ insertis & substitutibus altitudinis in militū interualla eodem quē longitudo occupat loco. Quā facimus quotiēs densare longitudinē placet. At ubi restituere placuit euoluere sua in loca iubem⁹ eos quos inseruimus lōgitudini. Sed sunt q; gen⁹ hoc duplicādi improbant̄ p̄sertim hoste p̄p̄inquo. Expeditasq; copias atq; etiā equites cornibus iungi. Itaq; speciem dari duplicationis sine duplicādi accessione censeant. Duplicanda est longitudo quotiēs aut sup̄are cornu hostiū volumus: aut ne nostrum superetur canemus. Altitudinē duplicare solemus vel addita secunda decuria prime ita vt secunde prefectus pone prime prefectum proximus collocetur: secundus secunde: quartus prime constituitur & tertius secunde: sextus prime ordinetur: ac deinceps ad hunc modum: vt tota secunda decuria prime inseratur & quarte simili ratiōe in tertiam: & omnes numero pares decurie in imparibus: vel his eisdē decuriis paribus per euolutionē adiunctis tergo impariū. Aut igitur ita duplicanda est altitudo aut numero eodē seruato milites sese longius porrigent quatenus sui versum & spacium altitudinis duplicet. Cum autē restitui oportuerit/atinteriectos adiunctosue tergo milites illos in suas decurias reuocabim⁹ aut spacium coartabimus queq; interuallō auximus laxiore.

Transuersa est phalanx que longitudine multo productiore constat q̄ altitudine. Arrecta est que per cornu p̄greditur longe productiore altitudine constans q̄ longitudo omninoq; plus lōgitudinis q̄ altitudinis habeat oblongum id consueuimus nominare. Arrectum vero e directo quod plus altitudinis q̄ lōgitudinis habeat: quo circa phalangem. quoq; interpretari licet his eisdem nominibus. Obliqua est que alterum cornu quod libuerit propinquum obiciens hostibus eoq; decertans alterum semotius teneat manens aggrediendi opportunitatem. Intercalatio est cum interuallis prepositi militis inserimus per directum aliquos ex his quos postponi placuerat. Prepositio est cum vel ex vtraq; parte aciei vel ex altera tantū fronti proponimus aliquos ratione auxilii. Impositio est cuius leuē armaturā interuallis alternatim phalangis toti⁹ inserimus. Postpositio seu subiectio est cum leuē armaturā phalangi incunne postponimus/ ita vt forma oīm copiarum porte triplicis specie prefecerat.

De instruendis aciebus.

Sequitur vt quemadmodū ordines conuerti ex suo loco siueq; instructioni restitui debēt doceam⁹. Cum itaq; ordines conuerti in hastā assuescere volumus precipitur decuriam dextri extremi quiescere. Ceteras omnes per singulos declinare in hastam dextrorsumq; p̄cedere. Tum redde rein arrectum. Deinde iuga posteriora colligere atq; ita densato milite cōuerti in hastā. Quo facto si restitui suū in locū placuerit: videmur imitari ad scutū: hoc est quēcumq; in locū vergere auersum tum ordinē totū reuerti: hoc est quēadmodū milite obdensato cōuersus spectauit dextrorsum: ita totū transferri in locū vnde conuerti incepit. Mox decuriones quiescant reliqui p̄cedant per iuga. Deinde imutent̄ vt vergant quorsum principio spectabant tum decuria dextri extremi quiescat. Hec em̄ suū iam obtinet locum. Reliquę oēs ad scutum declinent & p̄cedentes restituant̄. Ad postremū sursum precipit̄. Itaq; suū quisq; recipit locū & seruat. At si cōuertere ordinē ad scutum velimus precipit̄ decuriam leui extremi quiescere reliquos oēs declinare in scutū sinistrorsumq; procedere: tum reddere in arrectū. Deinde iuga posteriora colligere/mox ad scutū conuerti vt iam actū sit quod voluerim⁹. hinc si restituere placet/nō secus q̄ illos in hastam cōuersos restituem⁹. Quippe qui rursus quēq; in hastam imitari precipiam⁹. Deinde ordinem reuerti mox decuriones quiescere & reliquos oēs procedere per iuga/tum imitari postmodū decuriā leui extremi quiescere/vt pote suū iam locū obtinentem reliquas declinatēs in hastam procedere dū iusta recipiāt interualla: ad postremū reddere in arrectū atq; ita oēs suum locū recipient. Si autem inflectere ad hastam placuerit duas simul cōuersiones ordinis faciemus. Itaq; efficietur vt decuriones a p̄spectu aduerso in aduersum per ordines imutationem trāseant. At cū restituere volumus precipitur item ad hastā inflectere: hoc est duas itē cōuersiones ibidē ordinibus dare. Ita em̄ fit vt eodem spectent decuriones quorsum principio constituti spectabant anteq̄ vlla inflexio fieret. Hec cū fecerimus decuriones quiescere precipiemus: reliquos imutatos iuga relaxare posteriora/tum rursus mutari & ordinis postremā decuriam dextram quiescere. Iam em̄ hec suum in locū restituta est: reliquos declinare i scutū procedere & suis interuallis restitui mox reddere in arrectum. Itaq; ordines primū suūq; locum recipiēt. Sed si inflectere ad scutum velimus preceptis vtemur contrariis: hoc est bis inflecti in scutum quo facto restitutionem agemus: qđ ex his que modo exposui apertum iam est. Deflexio agitur cum

Helianus

ordinem ter partē versus eandem conuertimus: hoc est aut in hastam aut in scutū facit porro inflexio in hastā vt militum ora trāferantur / a parte primore ad posteriōrē. Deflexio autē facit vt a primore vel ad leuam deueniant vel ad dextrā: nam si ad hastā deflectitur in leuā transfertur: si ad scutū in dextram. Si phalangē densari cornu versus dextrā placuerit. precipiemus decuriā cornu dextri quiescere / reliquas autē declinari in hastā atq; in dextram colligere. Tum reddere in arrectum & iuga posteriora colligere. Cū autē restituere libet quiescere decuriones reliquos imitari / & iuga relaxare posteriora. Deinde rursus mutari mox decuriā cornu dextri quiescere. Iam enī restituti in dextro est / reliqui ad scutum declinare suosq; duces sequant & primis interuallis recepti reddat in arrectū. Si autē cornu versus sinistrū densari phalangē libuerit preceptis ecōtrario utemur. Mediam itē phalangē si densari placuerit precipiem⁹ dextrā duplarem phalangē declinare ad scutū: leuam ad hastā tum pcedere mediam versus phalangē / mox omnes reddere in arrectū: iugaq; posteriora colligere. At si phalangē primis instituere locis velimus / precipiē imitari & per iuga procedere: excepto primo tum oēs rursus mutari: & dextrā duplarem phalangē declinare in hastam: leuā autem in scutū. Mox sectari suos ductores donec ad prima deueniat interualla. Deinde reddere in arrectū sed quotiēs imutatur si per densationē agitur erecta teneri spicula oīa ne impediāt conuenit. Iis eisdē exercitiis ac preceptis leuis quoq; armatura instituenda erudiendaq; est. Sūt certe precepta hec imutationū. Conuersionū: Inflexionū: Euolutionū & restitutionū vtilia ad subitos hostiū superuent⁹: q̄s vel a latere vel a fronte intulerint. Macedonicā euolutionē Macedones inuenisse p̄ditum est. Laconicam ad Lacedemonios referūt auctores. q̄ circa ita nūcupari meruerūt. Philippū tū qui macedonum imperiū auxit & grecis apud cheroneā p̄ligatis grecie imperauit / ac ei⁹ filiū Alexandrū qui breui Asia in suā ditionē redegit / Macedonicā neglexisse euolutionē legim⁹: vt nisi sūma vte di necessitas cogeret nunq; vterent. Laconice vsu vtrūq; aduersarios deuicisse ferūt. Datur ei Macedonice vitio: q̄ hoste repēte a tergo superueniente nō sine magna turbatione ageret. Nam cū posteriores puerterent sese in locū priorem & rē haud q̄q; fuge dissimilem facerent / hostes audaciores reddebant: & iam milites qui ita euoluissent deterrere ac psequi poterāt. Laconica certe ecōtrario agit. Vbi enī duces vna cū sequente milite verterūt sese obuios in hostē a tergo superueniente terrorem inferre nimirū possūt

De instruendis aciebus.

& turbationē. Sed assuefaciende sunt copie / tam pedestres q̄ equestres / partim voce / partim signis: que visu percipi valeant vt rem apte ac oportune quā quisq; exigat vsus possint expedire. Nōnulla etiam tuba precipi cōuenit. Ita enī plenius omnia ministrabunt. Certiora sunt ea que voce indicantur: nisi quid sit impedimento. Sed tranquilliora que signis mandentur videlicet cum res nulla est que obstet atq; obscauret. Vox autem percipi interdum non potest: aut propter armorū sonitum / aut propter equorū trāsitum & hinnitum: aut propter impedimentorum tumultū: & totius multitudinis strepitū. Signa quoq; multis rōnibus obliterari possūt ac euanescere. nam & crassitudie aeris: & puluere excito: & hymbre: & solis splendore opposito. Ad hec locorū inequalitate & frequentia arborum. Adde q̄ interdū fieri non potest vt signum ad vnum quemq; vsus preparem⁹: cū longe plura possint occurrere quā quibus assuefacti sint milites. Nouis autē reb⁹ quid nam conuicti signi afferatur. Non tamen concidi ita potest vt preceptum simul & vocis & signi incertum sit.

De itineribus.

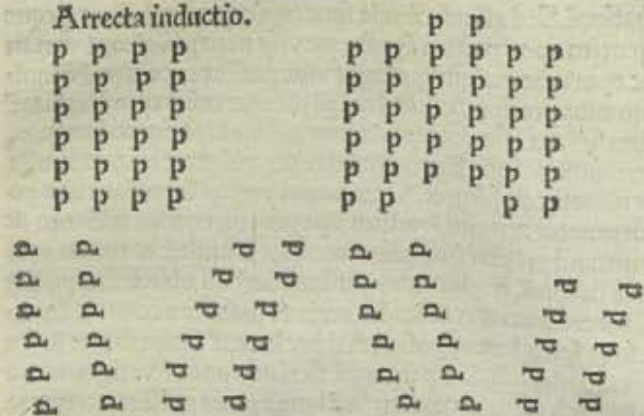
Unde de itinerib⁹ dicam si ante quot modis expediri solent iter diffiniā. Itinerum aliud arrecta inductio est: aliud deductio: aut dextra aut leua: & aut simplici aut duplici latere aut triplici aut quadruplici agnis procedet. Simplicis cū ex parte vna aduersariū aggressurum suspicamur: duplici cum ex duab⁹: triplici cū ex tribus: quadruplici cū vndiq; vñ sit vt iter aut simplici phalange agatur: aut duplici: aut triplici: aut quadruplici. Arrecta inductio est cū ordo ordinem sequit. Verbi gratia: cū vel Xenagia precedente relique sequunt xenagie: vel quadruplarem decuriā relique ordinatim sectant. Itemq; agitur per cornu altitudine lōge productiore q̄ longitudine: nec pluribus q̄ duabus decuriis hoibus denis cōpositis cōstet ordo. Huic opponitur genus aciei quod Celembosum quasi rostrū cauū noiamus quod ita instruitur vt duplicate phalangis precedentia cornua inter se distent sequenti iungant ad formam littere V. sicut descriptio ostendit. Que vt primos disiectos ita iunctos inter se habet vltimos. Cum enī arrecta illa inductio mediū aduersariorū petat. habet id cauū rostrum in prōptu vt soluta conuictione extremorum impetum copiarū primarū frustet: lateraq; inuadat arrecte inductionis inimici. Quin etiā triplex phalanx oblici huic eidem gnū ita potest vt vna alterius cornu impugnet. secunda reliquū cornu aggrediatur: media & tertia impetū maneat & cōflictum.

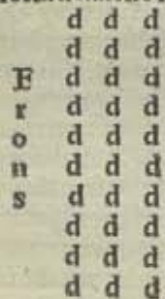
Aelianus

Arrecta inductio.

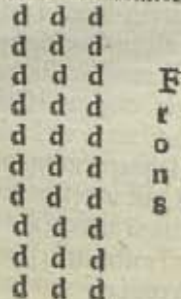

Queductio est cum phalanx suos duces hoc est decuriones aut parte dextera habet deducentes / q̄ dextra deductio dicitur: aut leua que deductio leua nuncupatur / nō item per decuriam sed per iuga ambulans cornu preposito & latere instructa / aut duplici / aut triplici / aut etiā quadruplici prout hostem existimet aggressurum. Sed quasi vtraq; phalangis pars suo latere conflictum ineat primum / ita describatur vt longitudinem triplicem q̄ altitudinem habeat. Frons em̄ .x. altitudo tribus constat hominibus. Quamobrem miles non tantū ex directo verum etiam ex latere aggressus conflictum tum excipere tū inferre nimirum per exercitationem debet condiscere.

Arrecta deductio leua

Arrecta deductio dextra.

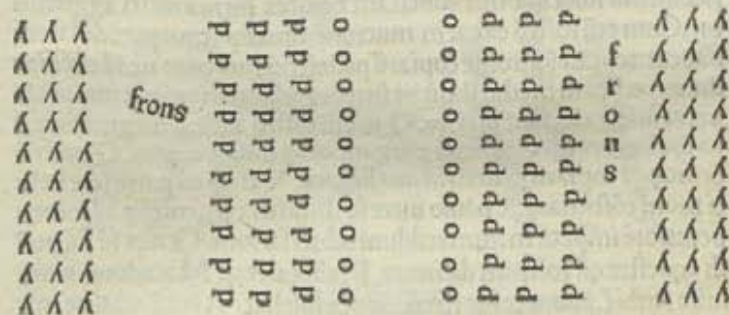

De instruendis aciebus.

Halanx que antistomus a duplici frontis seu oris obiectu quasi oiceps vocata est: ita instruitur vt mediū tergis inter sese oppositis constant. Extremi autem confligant cum aduersariis. Penultilis hec pedestribus copiis est: cū aduersus largam hostium equestrem copiam dimicant / melius ei resistunt circumuentioni & multiplici equitum inuasioni. Valet hoc instruendi genus potissimum contra barbaros: qui loca histroamni vicina incolunt: quos amphippos cognominant a mutatione equorum: ex aliis em̄ equis in alios transilire consueuerunt. Eques tres que opponuntur copie forma cōstantes quadrata in ordines duos parte altera longiores pro vsus necessitate diuise sunt / vt totidem membris phalangis peditum bipartite obiciantur.

Phalanx Oiceps.

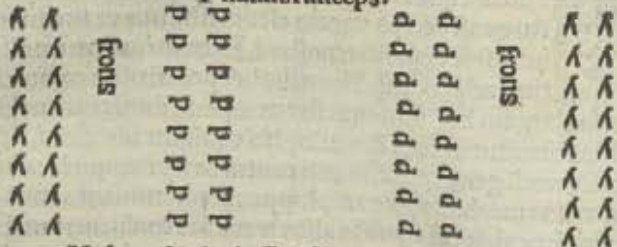

Halanx amphistomus nomen a duplici fronte siue ore in lateribus instituto acceperat ita vt latericeps quedā & anceps posset nominari. Similis superiori occipiti est preterq̄ q̄ illa suis extremis decertat hec suis laterib⁹ dimicat. Cetera vero que de superiore exposui huic quoq; cōueniūt oīa hastis longiorib⁹ tam hec q̄ superior illa pugnat more Alano rum & Sauromatarū. Spectat decuriarū dimidiū in partē priorē reliqui cōuersi sunt in posteriorē ita vt dimidiati milites oppositis inter se tergis preliantē frōte duplici: altera priorē quā decuriones cōficiant: altera posteriorē quam tergiductores: cum etiam in duplicem phalangem copie diuidi possunt / vt frons prior altera constituitur phalange posterior altera constet.

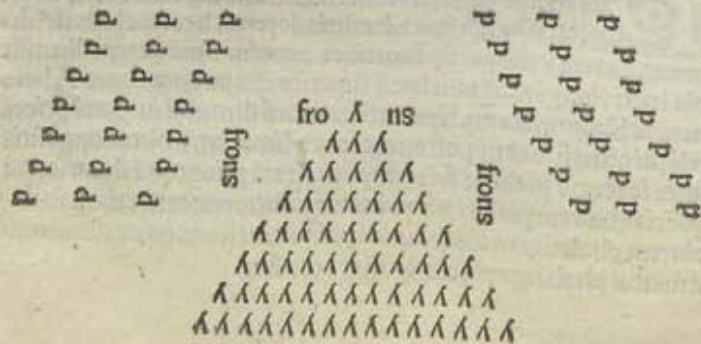
Aelianus

Phalanx anceps.

Phalanx duplaris Antistomus: hoc est occepsnuncupa-
tur: q̄ suos duces nō extra p̄ deductiones sed int̄ aduer-
sos inter se positos habeat. Tergi aut̄ ductores extra vi-
delicet in dextrā leuāq̄ deductionem distinctos. Forma
hec instrui solet quoties aduersarii equites forma rostri aggrediū-
tur. Cum em̄ rostrū exeat in mucronē/ducesq̄ sequentes de latere
habeat: tentātesq̄ frontē copiarū pedestriū rumpere ne id cueniat
duces peditū in medio stant vt impetū aduersariorū vel impediāt
vel re infecta faciant p̄terire. Qui em̄ rostro instructi aggrediunt̄
ea spe sunt vt medios aciei p̄fligant oēsq̄ turbēt copias. Quod cū
principes copiarū pedestriū intelligant. Vtraq̄ ex parte sese velu-
ti murū cōstituant: & paulo inter se distātes vergentesq̄ ad locum
penitiore impetū irritum reddunt aduersariorū. Genus id instrūē-
di equestre qd̄ rostrum dicimus. Philippū regē Macedonū inue-
nisse scribit̄: p̄ponere ille strenuos oēs solebat/ vt eorū virtute mis-
les quoq̄ deterior contineret: opusq̄ vna cū p̄stantiorib̄ p̄sequere
tur more spiculi aut̄ ēsis: cūq̄ acie p̄ sua soliditate suoq̄ acumie fa-
cile trāfigēte reliquū ēt ferrū q̄q̄ hebes nō sine efficacia penetraret.

Phalanx duplaris occeps.

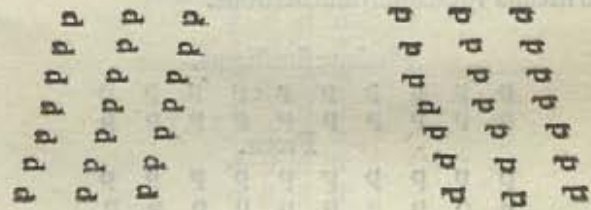

De instruēdis aciebus.

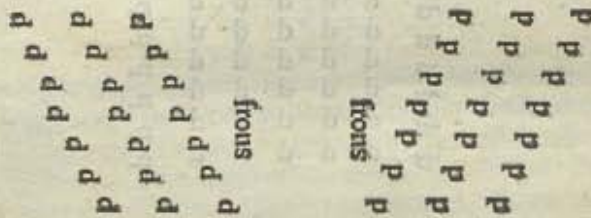
Rostrum equestre.

Phalanx duplaris Peristomus seu Amphistom⁹ id est
latericeps siue anceps illa est cuius partes per deductio-
nem cornu p̄posito oblique procedāt & dextra habeat
& leua tergiductores intus. Cum em̄ aduersa acies qua
dra diuidat se in duo obliqua cornua dextrā & sinistrā: cupiēs acie
hostiū simulē circūuenire: hac de causa: qui circūuentum sibi vident
imminētem in duplicē mobilem phalangē sese afformant: & par-
tem sui alteram in leuā dirigunt cornu: alterā vertunt in dextrum
Vñ nomen peristomi: hoc est latericipitis gen⁹ id accipit. Quia
pe quod latere suo vtroq̄ frontē spectantem in hostem habeat.

Phalanx duplaris latericeps.

Amphistomus.

Similiceps.

Aelianus

Turma ad

oui speciem.

Acies

Lunaris

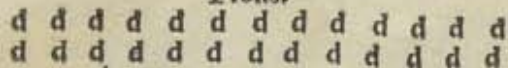
Turma parte altera longior duplici altitudine constat q̄ longitudine. Vtilis hec multifaria est q̄ppe q̄ possit decipere aduersarios q̄si paucos ptineat milites qm̄ nō multuz latitudinis occupet & r̄n̄pere facile p̄ sua delitate & impetu acie aduersa. Apta etiā est vt lesim p̄ locorū angustias trāseat. Opponit ei pedestris acies q̄ trāuersa phalāx vocata est, porrigit ei se lōgi⁹ vt etiā si internipa⁹ exigua sit q̄ r̄p̄it altitudo, & equuz impetus nō in multitudine hereat sed in vacuū breui efferat. Hec etiā causa est cū multiplicē ad suam altitudinē habeat lōgitudinē.

Turma parte

altera longior.

Frons.

Phalanx trāuersa.

De instruēdis aciebus.

Est & altera turma oui similitudinē gerens de qua nihil amplius dici pōt q̄ ita esse cōpositā vt verset quidē sed nō iugēt. Nā eius vsū cōmoditatēq̄ superius exposuimus. Ergo genus id inuentū ab Ilione thessalo mandati post exercitationi ab Iasone Medee marito. Tutū etiā & p̄ cōmodum esse cū vndiq̄ custodia⁹ & deaurione: tergiductore: custodibus lateris apertū iam est. Cōstat hec turma ex equitib⁹ sagittariis more armeniorū & parthorū. Opponit ei acies pedestris que Epicāpi⁹ emprosthia dicit̄. i. inflexa. Antica/ob eā rem: q̄ ductis cornibus in partē priorē in sinū se circumagit. Flexumq̄ imitatur. Fraudē hec in sagittarios eqtes ita emolit vt vel egressos & comin⁹ dimicātes suo complectatur sinu & circumueniat: vel cornibus suis perturbet illorum robur & frangat: atq̄ ita medio milite alacriore possit euincere.

Turma ad oui speciem.

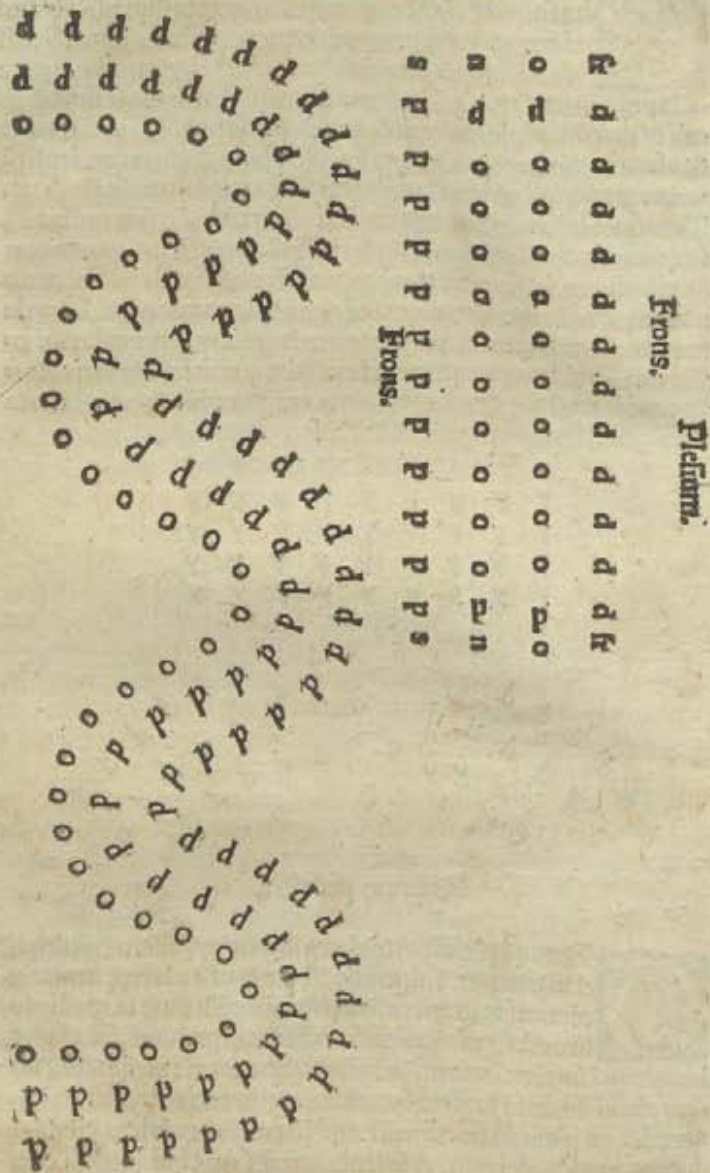
Frons.

Phalanx inflexa Antica.

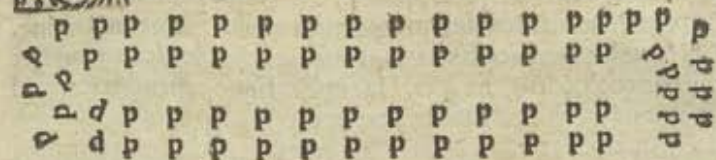
Helianus

Phalanx Implexa.

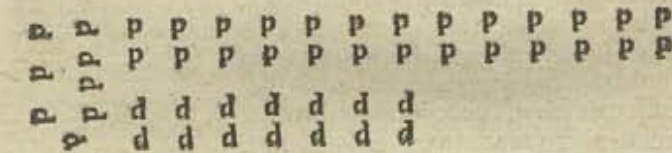

De instruendis aciebus.

Circumuentio est cum cornu utrunq; superat aduersarios hoc est excedit & quasi complectitur. Circumuentio phalangis.

Alterius cornu circumuentio est cū altero cornu hostiē superam. Vñ fit vt qui sua phalāge supat idē etiam cornu supet aduersariū: qui autē cornu supat nō preterea idē phalange supet. Fieri enī potest vt etiam paucioribus copiis hostem superes tuo cornu & complectaris.

Circumuentio alterius cornu. Xtenuatio est cum altitudo phalangis cōtrahitur vt ex xvi. quibus cōstat hoibus redigatur in pauciores.

Impedimenta haberi in p̄mis necessarium est & duōe iis constituere probum cōuenit. Modis quinq; possunt duci impedimenta. Aut enī precedēt copias omēs aut sequentur: aut in alterutro latere constituent: aut in medio copiarum claudenē. Ponētur ante phalāgē si hostilem agrū ingredieris. Post phalāgē si latera metuis. Intra phalāgē si planum agmen placuerit ducere.

Ostremo p̄cepta repetamus colligamusq; om̄ia acierū instruendarū si prius admouerim⁹ breuiter quicqd̄ p̄cipi vsus exigit id & breue esse & om̄i ambiguitate carere oportere. Non enī solū celeritate est opus verū & claritate vocabuli: ne alii hoc/ alii illud & pleniq; cōtrarium faciant. Verbi gr̄a si dixeris: declina: verbo hoc audito possūt alii declinare in hastā alii in scutū: que res non parum inferret p̄urbationis. Cū itaq; generis ac totius loco habeatur vocabulū illud: declina.

Aelianus

Adiungere debemus ad hastam/aut ad scutum: put res exigit: & qdã
an vt pars toti anteponat hoc mō. Ad hastam declina. ita ei oēs idē
sine errore faciēt. Itē immuta aut euolue generis p̄fert p̄munitatē
Quãobrem ptem siue speciē p̄ponem⁹. vt i hastã imutare. Sic itaq̄
p̄cipiem⁹: laconicã euolue/macedonicã euolue: choreum euolue.
Nã si euolue laconicã dixeris: aut euolue macedonicã/eueniet vt
diuerse euoluēdi agant spēs. Hac igiē ratione cauendū est ne qd
ãbigue ne qd obscure incerteq̄ precipiat: & vt species suis antepo
nat generibus seruandū oino est. Inuat porro ad eã rem plurimū
silentiū militū. Quo circa silentiū in primis attendendūq̄ impera
bis: quod Homerus quoq̄ poeta preclare illis carminibus notat.

Sic argiua phalanx in prelia densa moueri.

Affidue pariterq̄ suos dux quisq̄ regebat.

Imperitans: alii mox festinare silentes.

Dixeris haud tantas gentes sub pectore vocem

Condere: conspecti metuentes principis ora.

Barbarorum contra tumultum & turbã pecori ita comparat.

Ac veluti innumere domini locupletis in aula

Ad mulctram coguntur oues: balatibus ille

Percusse care sobolis voce omnia replent:

Sic troum audiri per campos vndiq̄ clamor.

Et alibi eadem de re ita refert.

Tum phruges ingenti strepitu & clamore feruntur.

More gruuum passis liquido super aere pennis.

Que postq̄ gelidas hyemes hymbremq̄ niualem

Fugere oceani repetunt clangoribus vndas.

Ast animos taciti spirantes ire pelasgi:

Alter in auxilium alterius properare parati.

Ge ad arma: assiste ad arma: impedimēta a phalange
secedãt. Miles attēdat p̄ceptis: suscipe: recipe: dista: eri
ge spiculū: versa iuga: respice p̄cedētē: sua decuriã diri
gat tergiductor. Cōstituta interualla cōserua: ad hastã
declina. collige: ita p̄siste. in arrectū redde: ad scutū declina: collige
ita cōsiste. Ad hastã imutare: collige. Ita cōsiste. Altitudinē dupli
ca: restitue: laconicã euolue: restitue: macedonicam euolue. Resti
tue: choreū euolue. Restitue. ad hastã p̄uerte. Restitue ad hastã i
flecte. Restitue. Hec de acieb⁹ instruēdis habui: q̄ breuif ad te scri
berē impator tibi victoriã hostib⁹ profligationē allatura. Vale

¶ Finis Aeliani.

Modestus

**MODESTI LIBELLVS DE VOCABV
LIS REIMILITARIS AD TACITVM
AVGVSTVM.**

Res militaris in tres diuiditur
partes: equites: pedites: classes. Equitū alas di
cunt eo q̄ ad similitudinē alarū/ab vtraq̄ parte
protegāt acies/que vexillatiōes vocant: a velo
quia velis hoc est flāmulis vtant. Est & aliud
genus equitū qui legionarii vocant/ propterea
q̄ cōnexi sint legionī. verum ipsi pedites in du
as diuisi sunt partes hoc est in legiones & in auxilia. Auxilia a so
ciis vel federatis gentib⁹ mittebant. Legio autē ab eligendo ap
pellata e st quod vocabulū eorū desiderat fidē atq̄ diligentiam q̄
militēs probāt. Producēdi vero Tyrones sunt semp ad campū/ &
scdm matricule ordinē in aciem dirigēdi/ ita vt primo simplex &
extensa sit acies ne q̄s sinus ne quas habeat curuationes/ sed equa
li legitimoq̄ spacio miles distet a milite: & p̄cipiendū vt subito du
plicent acie/ ita vt in ipō impetu is ad quē r̄ndere solet ordo seruet
tur. Tertio precipiendū vt quadratã aciem repēte p̄stituant. quo
facto in Tyroniū quem cuneū vocāt/ acies ipsa vertenda est/ q̄ or
dinatio plurimū prodesse cōsueuit in bello. Auxiliares cū ducunt
ad prelium/ ex diuersis locis & ex diuersis moribus veniēt: nec
disciplina inter se/ nec noticia/ nec affectione cōsentiant/ & alia in
stituta/ & alius inter eos est vsus armorū. Necessē est autē tarde
ad victoriã peruenire q̄ discrepāt anteq̄ dimicēt. Legionib⁹ semp
auxilia tanq̄ lenis armatura i acie iūgebant/ vt in iis p̄liandi ma
gis adiniculū esset/ q̄ principale subsidiū. In oibus auctonib⁹ in
ueniē singulos p̄sules aduersum hostes copiosissimos nō amplius
q̄ binas duxisse legiones/ additis auxiliis sociorū/ tãta in illis erat
exercitatio/ tãta fiducia/ vbi cuius bello due legiōes crederent suf
ficere posse. Sciendū est enī in vna legione/ decē cohortes esse de
bere. sed p̄ma cohors reliq̄s & numero militū & dignitate p̄cedit.
Nam ḡne atq̄ institutione l̄farum viros electissimos querit. Hec
enī suscipit aquilã que p̄cipuū signū in Romano est semp exerci
tu/ & toti⁹ legionis insigne. Imagines Impatorū: has enī imagi
nes tanq̄ diuina & p̄sentia signa singuli venerant. Habet pedites
mille. c. v. Equites loricanos. cxxii. & appellat̄ cohors miliaria:

De vocabulis rei militaris.

hec caput est legionis. Ab hac enī cum pugnandū est, p̄ma acies incipit ordinari. Secūda cohors habet pedites. d. lx. Equites. lxxvi. & appellatur cohors Quingentaria. Tertia cohors similiter habet pedites. d. lx. Equites. lxxvi. sed i hac cohorte tertia validiores & p̄bati milites qui in media acie cōsistant. Cohors quarta habet pedites. d. lv. Eqtes. lxxvi. Cohors quinta habet pedites. d. lv. Equites. lxxvi. Sed quinta cohors strenuos desiderat milites: quia sicut p̄ma in dextro/ita quinta in sinistro ponit̄ cornu. He quinque cohortes in p̄ma acie ordinant̄. Sexta cohors habet pedites. d. lv. Equites. lxxvi. In p̄ma q̄q̄ enucleati ascribendi sunt iuniores. quia in secūda acie post aquilā & imagines cohors sexta p̄stitit. Cohors septima habet pedites. d. lv. Eqtes. lxxvi. Cohors octava habet pedites. d. lv. Eqtes. lxxvi. sed & ip̄a aīosos desiderat viros: quia in secūda acie cōstitit in medio. Cohors nona habet pedites. d. lv. Equites. lxxvi. Cohors decima habet pedites. d. lv. Equites. lxxvi. & ip̄a bonos cōsuevit accipere bellatores: quia sicut in secūda acie sexta dextrū/ita decima sinistrū possidet cornu. Iis decem cohortib⁹ legio plena fundat̄: que habet pedites. vi. milia. cv. Equites. dcc. xxvi. Minor itaq̄ numerus armatorum in vna quaq̄ legione esse non debet. Maior autem consuevit esse: & nō tantum vnam cohortem sed etiam alias miliarias si fuerit iussa suscipere. Tribun⁹ maior per epistolam sacram Imperatoris iudicio destinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur ex tribu quia p̄est militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prelio primos ordines ducunt. Aquiliferi qui aquilam portant. Imaginarij qui Imperatoris imagines ferūt. Optiones ab optando appellati/ q̄ antecedentibus egritudine p̄ditis/ hi tanq̄ adoptati/ cum eorum vicario solent vniuersa curare. Signiferi qui signa portant/ quos nunc draconarios vocant. Tessera rii qui tesseras per contubernia militum nanciāt. Tessera autem dicitur preceptum ducis quo vel ad aliquod opus vel ad bellum mouetur exercitus. Torquarii duplares. torquarii simplares quibus torquis aureus solius virtutis premiū fuit/ quem qui meruisset preter laudem interdum duplam consequeretur annonam. Item primus hastatus duas centurias id est. cc. homines ducebat in acie secūda quem nunc ducentariū vocant. Princeps autē p̄me cohortis Centurio semis hoc est. cl. homines gubernat. Si decem centurijs regebantur: quibus magne utilitatis/ & magn⁹ honor a veteribus est constitutus: vt ceteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione p̄tenderent ad tanta premia peruenire.

Modestus.

Erant etiā centuriones qui singulas centurias curabant qui nūc cētenarii nominant̄. Erant decani. x. militib⁹ p̄positi/ qui nūc caput contubernij vocant̄. Secūda cohors habet cēturiones. v. Similiter tertia & quarta vsq̄ ad decimā cohortē. In tota autem legione erant centuriones. lxxvi. Sed legati Imp. ex cōsularibus ad exercit⁹ mittebant̄/ quib⁹ legiones & auxilia vniuersa obtēperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorū: in quorum locū illustres viros constat magistros militū substitutos a quib⁹ nō trī bine legiones sed etiam plures numero gubernantur. Proprius autē iudex erat prefectus legionis habēs comitiūam primi ordinis dignitatē qui absente legato/ tanq̄ vicarius ipsius potestatē maximā retinebat. tribuni vel centuriones ceteriq̄ milites eius p̄cepta seruabant vigiliariū siue professionis. Tesseras ab eodē petebant. Si miles crimen aliquod admisisset auctoritate prefecti legionis a tribuno deputatur ad penā. Arma oīm militū/ item equi/ vestes/ & anona ad curam ipsius p̄tinebant. Disciplina/ seueritas/ exercitus nō solū peditum sed & equitum legionariorū p̄cepto ei⁹ quotidie curabatur. Primum signū toti⁹ legionis est aquila/ quā aquilifer portat. Dracones etiā p̄ singulas cohortes a Draconarijs ferunt̄ ad pliu⁹. Sed antiq̄ qui sciebant in acie cōmisso bello celeriter ordines aciesq̄ turbati atq̄ cōfundi & ne hoc posset accidere/ cohortes in cēturias diuiserunt. & singulis cēturijs singula vexilla constituerunt: ita vt ex qua cohorte vel quota esset cēturia in illo vexillo litteris esset ascriptum: qd̄ intuētēs vel legētes milites in quēuis tumultū a cōtubernalibus suis oberrare nō possent. Cēturiones insup q̄ nunc centurii vocant̄/ nimirū bellicosas loricas trāstueris cassidū cristis/ vt a suis facili⁹ noscerent̄/ habebāt: quiq̄ singulas gubernare iusserunt ceteras/ vt nullus existeret error. Cū cuncti milites sequerent̄ non solum vexillū suū sed etiā centurionē/ qui signū habebat in galea. Rursus ip̄e centurie in cōtubernia diuise sunt/ vt decē militib⁹ sub vno papillone degentib⁹ vnus quasi p̄esset decanus/ q̄ caput contubernij noiatur. Contuberniū autē manipulus vocabat̄ ab eo q̄ cōiunctis manib⁹ pariter dimicabant. Quēadmodum inter pedites cēturia vel manipulus appellat̄/ ita inter eqtes turma dicit̄: & habet vna turma equites. xxxii. Huic q̄ p̄est/ decurio nominat̄. Pedites qui decē decadi⁹ centurie p̄erant/ ab vno centurione sub vno vexillo gubernant̄. Similiter. xxxii. equites ab vno decurione sub vno vexillo regunt̄. Preterea cēturio eligendus est q̄ sit magni viribus & procerā statura/ q̄ hastas vel missilia perite iaceat & fortiter. Similiter eligendus est decurio q̄ turme equitū p̄ponitur in pri-

De vocabulis rei militaris

mis habili corpore/vt loricator & armis circūdati oibus cū summa admiratione equū possit ascendere: egitare fortissime: cōto sciēter vti: sagittas doctissime mittere: turmas suos. i. sub cura sua egrespositos erudire ad omnia que equestris pugna deposcit. Nunc qualiter instruenda sit acies si pugna immineat/declarat vnius legionis exemplo: q̄ si vsus exegerit: transferri possit ad plures. Eques locant in cornib⁹. Acies peditum a prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro: huic cohors secunda cōiungit. Tertia cohors in media acie collocat: huic annectit quarta. Quinta vero cohors sinistram suscipit cornu: sed ante signa: & circa signa: necnō etiā in prima acie dimicantes principes vocabant: hoc est ordinarii. Ceteriq; principales: hec erat gravis armatura: q̄ habebat cassides. Cataphractas: ocreas in curribus: scuta gladios maiores quos spatias vocat & alios minores quos semispatas nominat: plumbatas quas positas in scutis: quas primo impetu iaciunt. Itē bina missilia vnum maius ferro triāgulo vinciarum nouē: hastili pedum quinque semis / qd̄ pilū vocabant: nunc spiculū dicitur: ad cuius iactū exercebantur precipue milites qd̄ arte & virtute directū & scutatos pedites & loricator equites sepe trāsuerberat. Aliud minus / ferro vinciarum quinque / hastili trium pedū semis quod tunc verriculū nunc ventū dicit. prima acies principum secūda hastatorum armis talibus dicitur instructa. Sed in secūda acie dextro cornu cohors sexta ponebat / cui iungebat septima. Octava cohors mediā acie tenebat / nona comitante. Decima cohors in secūda acie semp obtinet cornu. Instructiois vero lex est vt in primo ordine exercitati / & veteres milites collocent / q̄s antea principes vocabat. In secūdo ordine circūdati cataphractis / & optimi milites cū spiculis vel lācis ordinentur / quos phastatos vocabat. Inter ordinē a tergo vallatū sex pedes distare voluerit / vt haberēt pugnātes spaciū accedēdi atq; recedēdi. Vehementi⁹ ei cū saltu cursuq; tela mittunt. In his duobus ordinib⁹ etate maturi & vsu cōfidētes / & muniti grauiorib⁹ armis collocant. Hi em̄ ad vicē muri nec cedere nec seq̄ aliū debēt ne turbent ordines: sed aduersarios vehementes excipere: & stando pugnādoq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponit de armatis velocissimis: de sagittariis iuuenib⁹: de bonis iaculatorib⁹: q̄s antea ferentarios noīabant. Quartus autē ordo constituit de scutatis ex peditissimis: de sagittariis iunioribus: de his qui alacriter se agunt verutis vel martio barbarulis: quas plumbatas nominat: qui dicebantur leuis armature. Sciendum est ergo stātib⁹ primis ordinibus / tertiu⁹ & quartū ordinē ad puocandū cū missilib⁹ & sagittis prio

De instruendis aciebus.

loco semper exire: qui si hostes in fugam vertere poterint: ipsi cū equitibus persequuntur. Si vero ab hostibus pulsi fuerint / redeunt ad primā & secūda aciem / & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autē & secūda acies cū ad Macheras id est spatias & pila vt dicitur ventū fuerit totum sustinent bellū. In quinta acie ponebant balistarii: funditores: tragularii: sustibulatores q̄ sustibalis lapides iaciunt. Sustibulus est longus pedes quattuor cui per mediū ligat funda de corio / & vtraq; manu impulsus: ppe ad instar onagri dirigit saxa. Sextus ordo post oēs a firmis & scutatis & omni genere armorū munitis bellatores tenebant: quos antiq; Triarios appellabāt. Hi vt requieti & integri acri⁹ inuaderent hostes / post vltimas acies federe cōsueuerant. Sed si qd̄ in primis ordinibus accidisset: de eorū virib⁹ reparationis spes tota pendeat. Oēs autē signarii vel signiferi: q̄uis pedites sint loricas minores accipiebant / & galeas ad terrōre hostiū / vrfinis pellib⁹ tectas. Centuriones vero habebāt cataphractas & scuta & galeas ferreas: transfuersis & argētatis cristis vt facilius agnoscerent a suis. Illud autē sciendū est: & modis oibus retinendū / q̄ cōmissio bello prima acie secūda acies stabat immota. Triarii quoq; residebāt. Ferentarii autē armature leuis & sagittarii & funditores aduersarios puocabant: ante acie pcedētes / si hostes fugare poterāt / sequebant: sed si corū virtute ac multitudine p̄mebant reuertebant ad suos & post eos stabant. Excipiebat autē plium gravis armatura & tanq̄ murus vt ita dicā / ferre⁹ stabat / & nō solum missilib⁹ sed etiā gladiis comin⁹ dimicabant. Et si hostes fugassent / nō sequebat gravis armatura ne acie suam ordinationēq; turbaret / & dispersos recurrētes hostes incōpositos opprimeret: sed leuis armatura cū funditorib⁹ sagittariis & equitib⁹ fugiētes sequebat inimicos. Hac dispositione ac cauetela sine piculo legio vincebat aut supata seruabat incolumis: ga legionis vis est facile nec fugere nec sequi. Sed ne milites aliquando in tumultu prelia suis contubernalibus oberrarent diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant. Preterea in aduerso vniuscuiusq; militis erat nomen litteris ascriptum addito ex qua essent cohorte quae centuria. Ex his autē apparet legione bene institutam quasi inuictissimam esse ciuitatē / que omnia prelio necessaria secum vbiq; portaret. Nec metueret repentini hostiū superuentū / que etiā in mediis campis subito fossa valloq; munita. Habet preterea legio / tubicines / cornicines / buccinatores. Tubicines ad plū vocat milites & rursus receptui canūt. Cornicines quociens canūt nō milites sed signa ad eorū obtemperant nutū. Ergo

quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites tubicines canunt quotiens mota sunt signa cornicines canunt. Classarii autē appellantur buccinatores qui cornu ducunt exercitū/hoc insigne videtur imperii/qa classicum canit imperatore presente vel cū in militē capitaliter aduertit. Hoc ei ex imperialibus legib⁹ fieri necesse est. Siue ergo ad vigilias vel angarias faciēdas siue ad opus aliquod vel ad cursione campī exennt milites tubicine vocante operantur. Rursus tubicine admonente cessant. Cum autē mouent signa: aut iam mota fugienda sunt. Cornicines canunt. Quod ideo in oibus exercitiis & pœssibus custodit⁹ vt in ipsa pugna facilius obtemperent milites: siue eos pugnare siue stare siue sequi vel redire precipiunt duces. Si quidē ratio manifesta est semper in acie debere fieri quod necessario faciendum videtur in prelio. De singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites exhibitum nocte faciunt. Et quia impossibile videbatur in speculis vigilantes singulos permanere/ideo in quattuor partes ad desidem sunt diuise vigilie/vt non amplius q̄ tribus horis nocturnis necessarium sit vigilare. A tubicine omnes vigilie committuntur & finitis horis a cornicine reuocantur. Constructa acie peditum equites ponuntur in cornibus ita vt loricati omnes & contacti iuncti sint pedibus. Sagittarii autē vel qui loricas non habent/longius eragentur: a fortiorib⁹ namq̄ equitibus peditum protegenda sunt latera:&a velocioribus atq̄ expeditis hostium cornua semper fundenda atq̄ turbanda. Scire debet dux contra cuneos hoc est globos hostiū quot equites oporteat poni. Nam nescio qua occultatiōe immo pene diuina/alii cōtra alios dimicāt melius/& qui fortiores vicerant/ab inferioribus sepe vincuntur. Quod si equites impares fuerint more veterū velocissimi cum scutis leuibus pedites ad hoc ipsum exercitati/inisdē miscendi sunt/quos expeditos quasi volitantes velites nominabāt. Quo facto: quous fortissimi equites hostium euenierint/tamen aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remedium omnes duces veteres inuenerunt/vt assuescerent iuuenes currētes egregie/& inter binos equites singulos ex his pedites collocarent cum leuioribus scutis/gladiis/atq̄ missilibus. Elephantū in preliis magnitudine corporum barritū horrore / forme ipsius nouitate/hoies equosq̄ cōturbant. hos contra Romanū exercitū prim⁹ in lucania rex Pyrrhus eduxit: postea Hannibal in Aphrica: rex Antiochus in oriēte. Iugurta in Numidia copiosos habuerunt aduersus quos diuersa excogitarūt genera armorū. Nā Cēturio in Lucania/gladio manū quā p̄miscidē vocat/vni abscidit

& bini cataphracti equi iungebant ad currum/qbus infidentes clibanarii sarissas/hoc est longissimos cōtos in elephātos dirigebāt. Alii contra elephantos cataphractus milites immiserūt ita vt in brachiis eorū vel in cassidib⁹ vel humeris aculei ingētes ponerent ex ferro/ne Elephas bellatorē contra se venientē posset apprehendere. Precipue tñ antiq̄ velites aduersus elephantes ordinauerunt. Velites autē erāt iuuenes leui armatura/corpore alacri/qui ex eqs optime missilia dirigebant. hi equis p̄currentib⁹ ad laciores lāceas vel maiora spicula beluas occidebāt. Sed crescēte audacia/postea collecti plures milites/pariter pila. i. missilia in elephantes cōgerebant/eosq̄ vulneribus elidebant. illud additum est vt funditores cum sustibalis & fundis/rotundis lapidibus destinatis in illos per quos regebant elephantes/cum ipsis turribus affligerēt atq̄ mactarent/quo nihil tutius inuenit⁹: postea venientib⁹ beluis quasi inrupissent aciem spacium milites dabāt/ que cum in agmē mediū peruenissent circūfusis vndiq̄ armatorū globis a magistris militū absq̄ vulnerib⁹ capiebant illesi. Sed optima ratio est/& ad victoriam plurimū cōfert vt lectissimos de peditibus eq̄tib⁹q̄ cū vicariis/comitibus tribunisq̄ vacatibus habeat dux post acie in subsidiis preparatos/alios circa cornua/alios circa mediū: ne sicubi hostis vehemēter infilit/ne rumpat acies/puolent subito/& suppleant loca/additaq̄ virtute/inimicorū audaciā frangant. Huius cautela primi lacones inuenerūt imitati carthaginenses. Alterā post hec vbiq̄ seruauerunt. hac dispositione nulla melior inuenit⁹. Nā directā acies hoc solum agere debet/petere vt hostē repellat: aut fundat. Si cuneus sit agēdus aut forfex: superfluos habere debet: de quibus cuneum forficemq̄ faciens ducenda sit/guauiter ex abundantibus ducitur. Nam si de loco suo ordinatum militem transference ceperis: vniuersa turbabis. Quod si bellatorum copia tibi non abundat: melius est habere aciem breuiorem dummodo in subsidiis colloces plurimos. Cum explorator hostium latenter oberrat in castris / omnes ad teatorium suum per diem redire iubeantur statim deprehenditur explorator. Cum consilium tuū cognoueris aduersaris proditum dispositionem mutare te conuenit. Raro ei manet absconditum/quod ad noticiā multitudinis iam peruenit. Fieri quid debeat tractato cum multis. Quid vero facturus sis/cum paucissimis ac fidelissimis vel potius ipse tecū. Hec Martii operis precepta per diuersos auctorū libros dispersa imperator inuncte mediocritatē meā abbreviare iussisti ne vel fastidiū nascere ex plurimis/vel plenitudo fidei decisset in puis. Neq̄ ei degeneras

Helianus de instruendis aciebus.

uit in hominibus. Martius calor/nec defecte sunt terre/que La-
cedemones/que Athenienses/que Marfos/que Samnites/que
Pelignos/que ipsos progenere Romanos. Nonne Epiri armis
plurimum aliquando valuerit? Nonne Macedones ac Thessali su-
peratis Persis/vsq; ad Indiam bellando penetrarunt. Dacos autē
& Mysos & Thracas inter bellicosos semper fuisse manifestum
est: vt ipsum Martem fabule apud eos natū esse confirmēt. Lon-
gum est si vniuersarum prouinciarū vires enumerare centēdam
cum oēs in Romani imperii ditione consistant. Sed longa securi-
tas pacis homines partim ad delectationē otii: partim ad ciuilia
traduxit officia ita cura exercitii militaris p̄mo negligētius agi:
postea dissimulari: ad postremum olim in obliuione perducta co-
gnosciunt.

L A V S D E O.

Pro Iohanne panio Librario
vniuersitatis Parisien. 8. Iu-
nii. Anno. 1515.

M. 1515. Paris. Iunij 8.

